

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

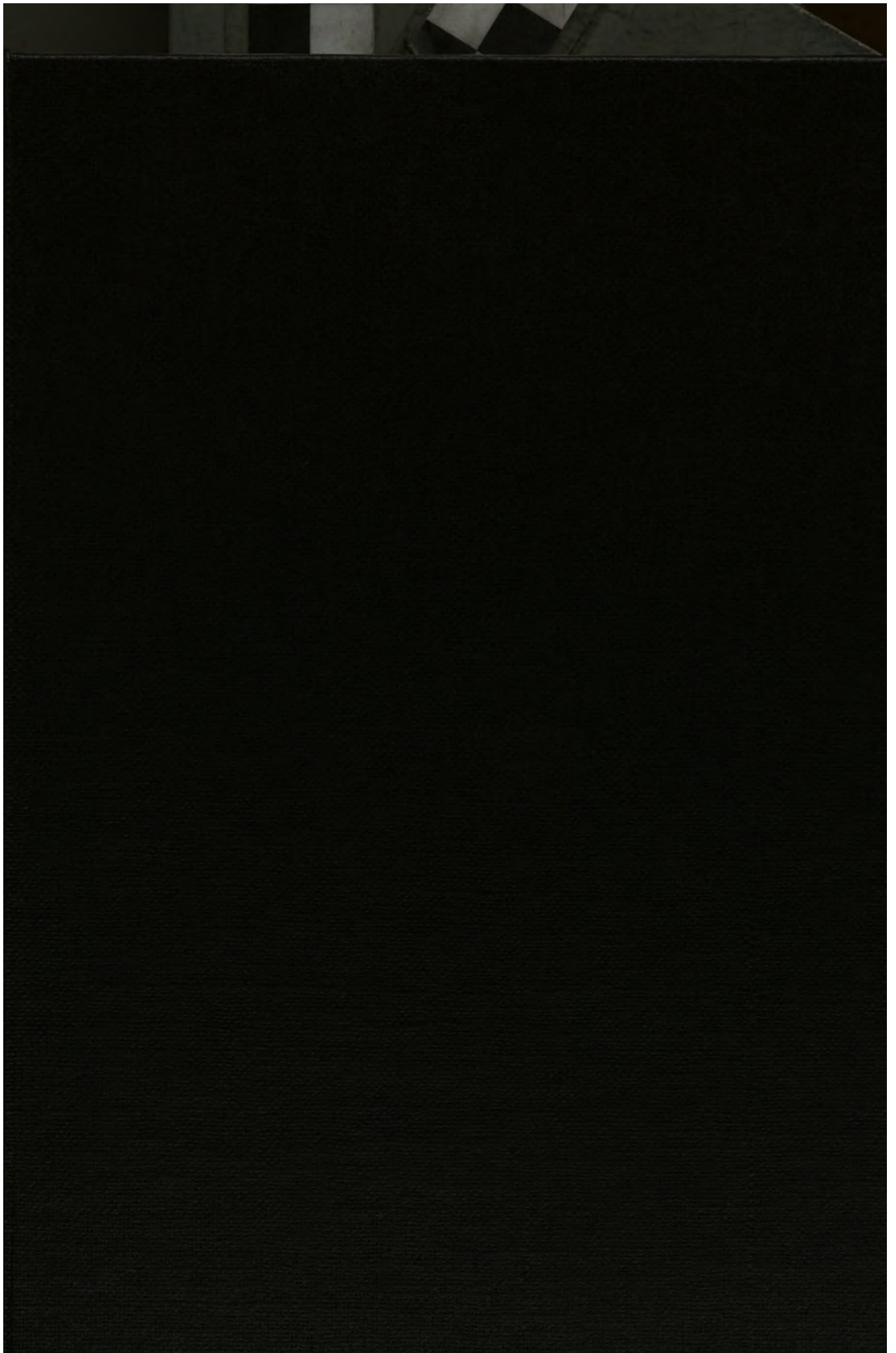
This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

<http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

13004 d. 35 = S Th. 4.5.3.

115

336

1811 32

S. IUSTINI

MARTYRIS ET PHILOSOPHI

APOLOGIAE.

EDIDIT

IO. GUIL. IOS. BRAUNIUS

IN UNIVERSITATE FRIDERICIA GUILIELMIA RHENANA PROFESSOR
PUBLICUS ORDINARIUS PHILOSOPHIAE SS. THEOLOGIAE
ET UTRISQUE IURIS DOCTOR.

IN USUM PRAELECTIONUM.

EDITIONEM TERTIAM

CURAVIT

Dr. CONSTANTINUS GUTBERLET.

LIPSIAE

IMPENSIS ADOLFI LESIMPLE

1883.

13004 d. 35 = 5116. Y 5 3

1811 32

Wirceburgi, typis impressit Stahel.

S. IUSTINI
MARTYRIS ET PHILOSOPHI
A P O L O G I A E.

EDIDIT

IO. GUIL. IOS. BRAUNIUS

OLIM IN UNIVERSITATE FRIDERICIA GUILIELMIA RHENANA PROFESSOR
PUBLICUS ORDINARIUS PHILOSOPHIAE SS. THEOLOGIAE
ET UTRISQUE IURIS DOCTOR.

IN USUM PRAELECTIONUM.

EDITIONEM TERTIAM

CURAVIT

DR. CONSTANTINUS GUTBERLET.

LIPSIAE.

IMPENSIS ADOLFI LESIMPLE.

1883.

Wirceburgi, typis impressit Stahel.

PRAEFATIO PRIMAE ET ALTERIUS EDITIONIS.

Duae s. Iustini defensiones iam in legentium manus iturae qua ratione olim addita adnotatione mea prodierint et nunc revertantur, in operis limine paucis enarrare decet.

Quod in Germaniae scholis academicis saepe accidit, ut qui publicum docendi munus ambiunt aut statim aut interiecto exiguo temporis intervallo ex subselliis in altiore sedem translati pro discipulo magistrum induant, hanc ego quoque viam ingressus litteras sacras in universitate regia Borussia Bonnensi docere coepi. In quo officio cum prae ceteris historiae ecclesiasticae tradendae curam suscepissem, animum ad hoc attendi, ut discentibus et integros rerum fontes aperirem et ex longa testium serie praecipua cura dignos designarem eos, qui et vita per virtutem acta et scriptis suis tam doctrinae sacrae quam moris Christiani firma fundamenta iecerunt. In hoc numero cum eximium locum obtineat s. Iustinus martyr, cumque eius apologiae egregiam veteris aevi imaginem expressam habeant, haec Christiani nominis magna monumenta cum alumnis theologiae legere eisque explicare constitui. Quorum exempla modico pretio parabilia cum illis diebus frustra circumspicerem, ipse utriusque apologiae edendae notisque nonnullis adornandae consilium cepi, captum pro virili parte exsecutus sum. Nimirum quantum ipse potui, adiuvere volui studia illis scriptoribus dicanda, qui suis laboribus,

IV

suae doctrinae ingeniique opibus, denique sanguine suo profuso rem Christianam extruxerunt, terrarum orbem egregie renovatum posteris tradiderunt, quique, ut Thirlbii sive Marklandi, qui sub illo nomine latere censetur, verba mea faciam, „tot tamque dispares nationes, alias immanitate efferatas, alias moribus et disciplina inflatas, alias horrida quadam et agresti virtute feroces, alias luxu et licentia petulantes, alias victoriis et imperio insolentes, alias diuturna servitute fractas et debilitatas, alias ignorantia et tarditate, alias doctrinae et ingenii fama indociles, ita flexerunt et mutaverunt, ut religioni patriae novam et externam, ut omni licentiae libertatique vivendi (quacum prioribus fere religionibus summa pax et concordia fuit) vitam rigidam et severam et omnia voluptatis vel confinia anxie fugientem, virtutesque quarum ne nomina quidem antea audiverant, ut denique paupertatem divitiis, odium gratiae, contemptionem honori, exilium patriae, mortem vitae anteferrent. Hanc tantam rerum per universum terrarum orbem mutationem, unam omnium quotquot usquam fuerunt, indignam putemus in qua cognoscenda operam nostram studiumque collocemus? Aut quodnam in se tantum delictum admiserunt veteres illi Romani Graecique, cum abiecta superstitione maiorum veram religionem amplexati sunt, ut ab eo tempore nulla prorsus nos eorum cura tangat, et quorum antea res omnes, omnesque vel levissimos mores et consuetudines, insatiabili et pene ridicula curiositate vestigabamus, eos iam non minus neglegamus quam maiores nostros? — Quid enim magis ridiculum aut fieri aut fingi potest, quam homo Christianus, sacerdos, theologiae professor, omnibus ethnicorum sacris initiatus, in suis peregrinus atque hospes? qui integram mille populorum superstitionem ab inferis revocare possit, et cuiuslibet vel celeberrimi vel ignobilissimi dei templo caeremoniisque peritissime praeesse, de sua religione nihilo plus sciat quam quivis ex infima plebecula? Hic homo omnium nebulonum, latronum, tyrannorum, praestigiatorum, catamitorum, quotquot unquam aut ignorantia aut adlatio con-

secravit, infinitaeque insuper multitudinis pugilum, luctatorum, histrionum, citharoedorum, meretricum patrias, aetates, vitas, mores, vultus denique ipsos, et cognitos habet et nescire turpe putat, Chrysostomum, Augustinum, Gregorios, Basilios, Origenem, Athenagoram, Irenaeum, Iustinum, Ignatium ne nomine quidem novit. Nihil ille de Manichaeis, nihil de Gnosticis, nihil de alia quavis antiqua haeresi Christianorum neque scit neque scire curat: neque talibus ineptiis acumen unquam admovit suum; at nulla olim fuit tam humilis, tam sordida, tam inepta, tam parva secta philosophorum, cuius, non ortum, interitum, dogmata melius aut sciat, aut scire sibi videatur, quam quivis veterum. Denique in quolibet genere litterarum fac periculum; quamquam artem suam nescit, cetera omnia, quae quidem scire nihil attinet, solertem dabo.“

His facunde a viro strenuo et magno philologo expositis adde alteram causam, quae hoc studiorum genus commendat. Nam sit ille, qui sive sacram, sive profanam historiam narraturus est, vel doctissimus et in omni antiquitate versatissimus, idem nihil ignoret, quod dignum memoria unquam accidit, tamen ipse non vidit ea quae refert, immo disiecta membra in corpus componere, frustula varia in effigiem efformare laborat, ac simili ratione utitur atque ille, qui regiones longinquas a se nunquam visas audientibus vel legentibus describit. Verum qui coram auditoribus spectatorem et actorem rerum ab ipso relatarum producit, dum scriptorem ex remota antiquitate legit et explicare studet, alumnos suos in regiones ipsas, quas cognoscere animus est, quasi manu deducit. Accedit quod fidelius memoriae traduntur et libentius tenentur quae narrat facundia praesens quam quae accepta ex scriptis aliorum referuntur.

Restat ut de instituto et ratione operis repetiti paucis expediam. . . . Cum nova primae et alterius apologiae s. Iustini editio desideraretur, quantum angustiae temporis permiserunt, veteri libello perpoliando non invitus incubui. Quapropter et resecta sunt et castigata quae minus apte disputata viderentur,

VI

et addita plura, quibus litterarum studiosis, in quorum usus haec scripta atque conlatae sunt, et disputandi et acuminis ingenii exercendi copia pararetur. Hinc sperare licebit et optare, ut haec altera editio priori similem virorum doctorum benevolentiam et favorem nanciscatur.

Scribebam Berolini mense Martio 1860.

PRAEFATIO TERTIAE EDITIONIS.

Cum huius operis nova editio peteretur, in ea paranda non tam propriis votis etiam iustus obsequi licuit, quam eorum, quae a decessore scripta erant, rationem habere. Quapropter iis solum in textu, qui est Marani Congr. S. Mauri, mutatis, quae omnino necessaria esse videbantur, plura in notationibus v. g. quae ad priorem Ottonis saepissime citati editionem referebantur corrigenda erant, nonnulla etiam omittenda censuimus, quae lectoribus acadecimis parum prodesse viderentur.

Restat, ut de libris manu scriptis brevissime exponamus. Opera S. Iustini certo genuina, utraque Apologia et dialogus cum Tryhone, duobus potissimum codicibus continentur, iisque tam parum inter se discrepantibus, ut vel alter ab altero vel uterque ab uno eodemque vetustiori descriptus censi debeat. Prior est Codex Regius, qui in bibliotheca Nationali Parisiis asservatur. Exaratus est litteris minusculis in charta a. 1364. Non solum opera dubia et spuria S. Iustini sed et aliorum scriptorum continet. Ex eo Rob. Stephanus editionem suam paravit.

Alter codex Claromontanus a Marano dictus, olim in bibliotheca S. I. Claromontana asservabatur, post varios casus

nunc in peculium Rev. Fenwick Angli cessit. Chartaceus et ipse minusculis litteris a. 1541 conscriptus est. Non solum libros eodem ordine ac regius continet, sed et menda cum eo communia habet; quae ei sunt propria saepe a secunda manu corriguntur, aliquando veram lectionem praebet.

Praeterea quattuor invenit codices manu scriptos Cl. Otto ad hoc usque tempus in bibliothecis latentes; 1° duos graecos, alterum saec. 15. Romanum, alterum saec. 17. Parisinum; 2° duos latinos, saec. 16., alterum Mediol. alterum Monacensem, qui insignem Apologiae I c. 65—67 locum continent, ubi Iustinus de Eucharistia et Liturgia Christianorum disserit. Verum cum ipso fatente nihil quod pretium sit ad textum emendandum praesidii afferant, non est de iis uberius dicendum.

Faxit D. O. M., ut haec nova editio non solum in academiis Anglicis et Hollandicis quae opusculum in praelectionibus adhibent, sed in Germania quoque benigne accipiatur, ubi studia rerum et librorum veteris ecclesiae nunc maxime vigere coeperunt.

Scribebam Herbipoli mense Martio a. 1883.

SUMMARIUM APOLOGIAE PRIMAE,

A MARANO CONSCRIPTUM.

Totam orationem dividere possumus in tres partes, quarum in prima Iustinus Christianos indicta causa non debere damnari demonstrat eorumque innocentiam exponit; in altera probat religionem Christianam certissimis argumentis niti; in tertia denique quid in mysteriis Christianorum peragatur edisse.

Declarat initio s. martyr unum se esse ex Christianis; summam cum libertate postulat ab imperatoribus, ut aequitatem servent, et Christianos aliorum reorum more iubeant iudicari. Perinque enim solum nomen indicta causa damnari: huius rei causam daemonibus tribuit. Si de his daemonibus agatur, fatetur atheos esse Christianos: at id vituperari posse negat; quippe cum deum patrem eiusque filium et spiritum sanctum colant. Si qui forte ex hominibus ita credentibus convicti fuerint sceleris, id nocere non debet aliis, quorum eo illustrior innocentia, quod negare possent si vellent: sed confitentur libenter, ut mendacium vitent, et ad deum suum citius perveniant. Neque vituperari debent Christiani, quod simulacra non colant, cum hoc cultu nihil absurdius sit; nec quod materialibus donis deum egere non putent, a quo omnia creata, et regnum aeternum recte viventibus promittitur. Neque enim humanum regnum expectant Christiani: nihil eiusmodi ab eis metuendum; quin etiam ad pacem et reipublicae tranquillitatem eorum principia maxime conducunt. Si quis ita sentientes insectetur, is non solum contra rationem agat sed etiam operam perdat eosque magis in Christi doctrina confirmet.

Cum posset desinere Iustinus, re satis probata, rursus aggredditur ad innocentiam Christianorum defendendam, eosque atheos non esse demonstrat ex purissimo cultu, quem exhibent patri et filio et spiritui sancto, et ex mirabili morum mutatione, quam prae se tulerunt, postquam a daemonibus discesserunt. Atque ut res certo constet, in medio ponit eximia Christi praecepta et quomodo observentur a Christianis declarat, nempe de castitate, de caritate in omnes et liberalitate in pauperes, de patientia et de vitando iureiurando, de obedientia regibus praestanda et de solvendis vectigalibus. Tam bene affectos cives si spernant imperatores, minatur iis Iustinus futurum post mortem iudicium, quod ipsi gentiles scriptores agnoscunt, Christiani vero merito magis, qui et resurrectionem sperant, eamque non difficiliorem deo esse putant, quam ipsam creationem. Huic dogmati nonnulla affinia dixerunt gentiles, quare aequum non est, ut soli Christiani flagrent invidia. Sic etiam quae de filio dei eiusque in caelum ascensione, de verbi generatione eiusque incarnatione et morte docent, absurda videri non debent, cum tam multa poetae de filiis Iovis nugati fuerint.

In secunda parte pollicetur se tria probaturum, 1) veritatem a solis Christianis doceri; 2) filium dei vere incarnatum; 3) fabulas opera daemonum inventas, ut Christi adventus fabula videretur.

Veritatem a Christianis doceri eosque non aliam ob causam vexari probat: 1) quia illis solis non licet quod aliis omnibus permittitur; 2) quia solus veritatis amor adducere eos potuit, ut cultum dei morte proposita amplecterentur; 3) quia si quis veritatem religionis Christianae erroribus corrumpat, hunc persecutio non attingit, saltem non ob haeresin attingit. Non audet asserere Iustinus haereticos nefanda illa scelera committere; sed Christianos ita ab iis abhorrere declarat, ut ne pueros quidem exponere fas esse putent. Sibi ipsis nocent qui Christianos calumniantur et cum diabolo in ignem mittentur. Quanta sit morum castitas apud Christianos, demonstrat ex cuiusdam adolescentis facto cui opponit Antinoum.

Filium dei vere incarnatum esse demonstrat ex pluribus prophetarum oraculis, in quibus recensendis regulas tradit ad discernendum quisnam in scripturis loquatur; fatum ex his praedictionibus minime sequi declarat; eosque minime innocuos esse monet, qui ante Christi incarnationem vixerunt. Ex his autem prophetiis resurrectionem mortuorum, quae nondum evenit, confirmari probat; tum concludit certissimis argumentis niti fidem Christianorum, qui oculis suis vident impleri quae olim praedicta fuerant de conversione gentium et reprobatione Iudaeorum.

Probat denique, fabulas de filiis Iovis (id enim ad religionis veritatem et antiquitatem valere existimabat) inspiratione daemonum inventas fuisse, ut filii dei adventus fabula videretur. Nihil tamen de cruce suspicati poëtae, cuius potentiam et utilitatem Iustinus ex rebus sub aspectum cadentibus et magni apud ethnicos momenti commendat. Eodem consilio daemones induxere Simonem et Marcionem. Sed nihil aliud perficere potuerunt nisi ut Christianos improbi odissent. Ipse etiam Plato quae de mundi creatione et de filii decussatione et tertiis circa tertium dixit, ea ex Mose derivavit.

In tertia parte Iustinus exponit quomodo sese Christiani deo consecrent in baptismo, de quo cum aliquid audissent daemones, aspersiones et lavacra induxerunt. Sic etiam ex his quae Christus Mosi dixerat, instituerunt ut calceos solverent qui templa ingrediebantur. Non enim deus pater apparuit Mosi, sed filius: et Iudaei, qui patrem apparuisse volunt, nec patrem nec filium norunt. Eidem daemonum artificio tribuuntur fabulae de Proserpina et Minerva. Redit ad propositum Iustinus: quomodo consecretur eucharistia, et quid sit, et quae tota series eorum, quae in synaxibus agantur, exponit; atque imperatores in conclusione admonet, ut si ea, quae hactenus dixerat, nugae videantur, saltem capitali supplicio digna non videantur. Subiungit apologiae epistolam Adriani in gratiam Christianorum datam.

SUMMARIUM APOLOGIAE SECUNDAE,

AB EODEM MARANO.

Cum meminisset Iustinus optatos exitus primae suae apologiae concessos a deo fuisse, eandem operam ecclesiae navare voluit in persecutione M. Aurelii. Sciebat ille quidem inita esse de sua pernicie a philosophis consilia, sed in communi periculo suum esse neglegendum duxit, seque audacter in medium discrimen pro fratribus coniecit. Propositum est ei demonstrare Christianos non aliam ob causam occidi, nisi quia veritatem docent et virtutem colunt.

Declarat igitur in ipso primordio homines improbos et daemones operam coniungere, ut Christianos occidant, atque huius rei manifestum argumentum profert ex trium martyrum, qui paucis ante diebus passi fuerant, historia. Quin etiam se ipsum expectare testatur, ut a Crescente in iudicium vocetur, quem ut improbum, contemptis ipsius minis, et indoctum notat. Ne quis autem dicat Christianis: cur non vobis mortem ipsi consciscitis ut ad deum abeatis? rationem reddit Iustinus, cur nihil eiusmodi faciant nec tamen interrogati negent.

Aliud erat quod ethnici obiicere solerent, nimirum deum, si esset adiutor Christianorum, non passurum illos occidi ab improbis. Id quoque ita expedit Iustinus, ut dei iustitiam et Christianorum innocentiam defendat.

Iustitiam dei sic probat. Hominum curam deus angelis commiserat. Sed hi in vitia lapsi scelerum et flagitiorum omne genus in humanum genus sparserunt. Malis ex eorum nequitia profluentibus opposuit deus potentissimum remedium, verbi incar-

XII

nationem; quod quidem Iustinus argumento probat et ad eam rem, quae agebatur, et ad totam religionem defendendam aptissimo, nempe auctoritate et imperio Christianorum in daemones, quos ubique terrarum per nomen Iesu ex corporibus hominum expellunt.

Dei iustitia in puniendis daemonibus aliquando elucebit: sed cum tanta sint Christi incarnationis beneficia, aequum est ut mundus propter Christianos conservetur. Quare nondum deus de daemonibus tot malorum auctoribus sumit supplicium; sed in ignem aeternum mittentur, cum fiet conflagratio, quae tamen ex fato non eveniet, quia fatum nec libertati nec virtuti locum relinquit.

Christianorum virtutem et innocentiam ex ipsis persecutionibus commendari probat. 1) Si semper opera daemonum invisae fuere, qui aliquam veritatis scintillam assecuti sunt, quanto maiora daemonum odia esse debent in Christianos, qui totam veritatem ac totum verbum incarnatum complectuntur, ac daemones expellendo, aeterna illis supplicia denuntiant, quae profecto negari non possunt, nisi aut deus negetur aut providentia. Non in hoc solum invisae daemonibus Christiani, quod veritatem, cuius scintillae tantum ad oculos philosophorum fulserant, ac totum verbum agnoverint; sed in eo etiam, quod Christus sua ipsius potestate praestiterit, ut homines etiam imperiti et operarii gloriam et metum et mortem contemnerent. 2) Christianorum in persecutionibus constantia declarat eos vera et aeterna bona sectari ac virtutis solidam et expressam effigiem assecutos esse. 3) Nihil aptius persecutionibus ad propulsandam criminum suspicionem. Quomodo enim tam libenter mortem oppeterent Christiani, si ita viverent, ut eos vivere ethnici dictitabant? Illorum innocentiam Iustinus ex hac animi fortitudine perspexit et a Platonis doctrina ad Christianam longe praestantiorē transiit.

Postremo rogat imperatores, ut hunc libellum auctoritate sua comprobent.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ
ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΥ
ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΠΡΩΤΗ ΥΠΕΡ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ
ΠΡΟΣ
ΑΝΤΩΝΙΝΟΝ ΤΟΝ ΕΥΣΕΒΗ.

1. Αυτοκράτορι Τίτῳ Αἰλίῳ Ἀδριανῷ Ἀντωνίνῳ Εὐσεβεῖ Σεβαστῷ
Καίσαρι καὶ Οὐγγρισσίμῳ υἱῷ φιλοσόφῳ, καὶ Λουκίῳ φιλοσόφῳ Καίσαρος
φύσει υἱῷ καὶ Εὐσεβοῦς εἰσποιητῷ, ἔραστῇ παιδείας, ἱερᾷ τε συγκλήτῳ,
καὶ δήμῳ παντὶ Ῥωμαίων, ὑπὲρ τῶν ἐκ παντὸς γένους ἀνθρώπων ἀδί-
5 κως μισουμένων καὶ ἐπηρεαζομένων, Ἰουστίνου Πρίσκου τοῦ Βακχείου,
τῶν ἀπὸ Φλαουτᾶς Νέας πόλεως τῆς Συρίας Παλαιστίνης, εἰς αὐτῶν,
τὴν προσφώνησιν καὶ ἔντευξιν πεποίημαι.

2. Τοὺς κατ' ἀλήθειαν εὐσεβεῖς καὶ φιλοσόφους μόνον τὰ ληθῆς
τιμᾶν καὶ στέργειν ὁ λόγος ὑπαγορεύει, παραιτουμένους δόξαις παλαιῶν
10 ἐξακολουθεῖν, ἂν φαῦλαι ᾖσιν. Οὐ γὰρ μόνον μὴ ἔπεσθαι τοῖς ἀδίκως
τι πράξασιν ἢ δογματίσασιν ὁ σώφρων λόγος ὑπαγορεύει, ἀλλ' ἐκ παντὸς
τρόπου καὶ πρὸ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς τὸν φιλαλήθη καὶ θάνατος ἀπειλῆται,
τὰ δίκαια λέγειν τε καὶ πράττειν αἰρεῖσθαι δεῖ. Ὑμεῖς μὲν οὖν ὅτι
λέγεσθε εὐσεβεῖς καὶ φιλόσοφοι καὶ φύλακες δικαιοσύνης καὶ ἔρασταὶ
15 παιδείας, ἀκούετε πανταχοῦ· εἰ δὲ καὶ ὑπάρχετε, δειχθήσεται. Οὐ γὰρ
κολακεύσοντες ὑμᾶς διὰ τῶνδε τῶν γραμμάτων, οὐδὲ πρὸς χάριν ὁμι-
λήσοντες, ἀλλ' ἀπαιτήσοντες κατὰ τὸν ἀκριβῆ καὶ ἐξεταστικὸν λόγον τὴν
κρίσιν ποιήσασθαι, προσεληλύθειμεν, μὴ προλήψῃ μηδ' ἀνθρωπαρεσχεία
τῇ δεισιδαιμόνων κατεχομένων, ἢ ἀλόγῳ ὄρμῃ, καὶ χρονία προκατε-

σχηκυία φήμη κακῆ, τὴν καθ' ἑαυτῶν ψῆφον φέροντας. Ἡμεῖς μὲν γὰρ πρὸς οὐδενὸς πείσεσθαι τι κακὸν δύνασθαι λελογίσμεθα, ἦν μὴ κακίας ἐργάται ἐλεγχώμεθα, ἢ πονηροὶ διεγνώσμεθα. Ὑμεῖς δ' ἀποκτεῖναι μὲν δύνασθε, βλάψαι δ' οὐ.

3. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἄλογον φωνὴν καὶ τολμηρὰν δόξην τις ταῦτα 5 εἶναι, ἀξιοῦμεν τὰ κατηγορούμενα αὐτῶν ἐξετάζεσθαι, καὶ ἐὰν οὕτως ἔχοντα ἀποδεικνύονται, κολάζεσθαι ὡς πρέπον ἐστὶ, μᾶλλον δὲ κολάζειν. Εἰ δὲ μηδὲν ἔχει τις ἐλέγχειν, οὐχ ὑπαγορεύει ὁ ἀληθὴς λόγος, διὰ φήμην πονηρὰν ἀναιτίους ἀνθρώπους ἀδικεῖν, μᾶλλον δὲ ἑαυτούς, οἳ οὐ κρίσει, ἀλλὰ πάθει τὰ πράγματα ἐπάγειν ἀξιοῦτε. Καλὴν δὲ καὶ μόνην 10 δικαίαν πρόκλησιν ταύτην πᾶς ὁ σωφρονῶν ἀποφανεῖται, τὸ τοὺς ἀρχομένους τὴν εὐθύνην τοῦ ἑαυτῶν βίου καὶ λόγου ἄληπτον παρέχειν· ὁμοίως δ' αὖ καὶ τοὺς ἄρχοντας μὴ βία μηδὲ τυραννίδι, ἀλλ' εὐσεβείᾳ καὶ φιλοσοφίᾳ ἀκολουθοῦντας, τὴν ψῆφον τίθεσθαι· οὕτως γὰρ ἂν καὶ 15 οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ ἀρχόμενοι ἀπολαύοιεν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἔφη γάρ που 15 καὶ τις τῶν παλαιῶν· ἂν μὴ οἱ ἄρχοντες φιλοσοφήσωσι καὶ οἱ ἀρχόμενοι, οὐκ ἂν εἴη τὰς πόλεις εὐδαιμονῆσαι. Ἡμέτερον οὖν ἔργον, καὶ βίου καὶ μαθημάτων τὴν ἐπίσκεψιν πᾶσι παρέχειν, ὅπως ὑπὲρ τῶν ἀγνοεῖν τὰ ἡμέτερα νομιζόντων, τὴν τιμωρίαν ὣν ἂν πλημμελῶσι τυφλώτοντες αὐτῶν, αὐτοῖς ὀφλήσωμεν· ὑμέτερον δὲ, ὡς αἰρεῖ λόγος, ἀκούον- 20 τας ἀγαθοὺς εὐρίσκεισθαι κριτάς. Ἀναπολόγητον γὰρ λοιπὸν μαθοῦσιν, ἦν μὴ τὰ δίκαια ποιήσητε, ὑπάρξει πρὸς Θεόν.

4. Ὄνόματος μὲν οὖν προσωνομία οὔτε ἀγαθὸν οὔτε κακὸν κρίνεται ἄνευ τῶν ὑποπιπτουσῶν τῷ ὀνόματι πράξεων· ἐπεὶ, ὅσον γε ἐκ τοῦ κατηγορουμένου ἡμῶν ὀνόματος, χρηστόταται ὑπάρχομεν. Ἄλλ' ἐπεὶ 25 οὐ τοῦτο δίκαιον ἴγούμεθα, διὰ τὸ ὄνομα, ἐὰν κακοὶ ἐλεγχώμεθα, αἰτεῖν ἀφίεσθαι, πάλιν, εἰ μηδὲν διὰ τε τὴν προσηγορίαν τοῦ ὀνόματος καὶ διὰ τὴν πολιτείαν εὐρίσκόμεθα ἀδικούντες, ὑμέτερον ἀγωνιᾶσαί ἐστι, μὴ ἀδίκως κολάζοντες τοὺς μὴ ἐλεγχομένους τῇ δίκῃ κόλασιν ὀφλήσητε. Ἐξ ὀνόματος μὲν γὰρ ἢ ἔπαινος ἢ κόλασις οὐκ ἂν εὐλόγως γένοιτο, 30 ἦν μὴ τι ἐνάρετον ἢ φαῦλον δι' ἔργων ἀποδείκνυσθαι δύνηται. Καὶ γὰρ τοὺς κατηγορουμένους ἐφ' ὧμῶν πάντας πρὶν ἐλεγχθῆναι οὐ τιμωρεῖτε· ἐφ' ἡμῶν δὲ τὸ ὄνομα ὡς ἔλεγχον λαμβάνετε, καίπερ, ὅσον γε ἐκ τοῦ ὀνόματος, τοὺς κατηγοροῦντας μᾶλλον κολάζειν ὀφείλετε.

Χριστιανοὶ γὰρ εἶναι κατηγορούμεθα· τὸ δὲ χρηστὸν μισεῖσθαι οὐ δίκαιον. Καὶ πάλιν, ἐὰν μὲν τις τῶν κατηγορουμένων ἕξαρνος γένηται, τῇ φωνῇ μὴ εἶναι φήσας, ἀφίετε αὐτὸν, ὡς μηδὲν ἐλέγχειν ἔχοντες ἀμαρτάνοντα, ἐὰν δὲ τις ὁμολογήσῃ εἶναι, διὰ τὴν ὁμολογίαν κολάζετε· θέον καὶ τὸν
 5 τοῦ ὁμολογούντος βίον εὐθύνειν καὶ τὸν τοῦ ἀρνούμενου, ὅπως διὰ τῶν πράξεων ὁποῖός ἐστιν ἕκαστος φαίνεται. Ὅν γὰρ τρόπον παραλαβόντες τινὲς παρὰ τοῦ διδασκάλου Χριστοῦ μὴ ἀρνεῖσθαι ἐξεταζόμενοι παρα-
 κελεύονται, τὸν αὐτὸν τρόπον κακῶς ζῶντες ἴσως ἀφορμὰς παρέχουσι τοῖς ἄλλως καταλέγειν τῶν πάντων Χριστιανῶν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν
 10 αἴρουμένοις. Οὐκ ὀρθῶς μὲν οὐδὲ τοῦτο πράττεται· καὶ γὰρ τοὶ φιλοσοφίας ὄνομα καὶ σχῆμα ἐπιγράφονται τινες οἳ οὐδὲν ἄξιον τῆς ὑποσχέσεως πράττουσι. Γινώσκετε δ' ὅτι καὶ οἱ τὰ ἐναντία δοξάσαντες καὶ δογματίσαντες τῶν παλαιῶν τῶ ἐνὶ ὀνόματι προσαγορεύονται φιλόσοφοι· καὶ τούτων τινὲς ἀθεότητα ἐδίδαξαν. Καὶ τὸν Δία ἀσελγῆ ἅμα τοῖς
 15 αὐτοῦ παισὶν οἱ γενόμενοι ποιηταὶ καταγγέλουσι· κακείνων τὰ διδάγματα οἱ μετερχόμενοι οὐκ εἴργονται πρὸς ὑμῶν· ἄθλα δὲ καὶ τιμὰς τοῖς εὐφώνως ὑβρίζουσι τούτους τίθετε.

5. Τί δὴ οὖν τοῦτ' ἂν εἴη; ἐφ' ἡμῶν ὑπισχνουμένων μηδὲν ἀδικεῖν, μηδὲ τὰ ἄθεα ταῦτα δοξάζειν, οὐ κρίσεις ἐξετάζετε, ἀλλὰ
 20 ἀλόγῳ πάθει καὶ μάλιστα δαιμόνων φαύλων ἐξελαυνόμενοι, ἀκρίτως κολάζετε μὴ φροντίζοντες. Εἰρήσεται γὰρ τὰ ληθές, ἐπεὶ τὸ παλαιὸν δαίμονες φαῦλοι, ἐπιφανείας ποιησάμενοι, καὶ γυναῖκας ἐμοίχευσαν καὶ παῖδας διέφθειραν καὶ φόβητρα ἀνθρώποις ἔδειξαν, ὡς καταπλαγῆναι τοὺς οἳ λόγῳ τὰς γινομένας πράξεις οὐκ ἔκρινον, ἀλλὰ, θέει συνηρπασ-
 25 μένοι καὶ μὴ ἐπιστάμενοι δαίμονας εἶναι φαύλους, θεοὺς προσωνόμαζον, καὶ ὀνόματι ἕκαστον προσηγόρευον, ὅπερ ἕκαστος αὐτῶ τῶν δαιμόνων ἐτίθετο. Ὅτε δὲ Σωκράτης λόγῳ ἀληθεῖ καὶ ἐξεταστικῶς ταῦτα εἰς φανερόν ἐπειρᾶτο φέρειν καὶ ἀπάγειν τῶν δαιμόνων τοὺς ἀνθρώπους, καὶ αὐτοὶ οἱ δαίμονες διὰ τῶν χαϊρόντων τῇ κακίᾳ ἀνθρώπων ἐνήργησαν
 30 ὡς ἄθεον καὶ ἀσεβῆ ἀποκτεῖναι, λέγοντες καινὰ εἰσφέρειν αὐτὸν δαιμόνια· καὶ ὁμοίως ἐφ' ἡμῶν τὸ αὐτὸ ἐνεργοῦσιν. Οὐ γὰρ μόνον ἐν Ἑλληνιστῶν διὰ Σωκράτους ὑπὸ λόγου ἠλέγχθη ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἐν βαρβάρους ὑπ' αὐτοῦ τοῦ λόγου μορφωθέντος καὶ ἀνθρώπου γενομένου καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ κληθέντος, ᾧ πεισθέντες ἡμεῖς τοὺς ταῦτα πράξαντας

δαίμονας οὐ μόνον μή ὀρθοὺς εἶναι φαμεν, ἀλλὰ κακαὺς καὶ ἀνοσίους δαίμονας, οἳ οὐδὲ τοῖς ἀρετὴν ποθοῦσιν ἀνθρώποις τὰς πράξεις ὁμοίας ἔχουσιν.

6. Ἐνθεν δὲ καὶ ἄθεοι κεκλήμεθα. Καὶ ὁμολογοῦμεν τῶν τοιούτων νομιζομένων θεῶν ἄθεοι εἶναι, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ ἀληθεστάτου, καὶ 5 πατρὸς δικαιοσύνης καὶ σωφροσύνης, καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν, ἀνεπιμίκτου τε κακίας Θεοῦ. Ἄλλ' ἐκεῖνόν τε, καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ υἱὸν ἐλθόντα καὶ διδάξαντα ἡμᾶς ταῦτα, καὶ τὸν τῶν ἄλλων ἐπομένων καὶ ἐξομοιούμενων ἀγαθῶν ἀγγέλων στρατόν, πνεῦμά τε τὸ προφητικὸν σεβόμεθα καὶ προσκυνοῦμεν, λόγῳ καὶ ἀληθείᾳ τιμῶντες, καὶ παντὶ βουλομένῳ 10 μαθεῖν, ὡς ἐδιδάχθημεν, ἀφθάνως παραδιδόντες.

7. Ἀλλὰ, φήσει τις, ἤδη τινες ληφθέντες ἠλέγχθησαν κακοῦργοι. Καὶ γὰρ πολλοὺς πολλάκις, ὅταν ἐκάστοτε τῶν κατηγορουμένων τὸν βίον ἐξετάζητε, ἀλλ' οὐ διὰ τοὺς προλεχθέντας καταδικάζετε. Καθόλου μὲν οὖν κἀκείνο ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὃν τρόπον οἱ ἐν Ἑλλήσι τὰ αὐτοῖς ἀρεστά 15 δογματίσαντες ἐκ παντὸς τῷ ἐνὶ ὀνόματι φιλοσοφίας προσαγορεύονται, καίπερ τῶν δογμάτων ἐναντίων ὄντων, οὕτως καὶ τῶν ἐν βαρβάρους γενομένων καὶ δοξάντων σοφῶν τὸ ἐπικατηγορούμενον ὄνομα κοινόν ἐστι. Χριστιανοὶ γὰρ πάντες προσαγορεύονται. Ὅθεν πάντων τῶν καταγγελομένων ὑμῖν τὰς πράξεις κρίνεσθαι ἀξιόυμεν, ἵνα ὁ ἐλεγχθεὶς ὡς ἄδικος 20 κολάζεται, ἀλλὰ μὴ ὡς Χριστιανός· ἐὰν δὲ τις ἀνέλεγκτος φάνηται, ἀπολύηται, ὡς Χριστιανός οὐδὲν ἀδικῶν. Οὐ γὰρ τοὺς κατηγοροῦντας κολάζειν ὑμᾶς ἀξιόσομεν· ἀρκοῦνται γὰρ τῇ προσούσῃ πονηρίᾳ καὶ τῇ τῶν καλῶν ἀγνοίᾳ.

8. Λογίσασθε δ' ὅτι ὑπὲρ ὑμῶν ταῦτα ἔφημεν, ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν 25 εἶναι ἀρνεῖσθαι ἐξεταζομένους. Ἄλλ' οὐ βουλόμεθα ζῆν ψευδολογοῦντες. Τοῦ γὰρ αἰωνίου καὶ καθαροῦ βίου ἐπιθυμοῦντες, τῆς μετὰ Θεοῦ τοῦ πάντων πατρὸς καὶ δημιουργοῦ διαγωγῆς ἀντιποιούμεθα, καὶ σπεύδομεν ἐπὶ τὸ ὁμολογεῖν, οἳ πεπεισμένοι καὶ πιστεύοντες τυχεῖν τούτων δύνασθαι τοὺς τὸν Θεὸν δι' ἔργων πείσαντας, ὅτι αὐτῷ εἶποντο, καὶ τῆς 30 παρ' αὐτῷ διαγωγῆς ἤρων, ἔνθα κακία οὐκ ἀντιτυπεῖ. Ὡς μὲν οὖν διὰ βραχέων εἶπεῖν, ἅ τε προσδοκῶμεν καὶ μεμαθήκαμεν διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ διδάσκουμεν, ταῦτά ἐστι. Πλάτων δὲ ὁμοίως ἔφη Ῥαδάμανθυ καὶ Μίνω κολάζειν τοὺς ἀδίκους παρ' αὐτοὺς ἐλθόντας. Ἡμεῖς δὲ τὸ αὐτὸ

πράγμα φαμεν γενήσεσθαι, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῖς αὐτοῖς σώ-
 μάσι μετὰ τῶν ψυχῶν γινομένων καὶ αἰωνίαν κόλασιν κολασθησομένων,
 ἀλλ' οὐχὶ χιλιονταετῆ περίοδον, ὡς ἐκεῖνος ἔφη, μόνον. Εἰ μὲν οὖν
 ἄπιστον ἢ ἀδύνατον τοῦτο φήσῃ τις πρὸς ἡμᾶς, ἥδε ἡ πλάνη ἐστὶν
 5 ἄλλου πρὸς ἕτερον, μέχρις οὗ ἔργῳ μηδὲν ἀδικοῦντες ἐλεγχόμεθα.

9. Ἄλλ' οὐδὲ θυσίαις πολλαῖς καὶ πλοκαῖς ἀνθῶν τιμῶμεν οὓς
 ἄνθρωποι μορφώσαντες, καὶ ἐν ναοῖς ἰδρῦσαντες, θεοὺς προσωνόμασαν·
 ἐπεὶ ἄψυχα καὶ νεκρά ταῦτα γινώσκομεν, καὶ Θεοῦ μορφήν μὴ ἔχοντα
 (οὐ γὰρ τοιαύτην ἡγούμεθα τὸν Θεὸν ἔχειν τὴν μορφήν ἣν φασὶ τινες
 10 εἰς τιμὴν μεμιῆσθαι) ἀλλ' ἐκείνων τῶν φανέντων κακῶν δαιμόνων καὶ
 ὀνόματα καὶ σχήματα ἔχειν. Τί γὰρ δεῖ εἰδόσιν ὑμῖν λέγειν, ἃ τὴν
 ὕλην οἱ τεχνῖται διατιθέασιν, ξέοντες καὶ τέμνοντες καὶ χωνεύοντες καὶ
 τύπτοντες; καὶ ἐξ ἀτίμων πολλακίς σκευῶν διὰ τέχνης τὸ σχῆμα μόνον
 ἀλλάξαντες καὶ μορφοποιήσαντες, θεοὺς ἐπονομάζουσιν· ὅπερ οὐ μόνον
 15 ἄλογον ἡγούμεθα, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ὕβρει τοῦ Θεοῦ γίνεσθαι, ὅς ἄρρητον
 δόξαν καὶ μορφήν ἔχων, ἐπὶ φθαρτοῖς καὶ δεομένοις θεραπείας πράγ-
 μασι ἐπονομάζεται. Καὶ ὅτι οἱ τούτων τεχνῖται ἀσελεγεῖς τε καὶ πᾶσαν
 κακίαν, ἵνα μὴ καταριθμῶμεν, ἔχουσιν, ἀκριβῶς ἐπίστασθε· καὶ τὰς
 ἑαυτῶν παιδίσκας συναεργαζομένας φθείρουσιν. Ὡς τῆς ἐμβρονησίας,
 20 ἀνθρώπους ἀκολάστους θεοὺς εἰς τὸ προσκυνεῖσθαι πλάσσειν λέγεσθαι
 καὶ μεταποιεῖν, καὶ τῶν ἱερῶν, ἔνθα ἀνατίθενται, φύλακας τοιοῦτους
 καθιστάναι· μὴ συνορῶντας ἀθέμιτον καὶ τὸ νοεῖν ἢ λέγειν ἀνθρώπους
 θεῶν εἶναι φύλακας.

10. Ἄλλ' οὐ δέεσθαι τῆς παρὰ ἀνθρώπων ὕλικῆς προσφορᾶς
 25 προσειλήφαμεν τὸν Θεόν, αὐτὸν παρέχοντα πάντα ὀρώντες· ἐκείνους δὲ
 προσδέχεσθαι αὐτὸν μόνον δεδιδάγμεθα καὶ πεπείσμεθα καὶ πιστεύομεν,
 τοὺς τὰ προσθέντα αὐτῷ ἀγαθὰ μιμουμένους, σωφροσύνην καὶ δικαιο-
 σύνην καὶ φιλανθρωπίαν, καὶ ὅσα οἰκεῖα Θεῷ ἐστι, τῷ μηδενὶ ὀνόματι
 θετῷ καλουμένῳ· καὶ πάντα τὴν ἀρχὴν ἀγαθῶν ὄντα δημιουργῆσαι
 30 αὐτὸν ἐξ ἀμόρφου ὕλης δι' ἀνθρώπους, δεδιδάγμεθα· οἱ ἐὰν ἀξίους
 τῷ ἐκείνου βουλεύματι ἑαυτοὺς δι' ἔργων δείξωσι, τῆς μετ' αὐτοῦ
 ἀναστροφῆς καταξωθῆναι προσειλήφαμεν συμβασιλεύοντας, ἀφθάρτους
 καὶ ἀπαθεῖς γενομένους. Ὅν τρόπον γὰρ τὴν ἀρχὴν οὐκ ὄντας
 ἐποίησε, τὸν αὐτὸν ἡγούμεθα τρόπον, διὰ τὸ ἐλέσθαι τοὺς αἵρουμένους

τὰ αὐτῷ ἀρεστά, καὶ ἀφθαρσίας καὶ ἁσυνουσίας καταξιωθῆναι· τὸ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν γενέσθαι, οὐχ ἡμέτερον ἦν· τὸ δ' ἐξακολουθῆσαι οἷς φίλον αὐτῷ αἰρουμένους δι' ὧν αὐτὸς ἐδωρήσατο λογικῶν δυνάμεων, πείθει τε καὶ εἰς πίστιν ἄγει ἡμᾶς. Καὶ ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων ἡγούμεθα εἶναι τῷ μὴ εἴργεσθαι ταῦτα μανθάνειν, ἀλλὰ καὶ προτρέπεσθαι 5 ἐπὶ ταῦτα. Ἐπερ γὰρ οὐκ ἠδυνήθησαν οἱ ἀνθρώπειοι νόμοι πράξει, ταῦτα ὁ λόγος θεῖος ὧν εἰργάσατο, εἰ μὴ οἱ φαῦλοι δαίμονες κατεσκεδάσαν πολλὰ ψευδῆ καὶ ἄθεα κατηγορήματα, σύμμαχον λαβόντες τὴν ἐν ἐκάστῳ κακὴν πρὸς πάντα καὶ ποικίλην φύσει ἐπιθυμίαν, ὧν οὐδὲν πρόσεστιν ἡμῖν. 10

11. Καὶ ὑμεῖς ἀκούσαντες βασιλείαν προσδοκῶντας ἡμᾶς, ἀκρίτως ἀνθρώπινον λέγειν ἡμᾶς ὑπειλήφατε, ἡμῶν τὴν μετὰ Θεοῦ λεγόντων, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ἀνεταζομένου ὑφ' ὑμῶν ὁμολογεῖν εἶναι Χριστιανούς, γινώσκοντες τῷ ὁμολογοῦντι θάνατον τὴν ζημίαν κείσθαι, φαίνεται. Εἰ γὰρ ἀνθρώπινον βασιλείαν προσεδοκῶμεν, καὶ ἡγνούμεθα ὅπως μὴ 15 ἀναιρώμεθα, καὶ λανθάνειν ἐπειρώμεθα, ὅπως τῶν προσδοκωμένων τύχωμεν· ἀλλ' ἐπεὶ οὐκ εἰς τὸ νῦν τὰς ἐλπίδας ἔχομεν, ἀναιρούντων οὐ πεφροντίκαμεν, τοῦ καὶ πάντως ἀποθανεῖν ὀφειλομένου.

12. Ἄρωγοὶ δ' ὑμῖν καὶ σύμμαχοι πρὸς εἰρήνην ἐσμὲν πάντων μᾶλλον ἀνθρώπων, οἳ ταῦτα δοξάζομεν, ὡς λαθεῖν Θεὸν κακώτερον, ἢ 20 πλεονέκτην ἢ ἐπίβουλον ἢ ἐνάρετον, ἀδύνατον εἶναι, καὶ ἕκαστον ἐπ' αἰωνίαν κόλασιν ἢ σωτηρίαν κατ' ἀξίαν τῶν πράξεων πορεύεσθαι. Εἰ γὰρ οἱ πάντες ἄνθρωποι ταῦτα ἐγίνωσκον, οὐκ ἄν τις τὴν κακίαν πρὸς ὀλίγον ἤρεϊτο, γινώσκων πορεύεσθαι ἐπ' αἰωνίαν διὰ πυρὸς καταδίκην, ἀλλ' ἐκ παντὸς τρόπου ἑαυτὸν συνεῖχε καὶ ἐκόσμει ἀρετῇ, ὅπως τῶν 25 παρὰ τοῦ Θεοῦ τύχῃ ἀγαθῶν καὶ τῶν κολαστηρίων ἀπηλλαγμένος εἴη. Οὐ γὰρ διὰ τοὺς ὑφ' ὑμῶν κειμένους νόμους καὶ κολάσεις πειρῶνται λανθάνειν ἀδικοῦντες· ἀνθρώπους δ' ὄντας λανθάνειν ὑμᾶς δυνατὸν ἐπιστάμενοι, ἀδικοῦσιν. Εἰ ἔμαθον καὶ ἐπέισθησαν Θεὸν ἀδύνατον εἶναι λαθεῖν τι, οὐ μόνον πραττόμενον, ἀλλὰ καὶ βουλευόμενον, καὶ 30 διὰ τὰ ἐπικείμενα ἐκ παντὸς τρόπου κόσμιοι ἦσαν, ὡς καὶ ὑμεῖς συμφήσετε. Ἄλλ' εἰοίκατε δεδιέναι μὴ πάντες δικαιοπραγήσωσι, καὶ ὑμεῖς οὐς κολάσετε ἔτι οὐχ ἔξετε, Δημίων δ' ἄν εἴη τὸ τοιοῦτον ἔργον, ἀλλ' οὐκ ἀρχόντων ἀγαθῶν. Πεπείσμεθα δ', ἐκ δαιμόνων φαύλων, οἳ

καὶ παρὰ τῶν ἀλόγως βιούντων αἰτουῖσι θύματα καὶ θεραπείας καὶ ταῦτα, ὡς προέφημεν, ἐνεργεῖσθαι· ἀλλ' οὐχ ὑμᾶς, οἳ γε εὐσεβείας καὶ φιλοσοφίας ὀρέγεσθε, ἀλογόν τι πράξει ὑπειλήφαμεν. Εἰ δὲ καὶ ὑμεῖς ὁμοίως τοῖς ἀνοίτοις τὰ ἔθνη πρὸ τῆς ἀληθείας τιμᾶτε, πράττετε ὃ δύ-
 5 νασθε. Τοσοῦτον δὲ δύνανται καὶ ἄρχοντες πρὸ τῆς ἀληθείας δόξαν τιμῶντες, ὅσον καὶ λησταὶ ἐν ἐρημίᾳ. Ὅτι δ' οὐ καλλιεργήσετε, ὃ λόγος ἀποδείκνυσιν οὗ βασιλικώτατον καὶ δικαιοτάτον ἄρχοντα μετὰ τὸν γεν-
 νήσαντα Θεόν, οὐδένα οἴδαμεν ὄντα. Ὅν γὰρ τρόπον διαδέχεσθαι πενίας ἢ πάθῃ ἢ ἀδοξίας πατρικὰς ὑφαιρουῦνται πάντες, οὕτως καὶ ὅσα ἂν
 10 ὑπαγορεύσῃ ὁ λόγος μὴ δεῖν αἰρεῖσθαι, ὃ νουνεχῆς οὐχ αἰρήσεται. Γενήσεσθαι ταῦτα πάντα προεῖπε, φημί, ὃ ἡμέτερος διδάσκαλος καὶ τοῦ πατρὸς πάντων καὶ δεσπότης Θεοῦ υἱὸς καὶ ἀπόστολος ὧν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἀφ' οὗ καὶ τὸ Χριστιανοὶ ἐπονομάζεσθαι ἐσχήκαμεν· ὅθεν καὶ βέβαιαι γινόμεθα πρὸς τὰ δεδιδασκόμενα ὑπ' αὐτοῦ πάντα, ἐπειδὴ ἔργῳ
 15 φαίνεται γινόμενα ὅσα φθάσας γενέσθαι προεῖπεν· ὕπερ Θεοῦ ἔργον ἐστὶ, πρὶν ἢ γενέσθαι εἰπεῖν, καὶ οὕτως δειχθῆναι γινόμενον, ὡς προεῖρηται. Ἦν μὲν οὖν καὶ ἐπὶ τούτοις παυσασμένους μηδὲν προστιθέναι, λογισα-
 μένους ὅτι δίκαιά τε καὶ ἀληθῆ ἀξιοῦμεν. Ἀλλ' ἐπεὶ γνωρίζομεν οὐ ῥᾶν ἀγνοία κατεχομένην ψυχὴν συντόμως μεταβάλλειν, ὑπὲρ τοῦ πείσαι
 20 τοὺς φιλαλήθεις, μικρὰ προσθεῖναι προεθυμήθημεν, εἰδότες ὅτι οὐκ ἀδύνατον, ἀληθείας παρατεθείσης, ἄγνοιαν φυγεῖν.

13. Ἄθεοι μὲν οὖν ὡς οὐκ ἐσμεν, τὸν δημιουργὸν τοῦδε τοῦ παντὸς σεβόμενοι, ἀνευθεῖ ἀιμάτων καὶ σπονδῶν καὶ θυμιαμάτων, ὡς ἐδιδάχθημεν, λέγοντες, λόγῳ εὐχῆς καὶ εὐχαριστίας ἐφ' οἷς προσφερό-
 25 μεθα πᾶσιν, ὅση δύναμις αἰνοῦντες, μόνην ἀξίαν αὐτοῦ τιμὴν ταύτην παραλαβόντες τὸ τὰ ὑπ' ἐκείνου εἰς διατροφήν γενόμενα, οὐ πυρὶ δα-
 πανᾶν, ἀλλ' ἑαυτοῖς καὶ τοῖς θεομένοις προσφέρειν, ἐκείνῳ δὲ εὐχαρί-
 στους ὄντας διὰ λόγου πομπᾶς καὶ ὕμνους πέμπειν, ὑπὲρ τε τοῦ γεγο-
 νέναι, καὶ τῶν εἰς εὐρωστίαν πόρων πάντων, ποιότητων μὲν γενῶν καὶ
 30 μεταβολῶν ὠρῶν· καὶ τοῦ πάλιν ἐν ἀφθαρσίᾳ γενέσθαι διὰ πίστιν τὴν ἐν αὐτῷ αἰτήσεις πέμποντες, τίς σωφρονῶν οὐχ ἐμολογήσει; Τὸν διδά-
 σκαλόν τε τούτων γενόμενον ἡμῖν, καὶ εἰς τοῦτο γεννηθέντα Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, τοῦ γενομένου ἐν Ἰου-
 δαίᾳ ἐπὶ χρόνοις Τιβερίου Καίσαρος ἐπιτρόπου, υἱὸν αὐτοῦ τοῦ ὄντως

Θεοῦ μαθόντες, καὶ ἐν δευτέρᾳ χώρᾳ ἔχοντες, πνευμά τε προφητικόν ἐν τρίτῃ τάξει, ὅτι μετὰ λόγου τιμῶμεν, ἀποδείξομεν. Ἐνταῦθα γὰρ μανίαν ἡμῶν καταφαίνονται, δευτέραν χώραν μετὰ τὸν ἄτρεπτον καὶ ἀεὶ ὄντα Θεὸν καὶ γεννήτορα τῶν ἀπάντων, ἀνθρώπῳ σταυρωθέντι διδόναι ἡμᾶς λέγοντες, ἀγνοοῦντες τὸ ἐν τούτῳ μυστήριον ᾧ προσέχειν ὑμᾶς 5 ἐξηγουμένων προτρεπόμεθα.

14. Προλέγομεν γὰρ ὑμῖν φυλάξασθαι, μὴ οἱ προδιαβεβλημένοι ὑφ' ἡμῶν δαίμονες ἐξαπατήσωσιν ὑμᾶς, καὶ ἀποτρέψωσι τοῦ ὅλως ἐντυχεῖν καὶ συνεῖναι τὰ λεγόμενα. (Ἀγωνίζονται γὰρ ἔχειν ὑμᾶς δούλους καὶ ὑπηρέτας, καὶ ποτὲ μὲν δι' ὀνειρώτων ἐπιφανείας, ποτὲ δ' αὖ διὰ μαγικῶν 10 στροφῶν χειροῦνται πάντας τοὺς οὐκ ἔσθ' ὅπως ὑπὲρ τῆς αὐτῶν σωτηρίας ἀγωνιζομένους·) Ὁν τρόπον καὶ ἡμεῖς, μετὰ τὸ τῷ λόγῳ πεισθῆναι, ἐκείνων μὲν ἀπέστημεν, Θεῷ δὲ μόνῳ τῷ ἀγεννήτῳ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐπόμεθα· οἱ πάλοι μὲν πορνείαις χαίροντες, νῦν δὲ σωφροσύνην μόνην ἀσπαζόμενοι· οἱ δὲ καὶ μαγικαῖς τέχναις χρώμενοι, ἀγαθῷ καὶ ἀγεννήτῳ Θεῷ ἑαυτοὺς 15 ἀνατεθεικότες· χρημάτων δε καὶ κτημάτων οἱ πόρους παντός μᾶλλον στέργοντες, νῦν καὶ ἃ ἔχομεν εἰς κοινὸν φέροντες, καὶ παντὶ δεομένῳ κοινωνοῦντες· οἱ μισάλληλοι, δὲ καὶ ἀλληλοφόνοι, καὶ πρὸς τοὺς οὐχ ὁμοφύλους διὰ τὰ ἔθνη καὶ ἐστίας κοινὰς μὴ ποιούμενοι, νῦν μετὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ, ὁμοδίαιτοι γινόμενοι καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐ- 20 χόμενοι, καὶ τοὺς ἀδίκους μισοῦντας πείθειν πειρώμενοι, ὡς οἱ κατὰ τὰς τοῦ Χριστοῦ καλὰς ὑποθημωσύνας βιώσαντες εὐέλπιδες ὦσι, σὺν ἡμῖν τῶν αὐτῶν παρὰ τοῦ πάντων δεσπόζοντος Θεοῦ τυχεῖν. Ἴνα δὲ μὴ σοφίζεσθαι ὑμᾶς δόξωμεν, ὀλίγων τινῶν τῶν παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ διδαγμάτων ἐπιμνησθῆναι καλῶς ἔχειν πρὸ τῆς ἀποδείξεως ἠγησάμεθα· 25 καὶ ὑμέτερον ἔστω, ὡς δυνατῶν βασιλέων, ἐξετάσαι εἰ ἀληθῶς ταῦτα δεδιδάγμεθα καὶ διδάσκομεν. Βραχεῖς δὲ καὶ σύντομοι παρ' αὐτοῦ λόγοι γεγόνασιν. Οὐ γὰρ σοφιστὴς ὑπῆρχεν, ἀλλὰ δύναμις Θεοῦ ὁ λόγος αὐτοῦ ἦν 1).

15. Περὶ μὲν οὖν σωφροσύνης τοσοῦτον εἶπεν· Ὅς ἂν ἐμβλέψῃ 30 γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμοίχευσε τῇ καρδίᾳ παρὰ τῷ

1) Cf. Matth. 7, 29.

Θεῷ¹⁾. Καὶ, Εἰ ὁ ὄφθαλμός σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον αὐτόν· συμφέρει γάρ σοι μονόφθαλμον εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἢ μετὰ τῶν δύο πεμφθῆναι εἰς τὸ αἰῶνιον πῦρ²⁾. Καὶ, Ὅς γαμῆ ἀπολελυμένην ἀφ' ἐτέρου ἀνδρός, μοιχᾶται³⁾. Καὶ, Εἰσὶ τινες, 5 οἵτινες εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· εἰσὶ δὲ οἱ ἐγεννήθησαν εὐνοῦχοι· εἰσὶ δὲ οἱ εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· πλὴν οὐ πάντες τοῦτο χωροῦσιν⁴⁾. Ὡσπερ καὶ οἱ νόμῳ ἀνθρωπίνῳ διαγαμίας ποιούμενοι ἁμαρτωλοὶ παρὰ τῷ ἡμετέρῳ διδασκάλῳ εἰσὶ, καὶ οἱ προσβλέποντες γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς. Οὐ γὰρ μόνον ὁ 10 μοιχεύων ἔργῳ ἐκβέβληται παρ' αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ ὁ μοιχεῦσαι βουλόμενος· ὡς οὐ τῶν ἔργων φανερῶν μόνον τῷ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐνθυμημάτων. Καὶ πολλοὶ τινες καὶ πολλαὶ ἐξηκοντοῦται καὶ ἑβδομηκοντοῦται, οἱ ἐκ παίδων ἐμαθητεύθησαν τῷ Χριστῷ, ἄφθοροι διαμένουσι· καὶ εὐχομαὶ κατὰ πᾶν γένος ἀνθρώπων τοιοῦτους δεῖξαι. Τί γὰρ καὶ λέγομεν τὸ 15 ἀναρίθμητον πλῆθος τῶν ἐξ ἀκολασίας μεταβαλόντων καὶ ταῦτα μαθόντων; οὐ γὰρ τοὺς δικαίους, οὐδὲ τοὺς σώφρονας εἰς μετάνοιαν ἐκάλεσεν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀκολάστους καὶ ἀδίκους. Εἶπε δὲ οὕτως· οὐκ ἤλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν⁵⁾. Θέλει γὰρ ὁ πατήρ ὁ οὐράνιος τὴν μετάνοιαν τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἢ τὴν 20 κόλασιν αὐτοῦ. Περὶ δὲ τοῦ στέργειν ἅπαντας ταῦτα ἐδίδαξεν· Εἰ ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, τί καινὸν ποιεῖτε; καὶ γὰρ οἱ πόρνοι τοῦτο ποιοῦσιν. Ἐγὼ δὲ ὑμῖν λέγω· εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν, καὶ ἀγαπᾶτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς, καὶ εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμῖν, καὶ εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς⁶⁾. Εἰς δὲ τὸ κοινω- 25 νεῖν τοῖς δεομένοις καὶ μηδὲν πρὸς δόξαν ποιεῖν ταῦτα ἔφη· Παντὶ τῷ αἰτοῦντι δίδοτε, καὶ τὸν βουλόμενον δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῆτε. Εἰ γὰρ δανείζετε παρ' ὧν ἐλπίζετε λαβεῖν, τί καινὸν ποιεῖτε; τοῦτο καὶ οἱ τελῶναι ποιοῦσιν⁷⁾. Ὑμεῖς δὲ μὴ θεσαυρίζετε ἑαυτοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σῆς καὶ βρῶσις ἀφανίζει καὶ λησταιὶ διορύσσουσι· θεσαυρίζετε δὲ ἑαυτοῖς

1) Matth. 5. 28.

4) Matth. 19, 11. 12.

2) Matth. 5, 29, 18, 8.

5) Matth. 9, 13. Luc. 5, 32.

Marc. 9, 47.

6) Matth. 5, 44. 46. Luc. 6, 32.

3) Matth. 5, 32. Luc. 16, 18.

7) Matth. 5, 41. 46. Luc. 6, 29.

ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅπου οὔτε σῆς οὔτε βρωῶσις ἀφανίζει¹⁾. Τὶ γὰρ ὠφελείται ἄνθρωπος, ἂν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσῃ; ἢ τί δώσει αὐτῆς ἀντάλλαγμα²⁾; θησαυρίζετε οὖν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅπου οὔτε σῆς οὔτε βρωῶσις ἀφανίζει. Καὶ γίνεσθε δὲ χρηστοὶ καὶ οἰκτιρμονες, ὡς καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν χρηστός ἐστι καὶ οἰκτιρμων καὶ 5 τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ ἁμαρτωλοὺς καὶ δικαίους καὶ πονηροὺς³⁾. Μὴ μεριμνᾶτε δὲ τί φάγητε, ἢ τί ἐνδύσησθε· οὐχ' ὑμεῖς τῶν πετεινῶν καὶ τῶν θηρίων διαφέρετε; καὶ ὁ Θεὸς τρέφει αὐτά. Μὴ οὖν μεριμνήσητε τί φάγητε, ἢ τί ἐνδύσησθε· οἶδε γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος, ὅτι τούτων χρεῖαν ἔχετε. Ζητεῖτε δὲ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ 10 ταῦτα προστεθήσεται ὑμῖν⁴⁾. Ὅπου γὰρ ὁ θησαυρός ἐστιν, ἐκεῖ καὶ ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου⁵⁾. Καὶ, μὴ παιῖτε ταῦτα πρὸς τὸ θεαθῆναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· εἰ δὲ μή γε, μισθὸν οὐκ ἔχετε παρὰ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς⁶⁾.

16. Περὶ δὲ τοῦ ἀνεξικακούς εἶναι καὶ ὑπηρετικούς πᾶσι καὶ 15 ἀοργήτους, ἃ ἔφη, ταῦτά ἐστι· Τῷ τύπτοντί σου τὴν σιαγόνα, πάρεχε καὶ τὴν ἄλλην· καὶ τὸν αἶροντά σου τὸν χιτῶνα ἢ τὸ ἱμάτιον, μὴ κωλύσης. Ὅς δ' ἂν ὀργισθῇ, ἔνοχός ἐστιν εἰς τὸ πῦρ. Παντὶ δὲ ἀγαρεύοντί σε μίλιον, ἀκολούθησον δύο⁷⁾. λαμφάτω δὲ ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἵνα βλέποντες θαυμάζωσι τὸν πατέρα ὑμῶν 20 τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς⁸⁾. Οὐ γὰρ ἀνταίρειν δεῖ· οὐδὲ μιμητὰς εἶναι τῶν φαύλων βεβούληται ἡμᾶς, ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ πραότητος ἐξ αἰσχύνης καὶ ἐπιθυμίας τῶν κακῶν ἄγειν πάντα προετρέψατο. Ὁ γὰρ καὶ ἐπὶ πολλῶν τῶν παρ' ἡμῖν γεγενημένων ἀποδείξει ἔχομεν, ἐκ βιαίων καὶ τυράννων μετέβαλον ἠττηθέντες ἢ γειτόνων καρτερίαν βίου παρα- 25 κολουθήσαντες ἢ συνοδοιπόρων πλεονεκτουμένων ὑπομονὴν ξένην κατανοήσαντες ἢ συμπραγματευομένων πειραθέντες. Περὶ δὲ τοῦ μὴ ὀμνύναι ὅλως, τάληθῆ δὲ λέγειν ἀεὶ οὕτως παρεσκελεύσατο· Μὴ ὀμώσητε ὅλως·

1) Matth. 6, 19. 20.

2) Matth. 15, 26.

3) Matth. 5, 48. 45. Luc. 6, 35.

4) Matth. 6, 25. 32. 33.

5) Matth. 6, 21.

6) Matth. 6, 1.

7) Matth. 5, 39—41. 22.

8) Matth. 5, 16.

ἔστω δὲ ὑμῶν τὸ ναί, ναί· καὶ τὸ οὐ, οὐ· τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ
 πονηροῦ¹⁾. Ὡς δὲ καὶ τὸν Θεὸν μόνον δεῖ προσκυνεῖν, οὕτως ἔπεισεν,
 εἰπὼν· μεγίστη ἐντολὴ ἐστὶ, κύριον τὸν Θεὸν σου προσκυνήσεις, καὶ
 αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς
 5 ἰσχύος σου, κύριον τὸν Θεὸν τὸν ποιήσαντά σε²⁾. Καὶ προσελθόντος
 αὐτῷ τινος καὶ εἰπόντος· Διδάσκαλε ἀγαθὲ, ἀπεκρίνατο λέγων· Οὐδεὶς
 ἀγαθός, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὰ πάντα³⁾. Οἱ δ' ἂν μὴ εὐ-
 ρίσκωνται βιοῦντες ὡς ἐδίδαξε, γνωρίζεσθωσαν μὴ ὄντες Χριστιανοί, καὶ
 λέγωσιν διὰ γλώττης τὰ τοῦ Χριστοῦ διδάγματα· οὐ γὰρ τοὺς μόνον
 10 λέγοντας, ἀλλὰ τοὺς καὶ τὰ ἔργα πράττοντας, σωθήσεσθαι ἔφη. Εἶπε
 γὰρ οὕτως· Οὐχὶ πᾶς ὁ λέγων μοι, κύριε, κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν
 βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς μου τοῦ
 ἐν τοῖς οὐρανοῖς⁴⁾. Ὡς γὰρ ἀκούει μου, καὶ ποιεῖ ἃ λέγω, ἀκούει τοῦ
 ἀποστείλαντός με⁵⁾. Πολλοὶ δὲ ἐροῦσί μοι, κύριε, κύριε, οὐ τῷ σφ
 15 ὀνόματι ἐφαγόμεν καὶ ἐπίομεν, καὶ δυνάμεις ἐποιήσαμεν; καὶ τότε ἐρῶ
 αὐτοῖς, ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ ἐργάται τῆς ἀνομίας. Τότε κλαυθμὸς
 ἔσται καὶ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων⁶⁾. Ὅταν οἱ μὲν δίκαιοι λάμψωσιν ὡς
 ὁ ἥλιος, οἱ δὲ ἄδικοι πέμψωνται εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ⁷⁾. Πολλοὶ γὰρ
 ἤξουσιν ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἔξωθεν μὲν ἐνδεδυμένοι δέρματα προβά-
 20 των, ἔσωθεν δὲ ὄντες λύκοι ἄρπαγες⁸⁾. Ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐπι-
 γνώσεσθε αὐτούς. Πᾶν δὲ δένδρον μὴ ποιῶν καρπὸν καλὸν ἐκκόπτεται
 καὶ εἰς πῦρ βάλλεται⁹⁾. Κολάζεσθαι δὲ τοὺς οὐκ ἀκολούθως τοῖς δι-
 δάγμασιν αὐτοῦ βιοῦντας, λεγομένους δὲ μόνον Χριστιανούς, καὶ ὑφ'
 ὑμῶν ἀξιοῦμεν.

25 17. Φόρους δὲ καὶ εἰσφοράς τοῖς ὑφ' ὑμῶν τεταγμένοις πανταχοῦ
 πρὸ πάντων πειρώμεθα φέρειν, ὡς ἐδιδάχθημεν παρ' αὐτοῦ. Κατ' ἐκεῖνο
 γὰρ τοῦ καιροῦ προσελθόντες τινὲς, ἠρώτων αὐτὸν, εἰ δεῖ Καίσαρι

1) Matth. 5, 34. 37.

2) Cf. Luc. 10, 25—27. cf.
 Marc. 12. 13.

3) Cf. Marc. 10, 17. 18. et
 Luc. 18, 18—19.

4) Matth. 7, 21.

5) Cf. Luc. 10, 16.

6) Cf. Matth. 7, 22—23. et Luc.
 13, 26. 27. 28.

7) Matth. 13, 42. 43.

8) Matth. 7, 15. 16. 19.

9) Matth. 7, 16. 19.

φόρους τελεῖν· καὶ ἀπεκρίνατο· Εἶπατέ μοι, τίνος εἰκόνα τὸ νόμισμα ἔχει; Οἱ δὲ ἔφασαν, Καίσαρος· Καὶ πάλιν ἀντάπεκρίνατο αὐτοῖς· Ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος τῷ Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ¹⁾. Ὅθεν Θεόν μὲν μόνον προσκυνοῦμεν· ὑμῖν δὲ πρὸς τὰ ἄλλα χαίροντες ὑπηρετοῦμεν, βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας ἀνθρώπων ὁμολογοῦντες καὶ εὐχόμενοι 5 μετὰ τῆς βασιλικῆς δυνάμεως καὶ σάφρονά τὸν λογισμὸν ἔχοντας ὑμᾶς εὐρεθῆναι. Εἰ δὲ καὶ ἡμῶν εὐχομένων καὶ πάντα εἰς φανερόν τιθέντων ἀφροντιστήσετε, οὐδὲν ἡμεῖς βλαβησόμεθα, πιστεύοντες, μᾶλλον δὲ καὶ πεπεισμένοι, κατ' ἀξίαν τῶν πράξεων ἕκαστον τίσειν διὰ πυρὸς αἰωνίου δίκας, καὶ πρὸς ἀναλογίαν ὧν ἔλαβε δυνάμεων παρὰ Θεοῦ, τὸν 10 λόγον ἀπαιτηθήσεσθαι, ὡς ὁ Χριστὸς ἐμήνυσεν εἰπών· Ὅτι πλέον ἔδωκεν ὁ Θεός, πλέον καὶ ἀπαιτηθήσεται παρ' αὐτοῦ²⁾.

18. Ἀποβλέψατε γὰρ πρὸς τὸ τέλος ἑκάστου τῶν γενομένων βασιλέων, ὅτι τὸν κοινὸν πᾶσι θάνατον ἀπέθανον· ὅπερ εἰ εἰς ἀναισθησίαν 15 ἐχώρει, ἔρμαιον ἂν ἦν τοῖς ἀδίκοις πᾶσιν. Ἄλλ' ἐπεὶ καὶ αἴσθησις πᾶσι γενομένοις μένει καὶ κόλασις αἰωνία ἀπόκειται, μὴ ἀμελήσητε πεισθῆναι τε καὶ πιστεῦσαι, ὅτι ἀληθῆ ταῦτά ἐστι. Νεκρομαντεῖαι μὲν γὰρ καὶ αἱ ἀδιαφθόρων παιδῶν ἐποπτεύσεις καὶ ψυχῶν ἀνθρωπίνων κλήσεις καὶ οἱ λεγόμενοι παρὰ τοῖς μάγοις ὄνειροπομποὶ καὶ πάρεδροι, καὶ τὰ γινόμενα 20 ὑπὸ τῶν ταῦτα εἰδῶτων πεισάτωσαν ὑμᾶς, ὅτι καὶ μετὰ θάνατον ἐν αἰσθήσει εἰσὶν αἱ ψυχαί. Καὶ οἱ ψυχαῖς ἀποθανόντων λαμβανόμενοι καὶ ῥιπτούμενοι ἄνθρωποι, οὓς δαιμονιολήπτους καὶ μαινομένους καλοῦσι πάντες, καὶ τὰ παρ' ὑμῖν λεγόμενα μαντεῖα Ἀμφιλόχου καὶ Δωδώνης καὶ Πυθοῦς, καὶ ὅσα ἄλλα τιαυτὰ ἐστι· καὶ τὰ τῶν συγγραφέων διδάγματα, Ἐμπεδοκλέους καὶ Πυθαγόρου, Πλατῶνός τε καὶ Σωκράτους, 25 καὶ ὁ παρ' Ὀμήρῳ βόθρος, καὶ ἡ κάθοδος Ὀδυσσεῶς εἰς τὴν τούτων ἐπίσκεψιν, καὶ τῶν τὰ αὐτὰ τούτοις εἰπόντων. Οἷς καὶ ὁμοίως ἡμᾶς ἀποδέξασθε οὐχ ἧττον ἐκείνων θεῷ πιστεύοντας ἀλλὰ μᾶλλον, οἱ καὶ τὰ νεκρούμενα καὶ εἰς γῆν βαλλόμενα πάλιν ἀπολήψεσθαι ἑαυτῶν σώματα προσδοκῶμεν, ἀδύνατον μὴδὲν εἶναι Θεῷ λέγοντες. 30

1) Matth. 22, 17—21.

2) Luc. 13, 48.

19. Καὶ κατανοοῦντι ἀπιστότερον ἂν μᾶλλον δέξαι, ἢ εἰ ἐν σώματι μὴ ὑπῆρχομεν, καὶ τις ἔλεγεν, ἐκ μικρᾶς τινος ῥανίδος τῆς τοῦ ἀνθρωπέου σπέρματος, δυνατόν ὕστέα τε καὶ νεῦρα καὶ σάρκας εἰκονοποιηθέντα, οἷα ὄρωμεν, γενέσθαι· ἔστω γὰρ νῦν ἐφ' ὑποθέσεως λε-
 5 γόμενον· εἴ τις ὑμῖν μὴ οὔσι τοιούτοις, μηδὲ τοιούτων ἔλεγε, τὸ σπέρμα τὸ ἀνθρώπειον δεικνὺς καὶ εἰκόνα γραπτὴν, ἐκ τοῦ τοιούτου οἷόν τε γενέσθαι διαβεβαιούμενος, πρὶν ἰδεῖν γενόμενον, ἐπιστεύσατε; οὐκ ἂν τις τολμήσειεν ἀντειπεῖν. Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον διὰ τὸ μήπω ἑωρακέαι ὑμᾶς ἀναστάντα νεκρὸν, ἀπιστία ἔχει. Ἄλλ' ὅν τρόπον τὴν ἀρχὴν οὐκ
 10 ἂν ἐπιστεύσατε ἐκ τῆς μικρᾶς ῥανίδος δυνατόν τοιούτους γενέσθαι, καὶ ὄρατε γινομένους, τὸν αὐτὸν τρόπον λογίσασθε, ὅτι διαλυθέντα, καὶ δίκην σπερμάτων εἰς γῆν διαχυθέντα τὰ ἀνθρώπεια σώματα, κατὰ καιρὸν προστάξει Θεοῦ ἀναστῆναι καὶ ἀφθαρσίαν ἐνδύσασθαι, οὐκ ἀδύνατον. Ποίαν γὰρ ἀξίαν Θεοῦ δύναμιν λέγουσιν οἱ φάσκοντες εἰς ἐκεῖνο χωρεῖν
 15 ἕκαστον, ἐξ οὐπερ ἐγένετο, καὶ παρὰ ταῦτα μηδὲν ἄλλο δύνασθαι μηδὲ τὸν Θεόν, οὐκ ἔχομεν λέγειν· ἀλλ' ἐκεῖνο συνορωῖμεν, ὅτι οὐκ ἂν ἐπίστευσαν δυνατόν εἶναι τοιούτους ποτὲ γενέσθαι, ὁποίους καὶ ἑαυτοὺς, καὶ τὸν σύμπαντα κόσμον, καὶ ἐξ ὁποίων γεγενημένα ὄρωσι. Κρεῖττον δὲ πιστεύειν καὶ τὰ τῆ ἑαυτῶν φύσει καὶ ἀνθρώποις ἀδύνατα, ἢ ὁμοίως
 20 ταῖς ἄλλοις ἀπιστεῖν, προειλήφαμεν· ἐπειδὴ καὶ τὸν ἡμέτερον διδάσκαλον Ἰησοῦν Χριστὸν ἔγνωμεν εἰπόντα, τὰ ἀδύνατα παρὰ ἀνθρώποις δυνατὰ παρὰ Θεῷ¹⁾. Καὶ, μὴ φοβείσθε τοὺς ἀναιροῦντας ὑμᾶς, καὶ μετὰ ταῦτα μὴ δυναμένους τι ποιῆσαι, εἶπε· φοβήθητε δὲ τὸν μετὰ τὸ ἀποθανεῖν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα εἰς γέενναν ἐμβαλεῖν²⁾. Ἡ δὲ γέεννά
 25 ἔστι τύπος ἔνθα κολάζεσθαι μέλλουσιν οἱ ἀδίκως βιώσαντες καὶ μὴ πιστεύοντες ταῦτα γενήσεσθαι ὅσα ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐδίδαξεν.

20. Καὶ Σίβυλλα δὲ καὶ Ὑστάσις γενήσεσθαι τῶν φθαρτῶν ἀνάλωσιν διὰ πυρὸς ἔφασαν. Οἱ λεγόμενοι δὲ Στωϊκοὶ φιλόσοφοι καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν εἰς πῦρ ἀναλύεσθαι δογματίζουσι, καὶ αὖ πάλιν κατὰ
 30 μεταβολὴν τὸν κόσμον γενέσθαι λέγουσιν· ἡμεῖς δὲ κρεῖττόν τι τῶν μεταβαλλομένων νοοῦμεν τὸν πάντων ποιητὴν Θεόν. Εἰ οὖν καὶ ὁμοίως τινὰ ταῖς παρ' ὑμῖν τιμωμένοις ποιηταῖς καὶ φιλοσόφοις λέγομεν, ἕνια

1) Marc. 19, 26. Marc. 10, 27.

2) Luc. 12, 4. 5. Matth. 10, 28.

δὲ καὶ μειζόνως καὶ θείως, καὶ μόνοι μετὰ ἀποδείξεως, τί παρὰ πάντας ἀδίκως μισούμεθα; τῷ γὰρ λέγειν ἡμᾶς, ὑπὸ Θεοῦ πάντα κεκοσμηθῆσαι καὶ γεγενῆσθαι, Πλάτωνος δόξομεν λέγειν δόγμα· τῷ δὲ ἐκπύρωσιν γενέσθαι Στωϊκῶν· τῷ δὲ κολάζεσθαι ἐν αἰσθήσει καὶ μετὰ θάνατον οὔσας τὰς τῶν ἀδίκων ψυχάς, τὰς δὲ τῶν σπουδαίων ἀπηλλαγμένας 5 τῶν τιμωριῶν εὖ διάγειν, ποιηταῖς καὶ φιλοσόφοις τὰ αὐτὰ λέγειν δόξομεν. Τῷ δὲ καὶ μὴ δεῖν χειρῶν ἀνθρώποις προσκυνεῖν, Μενάνδρῳ τῷ κωμικῷ, καὶ τοῖς ταῦτα φήσασι ταῦτά φράζομεν. Μείζονα γὰρ τὸν δημιουργὸν τοῦ σκευαζομένου ἀπεφάναντο.

21. Τῷ δὲ καὶ τὸν λόγον, ὃ ἐστὶ πρῶτον γέννημα τοῦ Θεοῦ, 10 ἄνευ ἐπιμιξίας φάσκειν ἡμᾶς γεγενῆσθαι Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν διδάσκαλον ἡμῶν 1), καὶ τοῦτον σταυρωθέντα καὶ ἀποθανόντα καὶ ἀναστάντα ἀνεληλυθέναι εἰς τὸν οὐρανόν, οὐ παρὰ τοὺς παρ' ὑμῖν λεγομένους υἱοὺς τῷ Διὶ καινόν τι φέρομεν. Πόσους γὰρ υἱοὺς φάσκει τοῦ Διὸς οἱ παρ' ὑμῖν τιμώμενοι συγγραφεῖς, ἐπίστασθε· Ἑρμῆν μὲν, λόγον τὸν ἐρμηνευ- 15 τικόν καὶ πάντων διδάσκαλον· Ἀσκληπιὸν δὲ, καὶ θεραπευτὴν γενόμενον, κεραινωθέντα ἀνεληλυθέναι εἰς οὐρανόν· Διόνυσον δὲ διασπαραχθέντα· Ἡρακλέα δὲ φυγῆ πόνων ἑαυτὸν πυρὶ δόντα· τοὺς ἐκ Λήδας δὲ Διοσκούρους, καὶ τὸν ἐκ Δανάης Περσέα· καὶ τὸν ἐξ ἀνθρώπων δὲ ὑφ' Ἰππου Πηγάσου Βελλεροφόντην. Τί γὰρ λέγομεν τὴν Ἀριάδνην, καὶ τοὺς 20 ὁμοίους αὐτῇ κατηστερίσθαι λεγομένους; καὶ τί γὰρ τοὺς ἀποθνήσκοντας παρ' ὑμῖν αὐτοκράτορας ἀεὶ ἀπαθανατίζεσθαι ἀξιοῦντες, καὶ ὁμνῶντα τινὰ προάγετε ἑωρακένας ἐκ τῆς πυρᾶς ἀνερχόμενον εἰς τὸν οὐρανόν τὸν κατακαέντα Καίσαρα; καὶ ὅποια ἐκάστου τῶν λεγομένων υἱῶν τοῦ Διὸς ἱστοροῦνται αἱ πράξεις, πρὸς εἰδότας λέγειν οὐκ ἀνάγκη, πλὴν ὅτι εἰς 25 διαφορὰν καὶ προτροπὴν τῶν ἐκπαιδευομένων ταῦτα γέγραπται· μιμητὰς γὰρ θεῶν εἶναι καλὸν πάντες ἡγούνται. Ἀπειὴ δὲ σωφρονούσης ψυχῆς ἔννοια τοιαύτη περὶ θεῶν, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν ἡγεμόνα καὶ γεννήτορα πάντων κατ' αὐτοὺς Δία πατροφόντην τε καὶ πατρός τοιούτου γεγονέναι, ἔρωτί τε κακῶν καὶ αἰσχροῶν ἡδονῶν ἤττω γενόμενον, ἐπὶ Γανυμήδην 30 καὶ τὰς πύλλας μαιχευθείσας γυναικας ἐλθεῖν, καὶ τοὺς αὐτοῦ παῖδας τὰ ὅμοια πράξαντας παραδέξασθαι. Ἄλλ', ὡς προέφημεν, οἱ φαῦλοι

1) Cf. Ioh. 1, 1.

δαίμονες ταῦτα ἔπραξαν. Ἀπαθανατίζεσθαι δὲ ἡμεῖς μόνους δεδιδάγμεθα τοὺς ὁσίως καὶ ἐναρέτως ἐγγὺς Θεῶ βιοῦντας· κολάζεσθαι δὲ τοὺς ἀδίκως καὶ μὴ μεταβάλλοντας ἐν αἰωνίῳ πυρὶ πιστεύομεν.

22. Υἱὸς θεῦ Θεοῦ ὁ Ἰησοῦς λεγόμενος, εἰ καὶ κοινῶς μόνον ἄνθρωπος, διὰ σοφίαν ἄξιος υἱὸς Θεοῦ λέγεσθαι· πατέρα γὰρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε πάντες συγγραφεῖς τὸν Θεὸν καλοῦσιν. Εἰ δὲ καὶ ἰδίως παρὰ τὴν κοινὴν γένεσιν γεγενῆσθαι αὐτὸν ἐκ Θεοῦ λέγομεν λόγον Θεοῦ, ὡς προέφημεν, κοινὸν τοῦτο ἔστω ὑμῖν τοῖς τὸν Ἑρμῆν λόγον τὸν παρὰ Θεοῦ ἀγγελτικὸν λέγουσιν. Εἰ δὲ αἰτιάσαιτό τις ἐσταυρωῖσθαι αὐτόν, 10 καὶ τοῦτο κοινὸν τοῖς προκατηριθμημένοις παθοῦσιν υἱοῖς καθ' ὑμᾶς τοῦ Διὸς ὑπάρχει. Ἐκείνων τε γὰρ οὐχ ὅμοια τὰ πάθη τοῦ θανάτου, ἀλλὰ διάφορα ἱστορεῖται· ὥστε μὴδὲ τὸ ἴδιον τοῦ πάθους ἤττονα δοκεῖν εἶναι τοῦτον· ἀλλ', ὡς ὑπεσχόμεθα, προϊόντος τοῦ λόγου, καὶ κρείττονα ἀποδείξομεν μᾶλλον δὲ καὶ ἀποδέδεικται· ὁ γὰρ κρείττων ἐκ τῶν πράξεων 15 φαίνεται. Εἰ δὲ καὶ διὰ παρθένου γεγενῆσθαι φέρομεν, κοινὸν καὶ τοῦτο πρὸς τὸν Περσέα ἔστω ὑμῖν. Ὅτι δὲ λέγομεν χωλοῦς, καὶ παραλυτικούς, καὶ ἐκ γενετῆς πονηροῦς ὕγιεις πεποιηκῆναι αὐτόν, καὶ νεκροῦς ἀνεγειρᾶν, ὅμοια τοῖς ὑπὸ Ἀσκληπιοῦ γεγενῆσθαι λεγομένοις καὶ ταῦτά φάσκεν δόξομεν.

23. Ἵνα δὲ ἤδη καὶ τοῦτο φανερόν ὑμῖν γένηται, ὅτι ὅποσα λέγομεν μαθόντες παρὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν προσελθόντων αὐτοῦ προφητῶν, μόνα ἀληθῆ ἔστι καὶ πρεσβύτερα πάντων τῶν γεγενημένων συγγραφῶν· καὶ οὐχὶ διὰ τὰ ταῦτά λέγειν αὐτοῖς, παραδεχθῆναι ἀξιούμεν, ἀλλ' ὅτι τὸ ἀληθές λέγομεν· καὶ Ἰησοῦς Χριστὸς μόνος, ἰδίως υἱὸς τῷ 25 Θεῷ γεγέννηται, λόγος αὐτοῦ ὑπάρχων καὶ πρωτότοκος καὶ δύναμις· καὶ τῇ βουλῇ αὐτοῦ γενόμενος ἄνθρωπος, ταῦτα ἡμᾶς ἐδίδαξεν, ἐπ' ἀλλαγῇ καὶ ἐπαναγωγῇ τοῦ ἀνθρωπίου γένους· πρὶν ἢ ἐν ἀνθρώποις αὐτὸν γενέσθαι ἄνθρωπον, φθάσαντές τινες διὰ τοὺς προειρημένους κακοὺς δαίμονας, διὰ τῶν ποιητῶν ὡς γενόμενα εἶπον, ἃ μυθοποιήσαντες 30 ἔφησαν· ὃν τρόπον καὶ τὰ καθ' ἡμῶν λεγόμενα δύσφημα καὶ ἀσεβῆ ἔργα ἐνήργησαν, ὧν οὐδεὶς μάρτυς οὐδὲ ἀπόδειξις ἔστι· τοῦτον ἔλεγχον ποιησόμεθα.

24. Πρῶτον μὲν ὅτι τὰ ὅμοια τοῖς Ἑλλήσι λέγοντες, μόνον μισούμεθα δι' ὄνομα τοῦ Χριστοῦ· καὶ μὴδὲν ἀδικοῦντες, ὡς ἁμαρτωλοὶ

ἀναιρούμεθα, ἄλλων ἀλλαχοῦ καὶ δένδρα σεβομένων καὶ ποταμούς καὶ μῦς καὶ αἰλούρους καὶ κροκοδείλους καὶ τῶν ἀλόγων ζώων τὰ πολλά· καὶ οὐ τῶν αὐτῶν ὑπὸ πάντων τιμωμένων, ἀλλὰ ἄλλων ἀλλαχόσε, ὥστ' εἶναι ἀσεβεῖς ἀλλήλοις πάντας, διὰ τὸ μὴ τὰ αὐτὰ σέβειν. Ὅπερ μόνον ἐγκαλεῖν ἡμῖν ἔχετε, ὅτι μὴ τοὺς αὐτοὺς ὑμῖν σέβομεν θεοὺς, μηδὲ τοῖς ἀποθανοῦσι χροᾶς καὶ κνίσας καὶ ἐν γραφαῖς στεφάνους καὶ θυσίας φέρομεν. Ὅτι γὰρ οὖν τὰ αὐτὰ παρ' οἷς μὲν θεοὶ, παρ' οἷς δὲ θηρία, παρ' οἷς δὲ ἱερεῖα νενομισμένα ἐστίν, ἀκριβῶς ἐπίστασθε.

25. Δεύτερον δὲ ὅτι ἐκ παντὸς γένους ἀνθρώπων οἱ παλαιοὶ σεβόμενοι. Διόνυσον τὸν Σεμέλης καὶ Ἀπόλλωνα τὸν Λητοῖδην, οἱ δὲ 10 ἔρωτας ἀρσένων ὅσα ἔπραξαν, αἰσχος καὶ λέγειν, καὶ οἱ Περσεφόνη καὶ Ἀφροδίτην τὰς διὰ τὸν Ἄδωνιν οἰστρηθείσας, ὧν καὶ τὰ μυστήρια ἄγετε, ἢ Ἀσκληπιὸν ἢ τινα τῶν ἄλλων ὀνομαζομένων, καίπερ θανάτου ἀπειλουμένου, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τούτων μὲν κατεφρονήσαμεν, Θεῷ δὲ τῷ ἀγγενήτῳ καὶ ἀπαθεῖ ἑαυτοὺς ἀνεθήκαμεν, ἐν οὔτε ἐπ' Ἀντιόπην 15 καὶ τὰς ἄλλας ὁμοίως, οὐδὲ ἐπὶ Γανυμήδην δι' οἶστρον ἐληλυθέναι πειθόμεθα, οὐδὲ λυθῆναι βαηθείας τυχόντα διὰ Θέτιδος ὑπὸ τοῦ ἑκατοντάχειρος ἐκείνου, οὐδὲ μερμυῶντα διὰ τοῦτο τὸν τῆς Θέτιδος Ἀχιλλεῖα διὰ τὴν παλλακίδα Βρισηίδα ὀλέσαι πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων· καὶ τοὺς πειθαμένους ἐλεοῦμεν· τοὺς δὲ τούτων αἰτίους δαίμονας γνωρίζομεν. 20

26. Τρίτον δὲ ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἀνάλευσιν τοῦ Χριστοῦ εἰς οὐρανὸν προεβάλλοντο οἱ δαίμονες ἀνθρώπους τινὰς λέγοντας ἑαυτοὺς εἶναι θεοὺς· οἱ οὐ μόνον οὐκ ἐδιώχθησαν ὑφ' ὑμῶν, ἀλλὰ καὶ τιμῶν κατηξιώθησαν. Σίμωνα μὲν τινα Σαμαρέα τὸν ἀπὸ κώμης λεγομένης Γιττῶν, ὃς ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος διὰ τῆς τῶν ἐνεργούντων δαιμόνων τέχνης δυνάμεις 25 ποιήσας μαγικὰς ἐν τῇ πόλει ὑμῶν βασιλίδι Ῥώμῃ θεὸς ἐνομίσθη καὶ ἀνδριάντι παρ' ὑμῶν ὡς Θεὸς τετίμηται, ὃς ἀνδριάς ἀνεγήγερται ἐν τῷ Τίβερι· ποταμῷ μεταξὺ τῶν δύο γεφυρῶν, ἔχων ἐπιγραφὴν Ῥωμαϊκὴν ταύτην· ΣΙΜΩΝΙ ΔΕΘ ΣΑΓΚΤΩ. Καὶ σχεδὸν πάντες μὲν Σαμαρεῖς, ὀλίγοι δὲ καὶ ἐν ἄλλοις ἔθνεσιν, ὡς τὸν πρῶτον θεὸν ἐκείνον ὁμολο- 30 γοῦντες, προσκυνοῦσι· καὶ Ἑλένην τινὰ τὴν συμπερινοστήσασαν αὐτῷ κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ, πρότερον ἐπὶ τέγουσ σταθεῖσαν, τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἔννοϊαν πρώτην γενόμενὴν λέγουσι. Μένανδρον δὲ τινα, καὶ αὐτὸν Σαμαρέα, τὸν ἀπὸ κώμης Καππαρεταίας, γενόμενον μαθητὴν τοῦ Σίμωνος,

ἐνεργηθέντα καὶ ὑπὸ τῶν δαιμονίων καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενον πολλοὺς
 ἐξαπατῆσαι διὰ μαγικῆς τέχνης οἶδαμεν· ὅς καὶ τοὺς αὐτῶ ἐπομένους
 ὡς μηδὲ ἀποθνήσκοιεν ἔπεισε· καὶ νῦν εἰσὶ τινες ἀπ' ἐκείνου τοῦτο
 ὁμολογοῦντες· Μαρκιῶνα δὲ τινα Ποντικόν, ὅς καὶ νῦν ἔτι ἐστὶ διδάσκων
 5 τοὺς πειθομένους, ἄλλον τινα νομίζειν μείζονα τοῦ δημιουργοῦ Θεόν· ὅς
 κατὰ πᾶν γένος ἀνθρώπων διὰ τῆς τῶν δαιμόνων συλλήψεως πολλοὺς
 πεποίηκε βλασφημίας λέγειν καὶ ἀρνεῖσθαι τὸν ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντός
 Θεόν· ἄλλον δὲ τινα, ὡς ὄντα μείζονα, τὰ μείζονα παρὰ τοῦτον ὁμο-
 λογεῖν πεποιηκέναι. Πάντες οἱ ἀπὸ τούτων ὀρμώμενοι, ὡς ἔφημεν,
 10 Χριστιανοὶ καλοῦνται, ὃν τρόπον καὶ οἱ οὐ κοινωνοῦντες τῶν αὐτῶν
 δογμάτων τοῖς φιλοσόφοις τὸ ἐπικατηγορούμενον ὄνομα τῆς φιλοσοφίας
 κοινὸν ἔχουσιν. Εἰ δὲ καὶ τὰ δύσφημα ἐκεῖνα μυθολογούμενα ἔργα πράτ-
 τουσιν, λυχνίας μὲν ἀνατροπὴν καὶ τὰς ἀνέδην μίξεις καὶ ἀνθρωπειῶν
 σαρκῶν βορὰς οὐ γινώσκωμεν· ἀλλ' ὅτι μὴ διώκονται, μηδὲ φονεύονται
 15 ὑφ' ὑμῶν, καὶν διὰ τὰ δόγματα, ἐπιστάμεθα. Ἔστι δὲ ἡμῖν καὶ σύν-
 ταγμα κατὰ πασῶν τῶν γεγενημένων αἰρέσεων συντεταγμένον. Ὅτι εἰ
 βούλεσθε ἐντυχεῖν, δώσομεν.

27. Ἡμεῖς δὲ, ἵνα μηδένα διώκωμεν, μηδὲ ἀσεβῶμεν, ἐκτιθέμεναι
 καὶ τὰ γεννώμενα πονηρῶν εἶναι δεδιδάγμεθα· πρῶτον μὲν, ὅτι τοὺς
 20 πάντας σχεδὸν ἐρωῶμεν ἐπὶ πορνείᾳ προάγοντας, οὐ μόνον τὰς κόρας, ἀλλὰ
 καὶ τοὺς ἄρσενας· καὶ ὃν τρόπον λέγονται οἱ παλαιοὶ ἀγέλας βοῶν ἢ αἰγῶν
 ἢ προβάτων τρέφειν, ἢ ἵππων φορβάδων, οὕτω νῦν καὶ παῖδας εἰς τὸ
 αἰσχροῦς χρῆσθαι μόνον· καὶ ὁμοίως θηλειῶν καὶ ἀνδρογύνων καὶ ἀρῶντι-
 ποιῶν πλῆθος κατὰ πᾶν ἔθνος ἐπὶ τούτου τοῦ ἄγους ἕστηκε. Καὶ τού-
 25 των μισθοὺς καὶ εἰσφορὰς καὶ τέλη λαμβάνετε, δέον ἐκκόψαι ἀπὸ τῆς
 ὑμετέρας οἰκουμένης· καὶ τῶν τούτοις χρωμένων τις πρὸς τῇ ἀθέῳ καὶ
 ἀσεβεῖ καὶ ἀκρατεῖ μίξει, εἰ τύχοι, τέκνω ἢ συγγενεῖ ἢ ἀδελφῶ μίγνυται.
 Οἱ δὲ καὶ τὰ ἑαυτῶν τέκνα καὶ τὰς ὁμοζύγους προαγωγεύονται· καὶ
 φανερώς εἰς κιναιδίαν ἀποκόπτονται τινες, καὶ εἰς μητέρα θεῶν τὰ μυ-
 30 στήρια ἀναφέρουσι, καὶ παρὰ παντὶ τῶν νομιζομένων παρ' ὑμῖν θεῶν
 ὄφιν σύμβολον μέγα καὶ μυστήριον ἀναγράφεται· καὶ τὰ φανερώς ὑμῖν
 πραττόμενα καὶ τιμώμενα, ὡς ἀνατετραμμένου καὶ οὐ παρόντος φωτός
 Θεοῦ, ἡμῖν προσγράφετε· ὕπερ ἀπηλλαγμένοις ἡμῖν τοῦ πράττειν τι τού-
 των οὐ βλάβην φέρει, ἀλλὰ τοῖς πράττουσι καὶ ψευδομαρτυροῦσι μάλλον.

28. Παρ' ἡμῖν μὲν γὰρ ὁ ἀρχηγέτης τῶν κακῶν δαυμόνων ὄφρις καλεῖται· καὶ σατανᾶς καὶ διάβολος, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων συγγραμμάτων ἐρευνησαντες μαθεῖν δύνασθε· ὃν εἰς τὸ πῦρ πεμφθήσεσθαι μετὰ τῆς αὐτοῦ στρατιᾶς καὶ τῶν ἐπομένων ἀνθρώπων, κολασθησομένους τὸν ἀπέραντον αἰῶνα, προεμήνυσεν ὁ Χριστός. Καὶ γὰρ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ μη- 5 δέπω τοῦτο πράξει τὸν Θεὸν διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος γεγένηται. Προγινώσκει γὰρ τινὰς ἐκ μετανοίας σωθήσεσθαι μέλλοντας, καὶ τινὰς μηδέπω ἔσως γεννηθέντας. Καὶ τὴν ἀρχὴν νοερὸν καὶ δυνάμενον αἰρεῖσθαι τὰ ληθῆ καὶ εὖ πράττειν τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον πεποιήκεν, ὥστ' ἀναπαλόγητον εἶναι τοῖς πᾶσιν ἀνθρώποις παρὰ τῷ Θεῷ· λογικοὶ γὰρ καὶ 10 θεωρητικοὶ γεγένηται. Εἰ δέ τις ἀπιστεῖ μέλειν τούτων τῷ Θεῷ, ἢ μὴ εἶναι αὐτὸν διὰ τέχνης ὁμολογήσει, ἢ ὄντα χαίρειν κακία φήσει ἢ λίθω ἐσικύτα μένειν, καὶ μηδὲν εἶναι ἀρετῆν μηδὲ κακίαν, δόξῃ δὲ μόνον τοὺς ἀνθρώπους ἢ ἀγαθὰ ἢ κακὰ ταῦτα ἡγεῖσθαι· ἥπερ μεγίστη ἀσέβεια καὶ ἀδικία ἐστί.

15

29. Καὶ πάλιν, μὴ τῶν ἐκτεθέντων τις μὴ ἀναληφθεὶς θανατωθῆ καὶ ὦμεν ἀνδροφόνου, ἀλλ' ἢ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἐγαμοῦμεν, εἰ μὴ ἐπὶ παίδων ἀνατροφῆ, ἢ παραιτούμενοι τὸ γήμασθαι τέλειον ἐνεκρατεύμεθα. Καὶ ἤδη τις τῶν ἡμετέρων, ὑπὲρ τοῦ πείσαι ὑμᾶς ὅτι οὐκ ἐστὶν ἡμῖν μυστήριον ἢ ἀνέδην μίξις, βιβλίδιον ἀνέδωκεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Φήλικι 20 ἡγεμονεύοντι, ἀξιῶν ἐπιτρέψαι ἰατρῷ τοὺς διδύμους αὐτοῦ ἀφελεῖν. Ἄνευ γὰρ τῆς τοῦ ἡγεμόνος ἐπιτροπῆς τοῦτο πράττειν ἀπειρησθαι οἱ ἐκεῖ ἰατροὶ ἔλεγον. Καὶ μηδὲως βουλευθέντος Φήλικος ὑπογράψαι, ἐφ' ἑαυτοῦ μείνας ὁ νεανίσκος, ἠρκέσθη τῇ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ὁμογνωμόνων συνειδήσει. Οὐκ ἄτοπον δὲ ἐπιμνησθῆναι ἐν τούτοις ἡγησάμεθα καὶ 25 Ἄντινού τοῦ νῦν γεγενημένου, ὃν καὶ πάντες ὡς Θεὸν διὰ φόβου σέβειν ὄρμητο, ἐπιστάμενοι τίς τε ἦν καὶ πόθεν ὑπῆρχεν.

30. Ὅπως δὲ μὴ τις ἀντιτιθεὶς ἡμῖν, τί κωλύει καὶ τὸν παρ' ἡμῖν λεγόμενον Χριστόν, ἀνθρωπον ἐξ ἀνθρώπων ὄντα, μαγικῆ τέχνη ἃς λέγομεν δυνάμεις πεποιηκένας καὶ δόξαι διὰ τοῦτο υἱὸν Θεοῦ εἶναι, 30 τὴν ἀπόδειξιν ἤδη ποιησόμεθα, οὐ τοῖς λέγουσι πιστεύοντες, ἀλλὰ τοῖς προφητεύουσι, πρὶν ἢ γενέσθαι, κατ' ἀνάγκην πειθόμενοι, διὰ τὸ καὶ ὄφει ὡς προεφητεύθη ὅρα ἂν γενόμενα καὶ γινόμενα· ἥπερ μεγίστη καὶ ἀληθεστάτη ἀπόδειξις καὶ ὑμῖν, ὡς νομίζομεν, φανήσεται.

31. Ἄνθρωποι οὖν τινες ἐν Ἰουδαίῳ γεγένηται Θεοῦ προφηταί, δι' ὧν τὸ προφητικὸν πνεῦμα προεκήρυξε τὰ γενήσεσθαι μέλλοντα, πρὶν ἢ γενέσθαι. Καὶ τούτων οἱ ἐν Ἰουδαίῳ κατὰ καιροὺς γενόμενοι βασιλεῖς τὰς προφητείας ὡς ἐλέχθησαν ὅτε προεφητεύοντο, τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν
 5 Ἑβραϊδὶ φωνῇ ἐν βιβλίῳ ὑπὲρ αὐτῶν τῶν προφητῶν συντεταγμένας κτάμενοι, περιεῖπον. Ὅτε δὲ Πτολεμαῖος ὁ Αἰγυπτίων βασιλεὺς βιβλιοθήκην κατεσκευάζε καὶ τὰ πάντων ἀνθρώπων συγγράμματα συνάγειν ἐπειράθη, πυθόμενος καὶ περὶ τῶν προφητειῶν τούτων, προσέπεμψε τῷ τῶν Ἰουδαίων τότε βασιλεύοντι Ἡρώδῃ ἀξιῶν διαπεμφθῆναι αὐτῷ τὰς βίβλους
 10 τῶν προφητειῶν. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς Ἡρώδης τῇ προειρημένῃ Ἑβραϊδὶ αὐτῶν φωνῇ γεγραμμένας διεπέμψατο. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἦν γνώριμα τὰ ἐν αὐταῖς γεγραμμένα τοῖς Αἰγυπτίοις, πάλιν αὐτὸν ῥξίωσε πέμψας τοὺς μεταβαλοῦντας αὐτὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνῇ ἀνθρώπων ἀποστεῖλαι. Καὶ τούτου γενομένου, ἔμειναν αἱ βίβλοι καὶ παρ' Αἰγυπτίοις μέχρι τοῦ
 15 δεῦρο, καὶ πανταχοῦ παρὰ πᾶσιν εἰσὶν Ἰουδαίοις· οἱ καὶ ἀναγινώσκοντες οὐ συνίῳσι τὰ εἰρημένα, ἀλλ' ἐχθροὺς ἡμᾶς καὶ πολεμίους ἡγοῦνται, ὁμοίως ὑμῖν ἀναιροῦντες καὶ κολάζοντες ἡμᾶς ὁπόταν δύνωνται, ὡς καὶ πεισθῆναι δύνασθε. Καὶ γὰρ ἐν τῷ νῦν γεγενημένῳ Ἰουδαϊκῷ πολέμῳ, Βαρχοχέβας ὁ τῆς Ἰουδαίων ἀποστάσεως ἀρχηγέτης, Χριστιανούς μόνους
 20 εἰς τιμωρίας δεινάς, εἰ μὴ ἀρνοῖντο Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν καὶ βλασφημοῖεν, ἐκέλευεν ἀπάγεσθαι. Ἐν δὴ ταῖς τῶν προφητῶν βίβλοις εὔρομεν προκηρυσσόμενον παραγινόμενον γεννώμενον διὰ παρθένου καὶ ἀνδρούμενον καὶ θεραπεύοντα πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν, καὶ νεκροὺς ἀνεγείροντα, καὶ φθανοῦμενον καὶ ἀγνούμενον καὶ σταυρούμενον Ἰησοῦν τὸν
 25 ἡμέτερον Χριστὸν καὶ ἀποθνήσκοντα καὶ ἀνεγειρόμενον καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνερχόμενον, καὶ υἱὸν Θεοῦ ὄντα καὶ κεκλημένον, καὶ τινὰς πεμπομένους ὑπὲρ αὐτοῦ εἰς πᾶν γένος ἀνθρώπων κηρύξοντας ταῦτα, καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἀνθρώπους μᾶλλον αὐτῷ πιστεύειν. Προεφητεύθη δὲ πρὶν ἢ φανῆναι αὐτὸν, ἕτεσι ποτὲ μὲν πεντακισχιλίοις, ποτὲ δὲ τρισχιλίοις, ποτὲ δὲ
 30 δισχιλίοις, καὶ πάλιν χιλίοις, καὶ ἄλλοτε ὀκτακοσίοις. Κατὰ γὰρ τὰς διαδοχὰς τῶν γενῶν ἕτεροι καὶ ἕτεροι ἐγένοντο προφηταί.

32. Μωσῆς μὲν οὖν, πρῶτος τῶν προφητῶν γενόμενος, εἶπεν αὐτολεξεί οὕτως· [Οὐκ ἐκλείπει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μύρων αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται· καὶ αὐτὸς ἔσται προσ-

δοκία ἐθνῶν, δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ, πλύνων ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν στολὴν αὐτοῦ¹⁾. Ὑμέτερον οὖν ἐστὶν ἀκριβῶς ἐξετάσαι καὶ μαθεῖν, μέχρι τίνος ἦν ἄρχων καὶ βασιλεὺς ἐν Ἰουδαίῳ ἴδιος αὐτῶν. Μέχρι τῆς φανερώσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἡμετέρου δι-
 δασκάλου, καὶ τῶν ἀγνοουμένων προφητειῶν ἐξηγητοῦ, ὡς προσβρέθη 5
 ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἁγίου προφητικοῦ πνεύματος διὰ τοῦ Μωϋσέως, μὴ ἐκλείπειν ἄρχοντα ἀπὸ Ἰουδαίων, ἕως ἃν ἔλθῃ ὃ ἀπόκειται τὸ βασίλειον. Ἰούδας γὰρ προπάτωρ Ἰουδαίων ἀφ' οὗ καὶ τὸ Ἰουδαῖοι καλεῖσθαι ἐσχίρασι· καὶ ὑμεῖς μετὰ τὴν γενομένην αὐτοῦ φανέρωσιν καὶ Ἰουδαίων ἐβασιλεύσατε καὶ τῆς ἐκείνων πάσης γῆς ἐκρατήσατε. Τὸ δὲ, αὐτὸς 10
 ἔσται προσδοκία ἐθνῶν, μηνυτικὸν ἦν, ὅτι ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν προσδοκῆσουσιν αὐτὸν πάλιν παραγενησόμενον· ὅπερ ὅψει ὑμῖν πάρεστιν ἰδεῖν καὶ ἔργῳ πεισθῆναι. Ἐκ πάντων γὰρ γενῶν ἀνθρώπων προσδοκῶσι τὸν ἐν Ἰουδαίᾳ σταυρωθέντα, μεθ' ὃν εὐθύς δοριάλωτος ὑμῖν ἡ γῆ Ἰουδαίων παρεδόθη. Τὸ δὲ, δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ καὶ πλύ- 15
 νων τὴν στολὴν αὐτοῦ ἐν αἵματι σταφυλῆς, σύμβολον δηλωτικὸν ἦν τῶν γενησομένων τῷ Χριστῷ καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ πραχθησομένων. Πῶλος γὰρ τις ὄνου εἰστίηκε ἔν τινι εἰσόδῳ κώμης πρὸς ἄμπελον δεδεμένος, ὃν ἐκέλευσεν ἀγαγεῖν αὐτῷ τότε τοὺς γνωρίμους αὐτοῦ, καὶ ἀχθέντος ἐπιβάς ἐκάθισε καὶ εἰσελήλυθεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἔνθα τὸ μέγιστον 20
 ἱερὸν Ἰουδαίων, ὃ ὑφ' ὑμῶν ὕστερον κατεστράφη. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐσταυρώθη, ὅπως τὸ λεῖπον τῆς προφητείας συντελεσθῆ. Τὸ γὰρ, πλύνων τὴν στολὴν αὐτοῦ ἐν αἵματι σταφυλῆς, προαγγελτικὸν ἦν τοῦ πάθους οὗ πάσχειν ἔμελλε, δι' αἵματος καθαίρων τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ. Ἡ γὰρ κεκλημένη ὑπὸ τοῦ θεοῦ πνεύματος διὰ τοῦ προφήτου στολή 25
 οἱ πιστεύοντες αὐτῷ εἰσὶν ἄνθρωποι, ἐν οἷς οἰκεῖ τὸ παρά τοῦ Θεοῦ σπέρμα, ὁ λόγος. Τὸ δὲ εἰρημένον αἷμα τῆς σταφυλῆς σημαντικὸν τοῦ ἔχειν μὲν αἷμα τὸν φανησόμενον, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἀνθρωπείου σπέρματος, ἀλλ' ἐκ θείας δυνάμεως. Ἡ δὲ πρώτη δύναμις μετὰ τὸν πατέρα πάντων καὶ δεσπότην Θεὸν, καὶ υἱὸς ὁ λόγος ἐστίν, ὃς τίνα τρόπον σαρκο- 30
 ποιηθεὶς ἄνθρωπος γέγονεν, ἐν τοῖς ἐξῆς ἐροῦμεν. Ὅν τρόπον γὰρ τὸ τῆς ἀμπέλου αἷμα οὐκ ἄνθρωπος πεποιήκεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς, οὕτως καὶ

1) Gen. 49, 10. 11.

τοῦτο ἐμηνύετο οὐκ ἐξ ἀνθρωπίου σπέρματος γενήσεσθαι τὸ αἷμα, ἀλλ' ἐκ δυνάμεως Θεοῦ, ὡς προέφημεν· καὶ Ἡσαΐας δὲ, ἄλλος προφήτης, τὰ αὐτὰ δι' ἄλλων ῥήσεων προφητεύων, οὕτως εἶπεν· ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἄνθος ἀναβήσεται ἀπὸ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί· καὶ
 5 ἐπὶ τὸν βραχίονα αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιούσιν¹⁾. Ἄστρον δὲ φωτεινὸν ἀνέτειλε, καὶ ἄνθος ἀνέβη ἀπὸ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, οὗτος ὁ Χριστός. Διὰ γὰρ παρθένου τῆς ἀπὸ τοῦ σπέρματος Ἰακώβ, τοῦ γενομένου πατρὸς Ἰουδα, τοῦ δεδηλωμένου Ἰουδαίων πατρὸς, διὰ δυνάμεως Θεοῦ ἀπεκυήθη· καὶ Ἰεσσαί προπάτωρ μὲν κατὰ τὸ λόγιον γεγένηται· τοῦ δὲ Ἰακώβ καὶ τοῦ
 10 Ἰουδα κατὰ γένους διαδοχὴν υἱὸς ὑπῆρχεν.

33. Καὶ πάλιν ὡς αὐτολεξεὶ διὰ παρθένου μὲν τεχθησόμενος διὰ τοῦ Ἡσαΐου προεφητεύθη, ἀκούσατε. Ἐλέχθη δὲ οὕτως· ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν· καὶ ἐροῦσιν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός²⁾. Ἄ γὰρ ἦν ἄπιστα καὶ ἀδύνατα νομιζόμενα
 15 παρὰ τοῖς ἀνθρώποις γενήσεσθαι, ταῦτα ὁ Θεὸς προεμήνυσε διὰ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος μέλλειν γίνεσθαι, ἵν' ὅταν γένηται μὴ ἀπιστηθῆ, ἀλλ' ἐκ τοῦ προειρηθῆσθαι πιστευθῆ· ὅπως δέ τινες μὴ νοήσαντες τὴν δεδηλωμένην προφητείαν, ἐγκαλέσωσιν ἡμῖν ἄπερ ἐνεκαλέσαμεν τοῖς ποιηταῖς εἰποῦσιν ἀφροδισίων χάριν ἐληλυθῆναι ἐπὶ γυναῖκας τὸν Δία,
 20 διασαφῆσαι τοὺς λόγους πειρασόμεθα. Τὸ οὖν, ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, σημαίνει οὐ συνουσιασθεῖσαν τὴν παρθένον συλλαβεῖν. Εἰ γὰρ ἐσυνουσιάσθη ὑπὸ ὄτουοῦν, οὐκ ἔτι ἦν παρθένος· ἀλλὰ δύνამις Θεοῦ ἐπελθοῦσα τῇ παρθένῳ ἐπεσκίασεν αὐτήν, καὶ κυοφορῆσαι παρθένον οὕσαν πεποίηκε. Καὶ ὁ ἀποσταλεὶς δὲ πρὸς αὐτήν τὴν παρθένον κατ'
 25 ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ ἄγγελος Θεοῦ εὐηγγελίσατο αὐτήν εἰπών· ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ ἐκ πνεύματος ἁγίου, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται· καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν³⁾, ὡς οἱ ἀπομνημονεύσαντες πάντα τὰ περὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐδίδαξαν· οἷς ἐπι-
 30 στεύσαμεν· ἐπειδὴ καὶ διὰ Ἡσαΐου τοῦ προδηλωμένου τὸ προφητικὸν πνεῦμα τοῦτον γενησόμενον, ὡς προεμηνύομεν, ἔφη. Τὸ πνεῦμα οὖν

1) Ies. 11, 1.

3) Luc. 1, 31. 32. Matth. 1, 21.

2) Ies. 7, 14. Matth. 1, 23.

καὶ τὴν δύναμιν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ οὐδὲν ἄλλο νοῆσαι θέμις, ἢ τὸν λόγον, ὅς καὶ πρωτότοκος τῷ Θεῷ ἐστὶ, Μωσῆς ὁ προδεδηλωμένος προφήτης ἐμήνυσε. Καὶ τοῦτο ἐλθὸν ἐπὶ τὴν παρθένον καὶ ἐπισκιάσαν, οὐ διὰ συνουσίας, ἀλλὰ διὰ δυνάμεως, ἐγκύμονα κατέστησε. Τὸ δὲ Ἰησοῦς ὄνομα τῇ Ἑβραϊδὶ φωνῇ σωτήρ τῇ Ἑλληνίδι διαλέκτῳ δηλοῖ. Ὅθεν 5 καὶ ὁ ἄγγελος πρὸς τὴν παρθένον εἶπε· καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν, αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Ὅτι δὲ οὐδενὶ ἄλλῳ θεοφοροῦνται οἱ προφητεύοντες, εἰ μὴ λόγῳ θείῳ, καὶ ὑμεῖς ὡς ὑπολαμβάνω φήσετε.

34. Ὅπου δὲ καὶ τῆς γῆς γενεᾶσθαι ἔμελλεν, ὡς προσεῖπεν ἕτερος 10 προφήτης ὁ Μιχαίας, ἀκούσατε. Ἐφη δὲ οὕτως· Καὶ σὺ Βηθλεὲμ γῆ Ἰουδα οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰουδα· ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου¹⁾. Κώμη δὲ τίς ἐστὶν ἐν τῇ χώρᾳ Ἰουδαίων, ἀπέχουσα σταδίους τριακονταπέντε Ἱεροσολύμων, ἐν ἣ ἔγεννήθη Ἰησοῦς Χριστὸς, ὡς καὶ μαθεῖν δύνασθε ἐκ τῶν ἀπο- 15 γραφῶν τῶν γενομένων ἐπὶ Κυρηναίου τοῦ ὑμετέρου ἐν Ἰουδαίᾳ πρώτου γενομένου ἐπιτρόπου.

35. Ὡς δὲ καὶ λήσειν ἔμελλε τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους γεννηθεῖς ὁ Χριστὸς ἄχρις ἀνδρωθῆ, ὅπερ καὶ γέγονεν, ἀκούσατε τῶν πρσειρημένων εἰς τοῦτο. Ἔστι δὲ ταῦτα· Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, καὶ νεανίσκος 20 ἡμῖν ἀπεδόθη· οὐ ἦ ἀρχὴ ἐπὶ τῶν ὤμων²⁾. Μηνυτικὸν τῆς δυνάμεως τοῦ σταυροῦ, ᾧ προσέθηκε τοὺς ὤμους σταυρωθεῖς, ὡς προϊόντος τοῦ λόγου σαφέστερον δειχθήσεται. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς προφήτης Ἡσαΐας θεοφορούμενος τῷ πνεύματι τῷ προφητικῷ ἔφη· Ἐγὼ ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου ἐπὶ λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα, ἐπὶ τοὺς πορευομένους 25 ἐν ὕδαϊ οὐ καλῇ³⁾. Αἰτοῦσί με νῦν κρίσιν καὶ ἐγγίσειν Θεῷ τολμῶσιν⁴⁾. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλοις λόγοις δι' ἑτέρου προφήτου λέγει. Αὐτοὶ ὄρυξάν μου πόδας καὶ χεῖρας, καὶ ἔβαλον κληρὸν ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου. Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς καὶ προφήτης ὁ εἰπὼν ταῦτα, οὐδὲν τούτων ἔπαθεν⁵⁾. Ἰησοῦς δὲ Χριστὸς ἐξετάθη τὰς χεῖρας, σταυρωθεῖς ὑπὸ τῶν 30

1) Matth. 2, 6. Mich. 5, 2.

4) Ies. 58, 2.

2) Ies. 9, 6.

5) Ps. 21, 17. 19.

3) Ies. 65, 2.

Ἰουδαίων ἀντιλεγόντων αὐτῷ καὶ φασκόντων μὴ εἶναι αὐτὸν Χριστόν. Καὶ γὰρ, ὡς εἶπεν ὁ προφήτης, διασύροντες αὐτὸν ἐκάθισαν ἐπὶ βήματος καὶ εἶπον· κρῖνον ἡμῖν. Τὸ δὲ, ὠρυξάν μου χεῖρας καὶ πόδας, ἐξήγησις τῶν ἐν τῷ σταυρῷ παγέντων ἐν ταῖς χερσὶ καὶ ταῖς ποσὶν αὐτοῦ ἦλων ἦν.

5 Καὶ μετὰ τὸ σταυρωῖσαι αὐτόν, ἔβαλον κλῆρον ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν αὐτοῦ καὶ ἐμερίσαντο ἑαυτοῖς οἱ σταυρώσαντες αὐτόν. Καὶ ταῦτα ὅτι γέγονε, δύνασθε μαθεῖν ἐκ τῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου γενομένων ἄκτων. Καὶ ὅτι ῥητικῶς καθεσθησόμενος ἐπὶ πῶλον ὄνου καὶ εἰσελευσόμενος εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα προεπεφήτευτο, ἑτέρου προφήτου τοῦ Σοφονίου τὰς τῆς προφητείας

10 λέξεις ἐροῦμεν. Εἰσὶ δὲ αὗται· Χαῖρε σφόδρα θύγατερ Σιών, κήρυσσε θύγατερ Ἱερουσαλήμ· ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι πρῶτος, ἐπιβεβηκώς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου¹⁾.

36. Ὅταν δὲ τὰς λέξεις τῶν προφητῶν λεγομένας ὡς ἀπὸ προσώπου ἀκούητε, μὴ ἀπ' αὐτῶν τῶν ἐμπεπνευσμένων λέγεσθαι νομίσητε,

15 ἀλλ' ἀπὸ τοῦ κινουντος αὐτοὺς θείου λόγου. Ποτὲ μὲν γὰρ ὡς προαγγελτικῶς τὰ μέλλοντα γενήσεσθαι λέγει, ποτὲ δ' ὡς ἀπὸ προσώπου τοῦ δεσπότου πάντων καὶ πατρὸς Θεοῦ φθέγγεται, ποτὲ δὲ ὡς ἀπὸ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, ποτὲ δὲ ὡς ἀπὸ προσώπου λαῶν ἀποκρινομένων τῷ κυρίῳ, ἢ τῷ πατρὶ αὐτοῦ· ὁποῖον καὶ ἐπὶ τῶν παρ' ὑμῖν συγγραφέων

20 ἰδεῖν ἔστιν, ἕνα μὲν τὸν τὰ πάντα συγγράφοντα ὄντα, πρόσωπα δὲ τὰ διαλεγόμενα παραφέροντα. Ὅπερ μὴ νοήσαντες οἱ ἔχοντες τὰς βίβλους τῶν προφητῶν Ἰουδαῖοι, οὐκ ἐγνώρισαν οὐδὲ παραγενόμενον τὸν Χριστόν· ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς τοὺς λέγοντας παραγεγενῆσθαι αὐτόν, καὶ ὡς προεκεκήρυκτο ἀποδεικνύοντας ἐσταυρωῖσθαι ὑπ' αὐτῶν, μισοῦσιν.

25 37. Ἴνα δὲ καὶ τοῦτο ὑμῖν φανερόν γένηται, ἀπὸ προσώπου τοῦ πατρὸς ἐλέχθησαν διὰ Ἡσαΐου τοῦ προειρημένου προφήτου οἱ λόγοι· Ἔγνω βοῦς τὸν κτησάμενον καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ, Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω καὶ ὁ λαός μου οὐ συνῆκεν. Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλόν, λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν, σπέρμα πονηρὸν, υἱοὶ ἄνομοι, ἐγ-

30 κατελίπετε τὸν κύριον²⁾. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ, ὅταν λέγη ὁ αὐτὸς προφήτης ὁμοίως ἀπὸ τοῦ πατρὸς· Ποῖόν μοι οἶκον οἰκοδομήσετε; λέγει

1) Zach. 9, 9. Matth. 21, 5.

2) Ies. 1, 3. 4.

κύριος. Ὁ οὐρανός μοι θρόνος καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου¹⁾. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· Τὰς νομηγίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα μισεῖ ἡ ψυχὴ μου, καὶ μεγάλην ἡμέραν νηστείας καὶ ἀργίαν οὐκ ἀνέχομαι· οὐδ', ἂν ἔρχησθε ὀφθῆναί μοι, εἰσακούσομαι ὑμῶν· πλήρεις αἵματος αἱ χεῖρες ὑμῶν· κἄν φέρητε σεμίδαλιν, θυμίαμα, βδέλυγμά μοι ἐστὶ· στέαρ ἀρνῶν⁵ καὶ αἶμα ταύρων οὐ βούλομαι. Τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν²⁾; Ἀλλὰ διάλυε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, διάσπα στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων· ἄστεγον καὶ γυμνὸν σκέπε, διάθρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου³⁾. Ὅποια μὲν οὖν ἐστὶ καὶ τὰ διδασκόμενα διὰ τῶν προφητῶν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, νοεῖν δύνασθε. 10

38. Ὄταν δὲ ἀπὸ προσώπου τοῦ Χριστοῦ λέγῃ τὸ προφητικὸν πνεῦμα, οὕτως φθέγγεται· Ἐγὼ ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου ἐπὶ λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα, ἐπὶ τοὺς πορευομένους ἐν ὁδῷ οὐ καλῇ⁴⁾. Καὶ πάλιν· Τὸν νῶτόν μου τέθεικα εἰς μάστιγας καὶ τὰς σιαγῶνας μου εἰς ῥαπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνῃς ἐμ- 15 πτυσμάτων· καὶ ὁ κύριος βοηθός μου ἐγένετο. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐνετράπην, ἀλλ' ἔθηκα τὸ πρόσωπόν μου ὡς στερεὰν πέτραν, καὶ ἔγνω ὅτι οὐ μὴ αἰσχυνθῶ, ὅτι ἐγγίξει ὁ δικαίωσας με⁵⁾. Καὶ πάλιν ὅταν λέγῃ. Αὐτοὶ ἔβαλον κλῆρον ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου καὶ ὄρυξάν μου πόδας καὶ χεῖρας. Ἐγὼ δὲ ἐκοιμήθην καὶ ὑπνωσα καὶ ἀνέστην· ὅτι κύριος ἀντε- 20 λάβετό μου⁶⁾. Καὶ πάλιν ὅταν λέγῃ· Ἐλάλησαν ἐν χεῖλεσιν, ἐκίνησαν κεφαλὴν, λέγοντες, ῥυσάσθω ἑαυτόν⁷⁾. Ἄτινα πάντα γέγονεν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων τῷ Χριστῷ, μαθεῖν δύνασθε. Σταυρωθέντος γὰρ αὐτοῦ, ἐξέστρεφον τὰ χεῖλη, καὶ ἐκίνουν τὰς κεφαλὰς λέγοντες· Ὁ νεκροὺς ἀνε- 25 γείρας ῥυσάσθω ἑαυτόν⁸⁾

39. Ὄταν δὲ ὡς προφητεῦον τὰ μέλλοντα γίνεσθαι λαλῇ τὸ προφητικὸν πνεῦμα, οὕτως λέγει· Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ, καὶ κρινεῖ ἀναμέσαν ἔθνῶν, καὶ ἐλέγξει λαὸν πολύν· καὶ συγκόψουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα, καὶ τὰς

1) Ies. 66, 1.

2) Ies. 1, 11. 15.

3) Ies. 58, 6.

4) Ies. 65, 2.

5) Ies. 50, 6.

6) Ps. 21, 17. 19.

7) Ps. 21, 8. 9.

8) Matth. 27, 39—43.

ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα, καὶ οὐ μὴ λήφονται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν ¹⁾). Καὶ ὅτι οὕτως γέγονε, πεισθῆναι δύνασθε. Ἀπὸ γὰρ Ἱερουσαλήμ ἄνδρες δεκαδύο τὸν ἀριθμὸν ἐξῆλθον εἰς τὸν κόσμον, καὶ οὗτοι ἰδιῶται, λαλεῖν μὴ δυνάμενοι. Διὰ δὲ Θεοῦ δυνά-
 5 μεως ἐμήνυσαν παντὶ γένει ἀνθρώπων, ὡς ἀπεστάλησαν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ διδάξαι πάντας τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, καὶ οἱ πάλαι ἀλληλοφόνται, οὐ μόνον οὐ πολεμοῦμεν τοὺς ἐχθρούς, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ μηδὲ ψεύδεσθαι, μηδ' ἐξαπατῆσαι τοὺς ἐξετάζοντας, ἡδέως ὁμολογοῦντες τὸν Χριστὸν ἀποθνή-
 σκομεν. Δυνατὸν γὰρ ἦν τὸ λεγόμενον,

10 Ἡ γλῶσσ' ὁμώμοκεν, ἡ δὲ φρῆν ἀνώμοτος,
 ποιεῖν ἡμᾶς εἰς τοῦτο. Γελοῖον ἦδη πρᾶγμα, ὑμῖν μὲν τοὺς συντιθεμέ-
 νους καὶ καταλεγόμενους στρατιώτας καὶ πρὸ τῆς ἑαυτῶν ζωῆς καὶ
 γονέων καὶ πατρίδος καὶ πάντων τῶν οἰκείων τὴν ὑμετέραν ἀσπάξασθαι
 ὁμολογίαν, μηδὲν ἄφθαρτον δυναμένων ὑμῶν αὐτοῖς παρασχεῖν· ἡμᾶς
 15 δὲ, ἀφθαρσίας ἐρῶντας, μὴ πάνθ' ὑπομεῖναι ὑπὲρ τοῦ τὰ ποθοῦμενα
 παρὰ τοῦ δυναμένου δοῦναι λαβεῖν.

40. Ἀκούσατε δὲ πῶς καὶ περὶ τῶν κηρυξάντων τὴν διδαχὴν
 αὐτοῦ, καὶ μηνυσάντων τὴν ἐπιφάνειαν προσῆρέθη, τοῦ προειρημένου προ-
 φήτου καὶ βασιλέως οὕτως εἰπόντος διὰ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος·
 20 Ἡμέρα τῇ ἡμέρα ἐρεύγεται ῥῆμα, καὶ νύξ τῇ νυκτὶ ἀναγγέλλει γινῶσιν.
 Οὐκ εἰσι λαλιαὶ οὐδὲ λόγοι ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν. Εἰς
 πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθέγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκου-
 μένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ, καὶ
 αὐτὸς ὡς νυμφίος ἐκπορευόμενος ἐκ πατρὸς αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται ὡς
 25 γίγας δραμεῖν ὕδόν ²⁾). Πρὸς τούτοις δὲ καὶ λόγων ἐτέρων τῶν προ-
 φητευθέντων δι' αὐτοῦ τοῦ Δαβὶδ, καλῶς ἔχον καὶ οἰκειῶς ἐπιμνησθῆναι
 λελογίσμεθα· ἐξ ὧν μαθεῖν ὑμῖν πάρεστι, πῶς προτρέπεται ζῆν τοὺς
 ἀνθρώπους τὸ προφητικὸν πνεῦμα, καὶ πῶς μηνύει τὴν γεγενημένην
 Ἡρώδου τοῦ βασιλέως Ἰουδαίων, καὶ αὐτῶν Ἰουδαίων, καὶ Πιλάτου τοῦ
 30 ὑμετέρου παρ' αὐτοῖς γενομένου ἐπιτρόπου σὺν τοῖς αὐτοῦ στρατιώταις
 κατὰ τοῦ Χριστοῦ συνέλευσιν· καὶ ὅτι πιστεύεσθαι ἔμελλεν ὑπὸ τῶν ἐκ
 παντὸς γένους ἀνθρώπων· καὶ ὅτι αὐτὸν υἱὸν καλεῖ ὁ Θεός, καὶ ὑπο-

1) Ies. 2, 3. 4.

2) Ps. 18, 2—6.

τάσσειν αὐτῷ πάντας ἐχθρούς ἀπήγγελλται· καὶ πῶς οἱ δαίμονες, ὅσον ἐπ' αὐτοῖς τὴν τε τοῦ πατρὸς πάντων καὶ δεσπότη τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἐξουσίαν φυγεῖν πειρῶνται· καὶ ὡς εἰς μετάνοιαν καλεῖ πάντας ὁ Θεός, πρὶν ἔλθειν τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Εἴρηγται δὲ οὕτως· Μακάριος ἀνὴρ, ὅς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν, καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρ- 5 τωλῶν οὐκ ἔστη, καὶ ἐπὶ καθέδραν λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν· ἀλλ' ἦ ἐν τῷ νόμῳ κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτός. Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορῥύησεται καὶ πάντα ὅσα αὐτῷ ποιῆ κατευοδωθήσεται. Οὐχ 10 οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἦ ὡσεὶ χνοῦς, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ πρυσώπου τῆς γῆς· διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει, οὐδὲ ἁμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων. Ὅτι γινώσκει κύριος ἑδὼν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολεῖται. Ἴνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν καινά; Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν 15 ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, λέγοντες· διαρρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀπορρήψωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν· ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκγελάσεται αὐτούς, καὶ ὁ κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς. Τότε λαλήσει πρὸς αὐτούς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ ταράξει αὐτούς. Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ 20 ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα κυρίου. Κύριος εἶπε πρὸς με· υἱός μου εἶ σύ. Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ποιμανεῖς αὐτούς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· ὡς σκευὴ κεραμέως συντρίψεις αὐτούς. Καὶ νῦν βασιλεῖς σύνετε, παιδεύθητε 25 πάντες οἱ κρίνοντες τὴν γῆν. Δουλεύσατε τῷ κυρίῳ ἐν φόβῳ, καὶ ἀγαλλιᾶσθε αὐτῷ ἐν τρόμῳ. Δράξασθε παιδείας, μὴ ποτε ὀργισθῆ κύριος καὶ ἀπολεῖσθε ἐξ ὁδοῦ δικαίας, ὅταν ἐκκαυθῆ ἐν τάχει ὁ θυμὸς αὐτοῦ. Μακάριοι πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτόν 1).

41. Καὶ πάλιν δι' ἄλλης προφητείας μινύον τὸ προφητικὸν πνεῦμα 30 δι' αὐτοῦ τοῦ Δαβὶδ, ὅτι μετὰ τὸ σταυρωθῆναι βασιλεύσει ὁ Χριστός, οὕτως εἶπεν· Ἄισατε τῷ κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἀναγγείλατε ἡμέραν

1) Ps. 1 et 2.

ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ· ὅτι μέγας κύριος καὶ αἰνετός σφόδρα, φοβερὸς ὑπὲρ πάντας τοὺς θεούς· ὅτι πάντας οἱ θεοὶ τῶν ἔθνῶν εἴδωλα δαιμονίων εἰσὶν· ὁ δὲ θεὸς τοὺς οὐρανοὺς ἐποίησε· δύο καὶ αἶνος κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ ἰσχύς καὶ καύχημα ἐν τάπῳ ἁγιάσματος αὐτοῦ·
 5 δότε τῷ κυρίῳ τῷ πατρὶ τῶν αἰώνων δόξιν. Λάβετε χάριν καὶ εἰσέλθετε κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ προσκυνήσατε ἐν αὐλαῖς ἁγίαις αὐτοῦ· φοβηθήτω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ, καὶ κατορθωθήτω καὶ μὴ σαλευθήτω. Εὐφρανθήτωσαν ἐν τοῖς ἔθνεσιν· ὁ κύριος ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ ξύλου¹⁾.

10 42. Ὅταν δὲ τὸ προφητικὸν πνεῦμα τὰ μέλλοντα γίνεσθαι ὡς ἤδη γενόμενα λέγῃ, ὡς καὶ ἐν τοῖς προειρημένοις δοξάσαι ἔστιν, ὅπως ἀπολογίαν μὴ παράσχη τοῖς ἐντυγχάνουσιν, καὶ τοῦτο διασαφήσομεν. Τὰ πάντως ἐγνωσμένα γενησόμενα προλέγει ὡς ἤδη γενόμενα. Ὅτι δὲ οὕτως δεῖ ἐκδέχεσθαι, ἐνατενίσατε τῷ κυρίῳ τοῖς λεγομένοις. Δαβὶδ ἔτεσι
 15 χιλίοις καὶ πεντακοσίοις πρὶν ἢ Χριστὸν ἄνθρωπον γενόμενον σταυρωθῆναι, τὰ προειρημένα ἔφη, καὶ οὐδεὶς τῶν πρὸ ἐκείνου γενομένων σταυρωθεὶς εὐφροσύνην παρέσχε τοῖς ἔθνεσιν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν μετ' ἐκείνον. Ὁ καθ' ἡμᾶς δὲ Ἰησοῦς Χριστὸς σταυρωθεὶς καὶ ἀποθανὼν ἀνέστη, καὶ ἐβασίλευσεν ἀνελθὼν εἰς οὐρανόν, καὶ ἐπὶ ταῖς παρ' αὐτοῦ διὰ τῶν ἀπο-
 20 στόλων ἐν τοῖς πᾶσιν ἔθνεσι κηρυχθεῖσιν εὐφροσύνη ἐστὶ προσδοκῶντων τὴν κατηγγελημένην ὑπ' αὐτοῦ ἀφθαρσίαν.

43. Ὅπως δὲ μὴ τινες ἐκ τῶν προλελεγμένων ὑφ' ἡμῶν δοξάσωσι καθ' εἰμαρμένης ἀνάγκην φάσκειν ἡμᾶς τὰ γινόμενα γίνεσθαι, ἐκ τοῦ προειπεῖν προεγνωσμένα, καὶ τοῦτο διαλύομεν. Τὰς τιμωρίας καὶ
 25 τὰς κολάσεις καὶ τὰς ἀγαθὰς ἀμοιβὰς κατ' ἀξίαν τῶν πράξεων ἐκάστου ἀποδίδοσθαι διὰ τῶν προφητῶν μαθύντες καὶ ἀληθῆς ἀποφαινόμεθα. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἐστίν, ἀλλὰ καθ' εἰμαρμένην πάντα γίνεται, οὔτε τὸ ἐφ' ἡμῖν ἔστιν ὅλως. Εἰ γὰρ εἴμαρται τόνδε τινὰ ἀγαθὸν εἶναι καὶ τόνδε φαῦλον, οὐθ' οὗτος ἀπόδεκτος οὐδὲ ἐκείνος μεμπτέος. Καὶ αὖ,
 30 εἰ μὴ προαιρέσει ἐλευθέρᾳ πρὸς τὸ φεύγειν τὰ αἰσχρὰ καὶ αἰρεῖσθαι τὰ καλὰ δύναμιν ἔχει τὸ ἀνθρώπειον γένος, ἀναίτιόν ἐστι τῶν ὅπως δήποτε πραττομένων. Ἀλλ' ὅτι ἐλευθέρᾳ προαιρέσει καὶ κατορθοῖ καὶ σφάλ-

1) Ps. 95.

λεται, οὕτως ἀποδείκνυμεν. Τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον τῶν ἐναντίων τὴν μετέλευσιν ποιούμενον ὀρωῶμεν. Εἰ δὲ εἴμαρτο ἢ φαῦλον ἢ σπουδαῖον εἶναι, οὐκ ἂν ποτε τῶν ἐναντίων δεχτικὸς ἦν καὶ πλειστάκις μετετίθετο· ἀλλ' οὐδ' οἱ μὲν ἦσαν σπουδαῖοι, οἱ δὲ φαῦλοι, ἐπεὶ τὴν εἴμαρμένην αἰτίαν φαύλων καὶ ἐναντία ἑαυτῇ πράττουσαν ἀποφαινόμεθα, ἢ ἐκεῖνο 5 τὸ προειρημένον δόξει ἀληθὲς εἶναι, ὅτι οὐδὲν ἐστὶν ἀρετὴ οὐδὲ κακία, ἀλλὰ δόξη μόνον ἢ ἀγαθὰ ἢ κακὰ νομίζεται, ἢ ἵπερ, ὡς δείκνυσι ὁ ἀληθὴς λόγος, μεγίστη ἀσέβεια καὶ ἀδικία ἐστίν. Ἄλλ' εἴμαρμένην φαμέν ἀπαράβατον ταύτην εἶναι, τοῖς τὰ καλὰ ἐκλεγομένοις τὰ ἄξια ἐπιτίμια, καὶ τοῖς ὁμοίως τὰ ἐναντία τὰ ἄξια ἐπίχειρα. Οὐ γὰρ ὡσπερ τὰ ἄλλα, οἷον 10 δένδρα καὶ τετράποδα, μηδὲν δυνάμενα προαιρέσει πράττειν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον· οὐδὲ γὰρ ἦν ἄξιος ἀμοιβῆς ἢ ἐπαίνου, οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐλόμενος τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ τοῦτο γενόμενος· οὐδ' εἰ κακὸς ὑπῆρχε, δικαίως κολάσεως ἐτύγγανεν, οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ τοιοῦτος ὢν, ἀλλ' οὐδὲν δυνάμενος εἶναι ἕτερον παρ' ὃ ἐγεγόνει. 15

44. Ἐδίδαξε δὲ ἡμᾶς ταῦτα τὸ ἅγιον προφητικὸν πνεῦμα, διὰ Μωσέως φῆσαν τῷ πρώτῳ πλασθέντι ἀνθρώπῳ εἰρησθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ οὕτως· Ἰδοὺ πρὸ προσώπου σου τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, ἔκλεξαι τὸ ἀγαθόν¹⁾. Καὶ πάλιν διὰ Ἡσαΐου τοῦ ἑτέρου προφήτου, ὡς ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν ὄλων καὶ δεσπότη τοῦ Θεοῦ, εἰς τοῦτο λεχθῆναι οὕτως· 20 Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν, κρίνατε ὄρφανῶν καὶ δικαιώσατε χήραν, καὶ δεῦτε καὶ διαλεχθῶμεν, λέγει κύριος· καὶ ἐὰν ὣσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φουρικουῶν, ὡσεὶ ἔριον λευκανῶν, καὶ ἐὰν ὣσιν ὡς κόκκινον, ὡς χιόνα λευκανῶν· καὶ ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς 25 φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται· τὸ γὰρ στόμα κυρίου ἐλάλησε ταῦτα²⁾. Τὸ δὲ προειρημένον, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται, οὐ λέγει διὰ μαχαιρῶν φονευθήσεσθαι τοὺς παρακούσαντας, ἀλλ' ἢ μάχαιρα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ τὸ πῦρ, οὗ βορὰ γίνονται οἱ τὰ φαῦλα πράττειν αἰρούμενοι. Διὰ τοῦτο λέγει, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται, τὸ γὰρ 30 στόμα κυρίου ἐλάλησεν. Εἰ δὲ καὶ περὶ τεμνούσης καὶ αὐτίκα ἀπαλ-

1) Deut. 30, 15. 19.

2) Ies. 1, 16—20.

λασσούσης μαχαίρας ἔλεγεν, οὐκ ἂν εἶπε, κατέδετα. Ὅστε καὶ Πλάτων εἰπὼν· αἰτία ἐλομένου, Θεὸς δ' ἀναίτιος, παρὰ Μωσέως τοῦ προφήτου λαβὼν εἶπε· πρεσβύτερος γὰρ Μωσῆς καὶ πάντων τῶν ἐν Ἑλλήσιν συγγραφέων. Καὶ πάντα ὅσα περὶ ἀθανασίας ψυχῆς ἢ τιμωριῶν τῶν μετὰ 5 θάνατον ἢ θεωρίας οὐρανίων ἢ τῶν ὁμοίων δογμάτων καὶ φιλόσοφοι καὶ ποιηταὶ ἔφασαν, παρὰ τῶν προφητῶν τὰς ἀφορμὰς λαβόντες, καὶ νοῆσαι δεδύνηνται καὶ ἐξηγήσαντο. Ὅθεν παρὰ πᾶσι σπέρματα ἀληθείας δοκεῖ εἶναι· ἐλέγχονται δὲ μὴ ἀκριβῶς νοήσαντες, ὅταν ἐναντία αὐτοῖς ἑαυτοῖς λέγωσιν. Ὅστε ὅ φαμεν πεπροφητεῦσθαι τὰ μέλλοντα γίνεσθαι, οὐ διὰ 10 τὸ εἰμαρμένης ἀνάγκη πράττεσθαι λέγομεν· ἀλλὰ προγνώστου τοῦ Θεοῦ ὄντος τῶν μελλόντων ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων πραχθήσεσθαι, καὶ δόγματος ὄντος παρ' αὐτῶν κατ' ἀξίαν τῶν πράξεων ἕκαστον ἀμείψεσθαι μέλλοντα τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ κατ' ἀξίαν τῶν πραττομένων ἀπαντήσεσθαι, διὰ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος προλέγει, εἰς ἐπί 15 τασιν καὶ ἀνάμνησιν αἰεὶ ἄγων τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, δεικνύς ὅτι καὶ μέλον ἐστὶν αὐτῷ καὶ προνοεῖται αὐτῶν. Κατ' ἐνέργειαν δὲ τῶν φαύλων δαιμόνων θάνατος ὠρίσθη κατὰ τῶν τὰς Ὑστάσπου ἢ Σιβύλλης ἢ τῶν προφητῶν βίβλους ἀναγινωσκόντων, ὅπως διὰ τοῦ φόβου ἀποστρέψωσιν ἐντυγχάνοντας τοὺς ἀνθρώπους τῶν καλῶν γνώσιν λαβεῖν, αὐτοῖς δὲ 20 δουλεύοντας κατέχωσιν· ὕπερ εἰς τέλος οὐκ ἴσχυσαν πράξει. Ἀφόβως μὲν γὰρ οὐ μόνον ἐντυγχάνομεν αὐταῖς, ἀλλὰ καὶ ὑμῖν, ὡς ὄρατε, εἰς ἐπίσκεψιν φέρομεν, ἐπιστάμενοι πᾶσιν εὐάρεστα φανήσεσθαι· καὶ ὀλίγους δὲ πείσωμεν, τὰ μέγιστα κερδήσαντες ἐσόμεθα· ὡς γεωργοὶ γὰρ ἀγαθοὶ παρὰ τοῦ δεσπύζοντος τὴν ἀμοιβὴν ἔξομεν.

25 45. Ὅτι δὲ ἀγαγεῖν τὸν Χριστὸν εἰς τὸν οὐρανὸν ὁ πατὴρ τῶν πάντων Θεὸς μετὰ τὸ ἀναστῆσαι ἐκ νεκρῶν αὐτὸν ἔμελλε, καὶ κατέχειν ἕως ἂν πατάξῃ τοὺς ἐχθραίνοντας αὐτῷ δαίμονας, καὶ συντελεσθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν προεγνωσμένων αὐτῷ ἀγαθῶν γινωμένων καὶ ἐναρέτων, δι' οὓς καὶ μηδέπω τὴν ἐπικύρωσιν πεποιήται, ἐπακούσατε τῶν εἰρημένων 30 διὰ Δαβὶδ τοῦ προφήτου. Ἔστι δὲ ταῦτα· Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι κύριος ἐξ Ἱερουσαλήμ· καὶ κατακυρίευσεν ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου. Μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων σου· ἐκ

γαστρος πρό εωσφόρου ἐγέννησά σε 1). Τὸ οὖν εἰρημένον, ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι ἐξ Ἱερουσαλήμ, προαγγελτικὸν τοῦ λόγου τοῦ ἰσχυροῦ, ὃν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ οἱ ἀπόστολοι αὐτοῦ ἐξεληθόντες πανταχοῦ ἐκήρυξαν. Καίπερ θανάτου ὀρισθέντος κατὰ τῶν διδασκόντων ἢ ὅλως ὁμολογούντων τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ἡμεῖς πανταχοῦ καὶ ἀσπαζόμεθα 5 καὶ διδάσκομεν. Εἰ δὲ καὶ ὑμεῖς ὡς ἐχθροὶ ἐντεύξεσθε τοῖσδε τοῖς λόγοις, οὐ πλέον τι δύνασθε, ὡς προέφημεν, τοῦ φονεῦσιν· ὕπερ ἡμῖν μὲν οὐδεμίαν βλάβην φέρει, ὑμῖν δὲ καὶ πᾶσι τοῖς ἀδίκως ἐχθραίνουσι καὶ μὴ μετατιθεμένοις κόλασιν διὰ πυρὸς αἰωνίαν ἐργάζεται.

46. Ἵνα δὲ μή τινες ἀλογισταίνοντες εἰς ἀποτροπὴν τῶν δεδιδαχ- 10 μένων ὑφ' ἡμῶν εἴπωσι, πρό ἐτῶν ἑκατὸν πενήκοντα γεγεννησθαι τὸν Χριστὸν λέγειν ἡμᾶς ἐπὶ Κυρηναίου, δεδιδαχέναι δὲ ἃ φαμεν διδάξαι αὐτὸν ὕστερον χρόνοις ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ ἐπικαλῶσιν ὡς ἀνευθύνων ὄντων τῶν προγεγενημένων πάντων ἀνθρώπων, φθάσαντες τὴν ἀπορίαν λυσώμεθα. Τὸν Χριστὸν πρωτότοκον τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐδιδάχ- 15 θημεν καὶ προεμηνύσαμεν λόγον ὄντα, οὗ πᾶν γένος ἀνθρώπων μετέσχε, καὶ οἱ μετὰ λόγου βιώσαντες Χριστιανοὶ εἰσι, καὶ ἄθεοι ἐνομίσθησαν, οἷον ἐν Ἑλλήσι μὲν Σωκράτης καὶ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῖς, ἐν βαρβάροις δὲ Ἀβραάμ καὶ Ἀνανίας καὶ Ἀζαρίας καὶ Μισαήλ καὶ Ἡλίας καὶ ἄλλοι πολλοὶ, ὧν τὰς πράξεις ἢ τὰ ὀνόματα καταλέγειν μακρὸν 20 εἶναι ἐπιστάμενοι, τανῶν παραιτούμεθα. Ὅστε καὶ οἱ προγενόμενοι ἄνευ λόγου βιώσαντες ἄχρηστοι καὶ ἐχθροὶ τῷ Χριστῷ ἦσαν καὶ φονεῖς τῶν μετὰ λόγου βιούντων· οἱ δὲ μετὰ λόγου βιώσαντες καὶ βιούντες Χριστιανοὶ καὶ ἄφοβοι καὶ ἀτάραχοι ὑπάρχουσιν. Δι' ἣν δ' αἰτίαν διὰ δυνάμεως τοῦ λόγου κατὰ γῆν τοῦ πατρὸς πάντων καὶ δε- 25 σπότης Θεοῦ βουλὴν διὰ παρθένου ἀνθρώπος ἀπεκυήθη καὶ Ἰησοῦς ἐπωνομάσθη καὶ σταυρωθεὶς ἀποθανὼν ἀνέστη καὶ ἀνεγλήλυθεν εἰς οὐρανὸν, ἐκ τῶν διὰ τοσοῦτων εἰρημένων ὁ νουνεχῆς καταλαβεῖν δυνήσεται. Ἡμεῖς δὲ, οὐκ ἀναγκαίου ὄντος τανῶν τοῦ περὶ τῆς ἀποδείξεως τούτου λόγου, ἐπὶ τὰς ἐπειγούσας ἀποδείξεις πρὸς τὸ παρὸν χωρήσωμεν. 30

47. Ὅτι οὖν καὶ ἐκπορθηθήσεται ἡ γῆ Ἰουδαίων ἔμελλεν, ἀκούσατε τῶν εἰρημένων ὑπὸ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος· Εἴρηνται δὲ

1) Ps. 109, 1—4.

οἱ λόγοι ὡς ἀπὸ προσώπου λαῶν θαυμαζόντων τὰ γεγενημένα. Εἰσὶ δὲ οἶδε· Ἐγενήθη ἔρημος Σιών, ὡς ἔρημος ἐγενήθη Ἱερουσαλήμ, εἰς κατάραν ὁ οἶκος, τὸ ἅγιον ἡμῶν· καὶ ἡ δόξα, ἣν εὐλόγησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἐγενήθη πυρίκαυστος, καὶ πάντα τὰ ἔνδοξα αὐτῆς συνέπεσε. Καὶ ἐπὶ 5 τούτοις ἀνέσχου καὶ ἐσιώπησας καὶ ἐταπεινώσας ἡμᾶς σφόδρα¹⁾). Καὶ ὅτι ἡρήμωτο Ἱερουσαλήμ, ὡς προεῖρητο γεγενῆσθαι, πεπεισμένοι ἐστέ. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ τῆς ἐρημώσεως αὐτῆς, καὶ περὶ τοῦ μὴ ἐπιτραπήσεσθαι μηδένα αὐτῶν οἰκεῖν, διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου οὕτως· Ἡ γῆ αὐτῶν ἔρημος· ἔμπροσθεν αὐτῶν οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν αὐτὴν φάγονται, καὶ 10 οὐκ ἔσται ἐξ αὐτῶν ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ²⁾). Ὅτι δὲ φυλάσσεται ὑφ' ὑμῶν ὅπως μηδεὶς ἐν αὐτῇ γένηται, καὶ θάνατος κατὰ τοῦ καταλαμβανομένου Ἰουδαίου εἰσιόντος ὄρισται, ἀκριβῶς ἐπίστασθε.

48. Ὅτι δὲ καὶ θεραπεύσειν πάσας νόσους καὶ νεκροὺς ἀνεγερεῖν ὁ ἡμέτερος Χριστὸς προεφητεύθη, ἀκούσατε τῶν λελεγμένων· Ἔστι δὲ 15 ταῦτα· Τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ ἀλείται χυλὸς ὡς ἔλαφος, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων· τυφλοὶ ἀναβλέψουσι καὶ λεπροὶ καθαρισθήσονται καὶ νεκροὶ ἀναστήσονται καὶ περιπατήσουσιν³⁾). Ὅτι τε ταῦτα ἐποίησεν, ἐκ τῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου γενομένων αὐτῷ μαθεῖν δύνασθε. Πῶς τε προμεμήνυται ὑπὸ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος ἀναιρεθησόμενος ἅμα τοῖς 20 ἐπ' αὐτὸν ἐλπίζουσιν ἀνθρώποις, ἀκούσατε τῶν λεχθέντων διὰ Ἡσαΐου. Ἔστι δὲ ταῦτα· Ἰδὲ ὡς ὁ δίκαιος ἀπώλετο, καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ· καὶ ἄνδρες δίκαιοι αἴρονται, καὶ οὐδεὶς κατανοεῖ. Ἀπὸ προσώπου ἀδικίας ἦρται ὁ δίκαιος, καὶ ἔσται ἐν εἰρήνῃ· ἡ ταφή αὐτοῦ ἦρται ἐκ τοῦ μέσου⁴⁾).

49. Καὶ πάλιν πῶς δι' αὐτοῦ Ἡσαΐου λέλεκται, ὅτι οἱ οὐ προσδοκῆσαντες αὐτὸν λαοὶ τῶν ἐθνῶν προσκυνήσουσιν αὐτὸν, οἱ δὲ ἀεὶ προσδοκῶντες Ἰουδαῖοι ἀγνοήσουσι παραγενόμενον αὐτὸν· ἐλέχθησαν δὲ οἱ λόγοι ὡς ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Εἰσὶ δὲ οὗτοι· Ἐμφανῆς ἐγενήθη τῷ ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν, εὐρέθην τῷ ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν· εἶπον, 30 ἰδοὺ εἰμι, ἔθνη, οἱ οὐκ ἐκάλεσαν τὸ ὄνομά μου. Ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου ἐπὶ λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα, ἐπὶ τοὺς πορευομένους ἐν

1) Ies. 64, 10—12.

3) Ies. 35, 4—6.

2) Ies. 1, 7.

4) Ies. 57. 1. 2.

ὁδῶ οὐ καλῆ, ἀλλ' ὑπίσω τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν· ὁ λαὸς ὁ παροξύνων ἐναντίον μου¹). Ἰουδαῖοι γὰρ ἔχοντες τὰς προφητείας καὶ ἀεὶ προσδοκῆσαντες τὸν Χριστὸν παραγενησόμενον, ἠγνόησαν· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ παρεχρήσαντο. Οἱ δὲ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, μηδέποτε μηδὲν ἀκούσαντες περὶ τοῦ Χριστοῦ, μέχρις οὗ οἱ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ ἐξεληθόντες ἀπόστολοι 5 αὐτοῦ ἐμήνυσαν τὰ περὶ αὐτοῦ καὶ τὰς προφητείας παρέδωκαν, πληρωθέντες χαρᾶς καὶ πίστεως, τοῖς εἰδώλοις ἀπετάξαντο καὶ τῷ ἀγεννίτῳ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἑαυτοὺς ἀνέθηκαν. Ὅτι δὲ προεγινώσκετο τὰ δύσφημα ταῦτα λεχθησόμενα κατὰ τῶν τὸν Χριστὸν ὁμολογούντων, καὶ ὡς εἶεν τάλανες οἱ δυσφημοῦντες αὐτὸν καὶ τὰ παλαιὰ ἔθη καλὸν εἶναι 10 τηρεῖν λέγοντες, ἀκούσατε τῶν βραχυπεῶς εἰρημένων διὰ Ησαΐου. Ἔστι δὲ ταῦτα· Οὐαὶ τοῖς λέγουσι τὸ γλυκὺ πικρὸν καὶ τὸ πικρὸν γλυκὺ²).

50. Ὅτι δὲ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενος ἄνθρωπος παθεῖν καὶ ἀτιμασθῆναι ὑπέμεινε, καὶ πάλιν μετὰ δόξης παραγενήσεται, ἀκούσατε τῶν εἰρημένων εἰς τοῦτο προφητειῶν. Ἔστι δὲ ταῦτα· Ἄνθ' ὧν παρέ- 15 δωκαν εἰς θάνατον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἀνόμων ἐλογίσθη, αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν εἴληφε καὶ τοῖς ἀνόμοις ἐξιλάσεται³). Ἴδὲ γὰρ, συνήσει ὁ παῖς μου, καὶ ὑψωθήσεται καὶ δοξασθήσεται σφόδρα. Ὅν τρόπον ἐκστήσονται πολλοὶ ἐπὶ σέ, οὕτως ἀδοξήσει ἀπὸ ἀνθρώπων τὸ εἶδός σου καὶ ἡ δόξα σου ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, οὕτως θαυμάσονται ἔθνη 20 πολλὰ, καὶ συνέξουσι βασιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν· ὅτι οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι συνήσουσι⁴). Κύριε τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν· καὶ ὁ βραχίων κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; Ἀνηγγείλαμεν ἐνώπιον αὐτοῦ ὡς παιδίον, ὡς ῥίζα ἐν γῆ διψώση. Οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ οὐδὲ δόξα· καὶ εἶδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος· 25 ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον καὶ ἐκλείπον παρὰ τοὺς ἀνθρώπους. Ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὧν καὶ εἰδῶς φέρειν μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ καὶ ἐν πληγῇ καὶ ἐν κακώσει. Αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ 30 τὰς ἀνομίας ἡμῶν καὶ μεμαλάχισται διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· παιδεία

1) Ies. 65, 1—3.

2) Ies. 5, 20.

3) Ies. 53, 12.

4) Ies. 52, 13. 14. 15.

εἰρήνης ἐπ' αὐτόν, τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Πάντες ὡς πρό-
 βατα ἐπλανήθημεν, ἄνθρωπος τῇ ἑδῶ αὐτοῦ ἐπλανήθη. Καὶ παρέδωκεν
 αὐτόν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει
 τὸ στόμα αὐτοῦ. Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναν-
 5 τίον τοῦ κείροντος αὐτόν ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ.
 Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη¹⁾. Μετὰ οὖν τὸ σταυ-
 ρωθῆναι αὐτόν, καὶ οἱ γνώριμοι αὐτοῦ πάντες ἀπέστησαν, ἀρνησάμενοι
 αὐτόν· ὕστερον δὲ, ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος καὶ ὀφθέντος αὐτοῖς καὶ ταῖς
 προφητείαις ἐντυχεῖν, ἐν αἷς πάντα ταῦτα προεῖρητο γενησόμενα, διδά-
 10 ξαντος, καὶ εἰς οὐρανὸν ἀνερχόμενον ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες καὶ δύναμιν
 ἐκεῖθεν αὐτοῖς πεμφθεῖσαν παρ' αὐτοῦ λαβόντες καὶ εἰς πᾶν γένος ἀν-
 θρώπων ἐλθόντες, ταῦτα ἐδίδαξαν καὶ ἀπόστολοι προσηγορεύθησαν.

51. Ἴνα δὲ μηνύσῃ ἡμῖν τὸ προφητικὸν πνεῦμα, ὅτι ὁ ταῦτα
 πάσχων ἀνεκδιήγητον ἔχει τὸ γένος καὶ βασιλεύει τῶν ἐχθρῶν, ἔφη
 15 οὕτως· Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; ὅτι αἵρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ
 ζωὴ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν ἤκει εἰς θάνατον. Καὶ δώσω τοὺς
 πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου
 αὐτοῦ, ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι
 αὐτοῦ. Καὶ κύριος βούλεται καθαρῶσαι αὐτόν τῆς πληγῆς. Ἐὰν δῶται
 20 περὶ ἁμαρτίας, ἡ ψυχὴ ὑμῶν ὄψεται σπέρμα μακρόβιον, καὶ βούλεται
 κύριος ἀφελεῖν ἀπὸ πόνου τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, δεῖξαι αὐτῷ φῶς, καὶ πλάσαι
 τῇ συνέσει, δικαιῶσαι δίκαιον εἰς δουλεύοντα πολλοῖς. Καὶ τὰς ἁμαρτίας
 ἡμῶν αὐτὸς ἀνοίσει. Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλοὺς καὶ τῶν
 ἰσχυρῶν μεριεῖ σκῦλα· ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ,
 25 καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη, καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκε,
 καὶ διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν αὐτὸς παρεδόθη²⁾. Ὡς δὲ καὶ εἰς τὸν
 οὐρανὸν ἔμελλεν ἀνέειναι, καθὼς προεφητεύθη, ἀκούσατε. Ἐλέχθη δὲ
 οὕτως· Ἄρατε πύλας οὐρανῶν, ἀνοίχθητε, ἵνα εἰσέλθῃ ὁ βασιλεὺς τῆς
 δόξης. Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; Κύριος κραταῖος καὶ
 30 κύριος δυνατός³⁾. Ὡς δὲ καὶ ἐξ οὐρανῶν παραγίνεσθαι μετὰ δόξης

1) Ies. 53, 12. 52, 13—15. 53, 1—8.

3) Ps. 23, 7—8.

2) Ies. 53, 8—11.

μέλλει, ἀκούσατε καὶ τῶν εἰρημένων εἰς τοῦτο διὰ Ἰερεμίου τοῦ προφήτου. Ἔστι δὲ ταῦτα· Ἴδθὺς ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἔρχεται ἐπάνω τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ σὺν αὐτῷ¹).

52. Ἐπειδὴ τοίνυν τὰ γενόμενα ἤδη πάντα ἀποδείκνυμεν, πρὶν ἢ γενέσθαι, προκεκηρύχθαι διὰ τῶν προφητῶν, ἀνάγκη καὶ περὶ τῶν 5 ὁμοίως προφητευθέντων, μελλόντων δὲ γίνεσθαι, πίστιν ἔχειν ὡς πάντως γενησομένων. Ὅν γὰρ τρόπον τὰ ἤδη γενόμενα προκεκηρυγμένα καὶ ἀγνοούμενα ἀπέβη, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὰ λείποντα, καὶ ἀγνοῖται καὶ ἀπιστῆται, ἀποβήσονται. Δύο γὰρ αὐτοῦ παρουσίας προεκήρυξαν οἱ προφηταί· μίαν μὲν τὴν ἤδη γενομένην, ὡς ἀτίμου καὶ παθητοῦ ἀνθρώ- 10 που· τὴν δὲ δευτέραν, ὅταν μετὰ δόξης ἐξ οὐρανῶν μετὰ τῆς ἀγγελικῆς αὐτοῦ στρατιᾶς παραγενήσεται κεκήρυκται, ὅτε καὶ τὰ σώματα ἀνεγερῆ πάντων τῶν γενομένων ἀνθρώπων, καὶ τῶν μὲν ἀξίων ἐνδύσει ἀφθαρσίαν, τῶν δ' ἀδίκων ἐν αἰσθήσει αἰωνία μετὰ τῶν φαύλων δαιμόνων εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ πέμψει. Ὡς δὲ καὶ ταῦτα προεῖρηται γενησόμενα, δη- 15 λώσομεν. Ἐρῶρέθη δὲ διὰ Ἰεζεκιήλ τοῦ προφήτου οὕτως· Συναχθήσεται ἁρμονία πρὸς ἁρμονίαν καὶ ὀστέον πρὸς ὀστέον καὶ σάρκες ἀναφυήσονται. Καὶ πᾶν γόνυ κάμψει τῷ κυρίῳ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται αὐτῷ²). Ἐν οἷα δὲ αἰσθήσει καὶ κολάσει γενέσθαι μέλλουσιν οἱ ἄδικοι, ἀκούσατε τῶν ὁμοίως εἰς τοῦτο εἰρημένων. Ἔστι δὲ ταῦτα· 20 Ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ παυθήσεται, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται³). Καὶ τότε μετανοήσουσιν ὅτε οὐδὲν ὠφελήσουσιν. Ποῖα δὲ μέλλουσιν οἱ λαοὶ τῶν Ἰουδαίων λέγειν καὶ ποιεῖν, ὅταν ἴδωσιν αὐτὸν ἐν δόξῃ παραγενόμενον, διὰ Ζαχαρίου τοῦ προφήτου προφητευθέντα ἐλέχθη οὕτως· Ἐντελοῦμαι τοῖς τέσσαρσιν ἀνέμοις συνάξαι τὰ ἐσκορπισμένα τέκνα· 25 ἐντελοῦμαι τῷ βορρᾶ φέρειν, καὶ τῷ νότῳ μὴ προσκόπτειν· καὶ τότε ἐν Ἱερουσαλήμ κοπετὸς μέγας, οὐ κοπετὸς στομάτων ἢ χειλέων, ἀλλὰ κοπετὸς καρδίας· καὶ οὐ μὴ σχίσωσιν αὐτῶν τὰ ἱμάτια, ἀλλὰ τὰς διανοίας. Κόφονται φυλὴ πρὸς φυλὴν, καὶ τότε ὄφονται εἰς ὃν ἐξεκέν-

1) Dan. 7, 13. Matth. 25, 31.

2) Ezech. 37, 7. 8. Ies. 45, 23. Rom. 14, 11.

3) Ies. 66, 24. Marc. 9, 44.

τησαν, καὶ ἐροῦσι· τί, κύριε, ἐπλάνησας ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου; Ἡ δόξα, ἣν εὐλόγησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἐγενήθη ἡμῖν εἰς ἕνεδος¹⁾).

53. Πολλὰς μὲν οὖν καὶ ἐτέρας προφητείας ἔχοντες εἰπεῖν ἐπαυσάμεθα, αὐτάρχεις καὶ ταύτας εἰς πεισμονὴν τοῖς τὰ ἀκουστικά καὶ νοερά ὧτα ἔχουσιν εἶναι λογισάμενοι, καὶ νοεῖν δύνασθαι αὐτοὺς ἡγούμενοι, ὅτι οὐχ ὁμοίως τοῖς μυθοποιηθεῖσι περὶ τῶν νομισθέντων υἱῶν τοῦ Διὸς καὶ ἡμεῖς μόνον λέγομεν, ἀλλ' οὐκ ἀποδείξαι ἔχομεν. Τίνι γὰρ ἂν λόγῳ ἀνθρώπῳ σταυρωθέντι ἐπειθόμεθα, ὅτι πρωτότοκος τῷ ἀγεννήτῳ Θεῷ ἐστι, καὶ αὐτὸς τὴν κρίσιν τοῦ παντός ἀνθρωπεῖου γένους ποιήσεται, εἰ μὴ μαρτύρια, πρὶν ἢ ἔλθειν αὐτὸν ἀνθρωπον γενόμενον, κεκηρυγμένα περὶ αὐτοῦ εὔρομεν καὶ οὕτως γενόμενα ὁρῶμεν, γῆς μὲν Ἰουδαίων ἐρήμωσιν¹⁾, καὶ τοὺς ἀπὸ παντός ἔθνους ἀνθρώπων διὰ τῆς παρὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ διδαχῆς πεισθέντας καὶ παραιτησαμένους τὰ παλαιὰ, ἐν οἷς πλανώμενοι ἀνεστράφησαν, ἔθνη, 15 ἑαυτοὺς ἡμᾶς ὁρῶντες, πλείονάς τε καὶ ἀληθεστέρους τοὺς ἐξ ἔθνῶν τῶν ἀπὸ Ἰουδαίων καὶ Σαμαρέων Χριστιανούς εἰδότες· Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πάντα γένη ἀνθρώπεια ὑπὸ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος καλεῖται ἔθνη· τὸ δὲ Ἰουδαϊκὸν καὶ Σαμαρειτικὸν φύλον Ἰσραὴλ καὶ οἶκος Ἰακώβ κέκληνται. Ὡς δὲ προεφητεύθη ὅτι πλείονες οἱ ἀπὸ τῶν ἔθνῶν πιστεύοντες τῶν ἀπὸ Ἰουδαίων καὶ Σαμαρέων, τὰ προφητευθέντα ἀπαγγελοῦμεν. 20 Ἐλέχθη δὲ οὕτως· Εὐφράνθητι στείρα ἢ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον καὶ βόησον ἢ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα²⁾. Ἔρημα γὰρ ἦν πάντα τὰ ἔθνη ἀληθινοῦ Θεοῦ, χειρῶν ἔργοις λατρεύοντα· Ἰουδαῖοι δὲ καὶ Σαμαρεῖς ἔχοντες τὸν παρὰ τοῦ 25 Θεοῦ λόγον διὰ τῶν προφητῶν παραδοθέντα αὐτοῖς καὶ ἀεὶ προσδοκῆσαντες τὸν Χριστὸν, παραγενόμενον ἠγνόησαν, πλὴν ὀλίγων τινῶν, οὓς προεῖπε τὸ ἅγιον προφητικὸν πνεῦμα διὰ Ἡσαΐου σωθήσεσθαι. Εἶπε δὲ ὡς ἀπὸ προσώπου αὐτῶν· Εἰ μὴ κύριος ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα καὶ Γόμορρά ἂν ἐγενήθημεν³⁾. Σόδομα γὰρ καὶ Γόμορρά πόλεις 30 τινὲς ἀσεβῶν ἀνδρῶν ἱστοροῦνται ὑπὸ Μωσέως γενόμεναι, ἃς πυρὶ καὶ

1) Zach. 2, 6. Ies. 43, 5. 6. Zach. 12, 10—14. Ies. 63, 17. 64, 11.

2) Ies. 54, 1.

3) Ies. 1, 9.

θείω καύσας ὁ Θεὸς κατέστρεψε, μηδενὸς τῶν ἐν αὐταῖς σωθέντος· πλὴν ἄλλοεθνοῦς τινος, Χαλδαίου τὸ γένος, ᾧ ὄνομα Λαίτ· σὺν αἷ και θυγατέρες διεσώθησαν. Καὶ τὴν πᾶσαν αὐτῶν χώραν ἔρημον καὶ κεκαυμένην οὖσαν καὶ ἄγονον μένουσαν οἱ βουλόμενοι ὄραν ἔχουσιν. Ὡς δὲ καὶ ἀληθέστεροι οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν καὶ πιστότεροι προσεγνώσκοντο, ἀπαγ- 5 γελοῦμεν τὰ εἰρημένα διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου. Ἔφη δὲ οὕτως· Ἰσραὴλ ἀπερίτμητος τὴν καρδίαν, τὰ δὲ ἔθνη τὴν ἀκροβυστίαν¹⁾. Τὰ τοσαῦτα γοῦν ὀρώμενα πειθῶ καὶ πίστιν τοῖς ἀληθῆς ἀσπαζομένοις καὶ μὴ φιλοδοξοῦσι μηδὲ ὑπὸ παθῶν ἀρχομένοις μετὰ λόγου ἐμφορῆσαι δύναται.

54. Οἱ δὲ παραδιδόντες τὰ μυθοποιηθέντα ὑπὸ τῶν ποιητῶν 10 οὐδεμίαν ἀπόδειξιν φέρουσι τοῖς ἐκμανθάνουσι νέοις· καὶ ἐπὶ ἀπάτῃ καὶ ἀπαγωγῇ τοῦ ἀνθρωπέιου γένους εἰρησθαι ἀποδείκνυμεν κατ' ἐνέργειαν τῶν φαύλων δαιμόνων. Ἀκούσαντες γὰρ διὰ τῶν προφητῶν κηρυσσόμενον παραγεννησόμενον τὸν Χριστὸν, καὶ κολασθησομένους διὰ πυρός τοὺς ἀσεβεῖς τῶν ἀνθρώπων, προεβάλλοντο πολλοὺς λεχθῆναι λεγομένους 15 υἱοὺς τοῦ Διὸς, νομίζοντες δυνήσεσθαι ἐνεργῆσαι τερατολογίαν ἡγήσασθαι τοὺς ἀνθρώπους τὰ περὶ τὸν Χριστὸν καὶ ὁμοίως τοῖς ὑπὸ τῶν ποιητῶν λεχθεῖσι. Καὶ ταῦτα δ' ἐλέχθη καὶ ἐν Ἑλλήσι καὶ ἐν ἔθνεσι πᾶσιν, ὅπου μᾶλλον ἐπήκουον τῶν προφητῶν πιστευθήσεσθαι τὸν Χριστὸν προ- κηρυσσόντων. Ὅτι δὲ καὶ ἀκούοντες τὰ διὰ τῶν προφητῶν λεγόμενα οὐκ 20 ἐνόουν ἀκριβῶς, ἀλλ' ὡς πλανώμενοι ἐμμήσαντο τὰ περὶ τὸν ἡμέτερον Χριστὸν, διασαφήσομεν. Μωσῆς οὖν ὁ προφήτης, ὡς προσέφημεν, προσβύτερος ἦν πάντων συγγραφέων, καὶ δι' αὐτοῦ, ὡς προσηγησάμεν, προεφητεύθη οὕτως· Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται· καὶ αὐτὸς ἔσται προσ- 25 δοκία ἐθνῶν, δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ, πλύνων τὴν στολγὴν αὐτοῦ ἐν αἵματι σταφυλῆς²⁾. Τούτων οὖν τῶν προφητικῶν λόγων ἀκούσαντες οἱ δαίμονες, Διόνυσον μὲν ἔφασαν γεγονέναι υἱὸν τοῦ Διὸς, εὐρετὴν δὲ γενέσθαι ἀμπέλου παρέδωκαν, καὶ οἶνον ἐν τοῖς μυστηρίοις αὐτοῦ ἀναγράφουσι, καὶ διασπαρχθέντα αὐτὸν ἀνεληλυθέναι εἰς οὐρανὸν 30 ἐδίδαξαν. Καὶ ἐπειδὴ διὰ τῆς Μωσέως προφητείας οὐ ῥητῶς ἐσημαίνετο, εἴτε υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἢ παραγεννησόμενός ἐστι, καὶ εἰ ὀχούμενος ἐπὶ

1) Jerem. 9, 26.

2) Gen. 49, 10. 11.

πώλου ἐπὶ γῆς μὲν εἴ ἢ εἰς οὐρανὸν ἀνελεύσεται, καὶ τὸ τοῦ πώλου ὄνομα καὶ ὄνου πῶλον καὶ ἵππου σημαίνειν ἐδύνατο, μὴ ἐπιστάμενοι εἴτε ὄνου πῶλον ἄγων ἔσται σύμβολον τῆς παρουσίας αὐτοῦ εἴτε ἵππου ὁ προκηρυσσόμενος, καὶ υἱὸς Θεοῦ ἐστίν, ὡς πρόεφημεν, ἢ ἀνθρώπου, τὸν
 5 Βελλεροφόντην καὶ αὐτὸν ἐφ' ἵππου Πηγάσου ἄνθρωπον ἐξ ἀνθρώπου γενόμενον εἰς οὐρανὸν ἔφασαν ἀνεληλυθέναι. Ὅτι δὲ ἤκουσαν διὰ τοῦ ἄλλου προφήτου Ἡσαΐου λεχθὲν, ὅτι διὰ παρθένου τεχθήσεται καὶ δι' ἑαυτοῦ ἀνελεύσεται εἰς τὸν οὐρανὸν, τὸν Περσέα λεχθῆναι προεβάλλοντο. Καὶ ὅτι ἔγνωσαν εἰρημένον, ὡς προλέλεκται ἐν ταῖς προγεγραμμέναις
 10 προφητείαις, ἰσχυρὸς ὡς γίγας δραμεῖν ὁδὸν 1), τὸν Ἡρακλέα ἰσχυρὸν καὶ ἐκπερινοστήσαντα τὴν πᾶσαν γῆν ἔφασαν. Ὅτε δὲ πάλιν ἔμαθον προφητευθέντα θεραπεύσειν αὐτὸν πᾶσαν νόσον καὶ νεκροὺς ἀνεγερεῖν, τὸν Ἀσκληπιὸν παρήνεγκαν.

55. Ἄλλ' οὐδαμοῦ οὐδ' ἐπὶ τινος τῶν λεγομένων υἱῶν τοῦ Διὸς
 15 τὸ σταυρωθῆναι ἐμμήσαντο. Οὐ γὰρ ἐνοεῖτο αὐτοῖς, συμβολικῶς, ὡς προδεθήλωται, τῶν εἰς τοῦτο εἰρημένων πάντων λελεγμένων. Ὅπερ, ὡς προεῖπεν ὁ προφήτης, τὸ μέγιστον σύμβολον τῆς ἰσχύος καὶ ἀρχῆς αὐτοῦ ὑπάρχει, ὡς καὶ ἐκ τῶν ὑπ' ἄψιν πιπτόντων δείκνυται. Κατανοήσατε γὰρ πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ, εἰ ἄνευ τοῦ σχήματος τούτου διοικεῖται ἢ κοινωνίαν ἔχειν δύναται. Θάλασσα μὲν γὰρ οὐ τέμνεται, ἢ μὴ τοῦτο τὸ τρόπαιον, ὃ καλεῖται ἰστίον, ἐν τῇ νηὶ σῶον μείνη· γῆ δὲ οὐκ ἀρουῖται ἄνευ αὐτοῦ· σκαπανεῖς δὲ τὴν ἐργασίαν οὐ ποιοῦνται, οὐδὲ βανασφωργαὶ ὁμοίως, εἰ μὴ διὰ τῶν τὸ σχῆμα ταῦτο ἐχόντων ἐργαλείων. Τὸ δὲ ἀνθρώπειον σχῆμα οὐδενὶ ἄλλῳ τῶν ἀλόγων ζώων διαφέρει, ἢ
 25 τῷ ὀρθόν τε εἶναι καὶ ἕκτασιν χειρῶν ἔχειν καὶ ἐν τῷ προσώπῳ ἀπὸ τοῦ μετωπίου τεταμένον τὸν λεγόμενον μωξωτῆρα φέρειν, δι' οὗ ἢ τε ἀναπνοή· ἐστὶ τῷ ζώῳ, καὶ οὐδὲν ἄλλο δείκνυσιν ἢ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ. Καὶ διὰ τοῦ προφήτου δὲ ἐλέχθη οὕτως· Πνεῦμα πρό προσώπου ἡμῶν Χριστὸς κύριος 2). Καὶ τὰ παρ' ὑμῶν δὲ σύμβολα τὴν τοῦ σχήματος
 30 τούτου δύναμιν δηλοῖ * ἄλλωμεν καὶ τῶν τροπαίων, δι' ὧν αἱ τε πρόοδοι ὑμῶν πανταχοῦ γίνονται, τῆς ἀρχῆς καὶ δυνάμεως τὰ σημεῖα ἐν τούτοις δεικνύντες, εἰ καὶ μὴ νοοῦντες τοῦτο πράττετε. Καὶ τῶν παρ' ὑμῶν ἀπο-

1) Ps. 18, 6.

2) Thren. 4, 20.

θνησκότων αυτοκρατόρων τὰς εἰκόνας ἐπὶ τούτῳ τῷ σχήματι ἀνατίθετε, καὶ θεοὺς διὰ γραμμάτων ἐπονομάζετε. Καὶ διὰ λόγου οὖν καὶ σχήματος τοῦ φαινομένου, ὅση δύναμις, ἰπποτρεψάμενοι ὑμᾶς, ἀνεύθουνοι οἴδαμεν λοιπὸν ὄντες, καὶ ὑμεῖς ἀπιστήτε· τὸ γὰρ ἡμέτερον γέγονε καὶ πεπέρανται.

5

56. Οὐκ ἠρκέσθησαν δὲ οἱ φαῦλοι δαίμονες πρὸ τῆς φανερώσεως τοῦ Χριστοῦ εἰπεῖν τοὺς λεχθέντας υἱοὺς τῷ Διὶ γεγονέναι· ἀλλ' ἐπειδὴ φανερωθέντος αὐτοῦ καὶ γενομένου ἐν ἀνθρώποις, καὶ ὅπως διὰ τῶν προφητῶν προεκεκήρυκτο ἕμαθον καὶ ἐν παντὶ γένει πιστευόμενον καὶ προσδοκώμενον ἔγνωσαν, πάλιν, ὡς προεδηλώσαμεν, προεβάλλοντο ἄλλους, 10 Σίμωνα μὲν καὶ Μένανδρον ἀπὸ Σαμαρείας, οἳ καὶ μαγικὰς δυνάμεις ποιήσαντες πολλοὺς ἐξηπάτησαν καὶ ἔτι ἀπατωμένους ἔχουσι. Καὶ γὰρ παρ' ὑμῖν, ὡς προέφημεν, ἐν τῇ βασιλίδι Ῥώμῃ ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος γενόμενος ὁ Σίμων καὶ τὴν ἱεράν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον Ῥωμαίων εἰς τοσοῦτο κατεπλήξατο, ὡς θεὸς νομισθῆναι, καὶ ἀνδριάντι, ὡς τοὺς 15 ἄλλους παρ' ὑμῖν τιμωμένους θεοὺς, τιμηθῆναι. Ὅθεν τὴν τε ἱεράν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον τὸν ὑμέτερον συνεπιγνώμονας ταύτης ἡμῶν τῆς ἀξιώσεως παραλαβεῖν αἰτούμεν, ἵν', εἴ τις εἴη τοῖς ἀπ' ἐκείνου διδάγμασι κατεχόμενος, τάλιθές μαθῶν, τὴν πλάνην φυγεῖν δυνηθῇ· καὶ τὸν ἀνδριάντα, εἰ βούλεσθε, καθαιρήσατε.

20

57. Οὐ γὰρ μὴ γενέσθαι τὴν ἐκπύρωσιν ἐπὶ κολάσει τῶν ἀσεβῶν, οἱ φαῦλοι δαίμονες πείσαι δύνανται· ὅνπερ τρόπον οὐδὲ λαθεῖν τὸν Χριστὸν παραγενόμενον ἴσχυσαν πρᾶξαι, ἀλλ' ἐκείνο μόνον, τοὺς ἀλόγως βιοῦντας καὶ ἐμπαθῶς ἐν ἔθεσι φαύλοις τεθραμμένους καὶ φιλοδοξοῦντας ἀναιρεῖν ἡμᾶς καὶ μισεῖν δύνανται ποιῆσαι, οὐδ' οὐ μόνον μισοῦμεν, ἀλλ', 25 ὡς δείκνυται, ἐλεοῦντες μεταθέσθαι πείσαι βουλόμεθα. Οὐ γὰρ δεδοίκαμεν θάνατον, τοῦ πάντως ἀποθανεῖν ὁμολογουμένου, καὶ μηδενὸς ἄλλου καινοῦ, ἀλλ' ἢ τῶν αὐτῶν ἐν τῇδε τῇ διοικήσει ὄντων· ὧν εἰ μὲν κόρος τοὺς μετασχόντας καὶ ἐνιαυτοῦ ἔχη, ἵνα αἰεὶ ὡς καὶ ἀπαθεῖς καὶ ἀνευδεις, τοῖς ἡμετέροις διδάγμασι προσέχειν δεῖ. Εἰ δ' ἀπιστοῦσι μηδὲν 30 εἶναι μετὰ θάνατον, ἀλλ' εἰς ἀναισθησίαν χωρεῖν τοὺς ἀποθνήσκοντας ἀποφαίνονται, παθῶν τῶν ἐνταῦθα καὶ χρεῖων ἡμᾶς ρυόμενοι εὐεργετοῦσιν, ἑαυτοὺς δὲ φαύλους καὶ μισανθρώπους καὶ φιλοδόξους δεικνύ-

ουσιν. Οὐ γὰρ ὡς ἰπαλλάξοντες ἡμᾶς ἀναιροῦσιν, ἀλλ' ὡς ἀποστεροῦντες ζωῆς καὶ ἡδονῆς φονεύουσιν.

58. Καὶ Μαρκίωνα δὲ τὸν ἀπὸ Πόντου, ὡς προέφημεν, προσβάλλοντο οἱ φαῦλοι δαίμονες· ὅς ἀρνεῖσθαι μὲν τὸν ποιητὴν τῶν οὐρανίων
 5 καὶ γηίνων ἀπάντων Θεὸν καὶ τὸν προκηρυχθέντα διὰ τῶν προφητῶν Χριστὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ νῦν διδάσκει, ἄλλον δὲ τινα καταγγέλλει παρὰ τὸν δημιουργὸν τὸν πάντων Θεὸν καὶ ὁμοίως ἕτερον υἱόν· ᾧ πολλοὶ πεισθέντες ὡς μόνῳ τᾷ ἀληθῆ ἐπισταμένῳ, ἡμῶν καταγελοῦσιν, ἀπόδειξιν μηδεμίαν περὶ αὐτῶν λέγουσιν ἔχοντες· ἀλλὰ ἀλόγως ὡς ὑπὸ λύκου ἄρνες
 10 συνηρπασμένοι, βορὰ τῶν ἀθέων δογμάτων καὶ δαιμόνων γίνονται· οὐ γὰρ ἄλλο τι ἀγωνίζονται οἱ λεγόμενοι δαίμονες, ἢ ἀπάγειν τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τοῦ ποιήσαντος Θεοῦ καὶ τοῦ πρωτογόνου αὐτοῦ Χριστοῦ. Καὶ τοὺς μὲν τῆς γῆς μὴ ἐπαίρεσθαι δυναμένους τοῖς γηϊνοῖς καὶ χειροποιήταις προσήλωσαν καὶ προσηλοῦσι· τοὺς δὲ ἐπὶ θεωρίαν θείων
 15 ὕμνωντας ὑπεκχρούοντες, ἢ μὴ λογισμὸν σώφρονα καὶ καθαρὸν καὶ ἀπαθῆ βίον ἔχουσιν, εἰς ἀσέβειαν ἐμβάλλουσιν.

59. Ἴνα δὲ καὶ παρὰ τῶν ἡμετέρων διδασκάλων, λέγομεν δὲ τοῦ λόγου τοῦ διὰ τῶν προφητῶν, λαβόντα τὸν Πλάτωνα μάρτυρα τὸ εἰπεῖν, ὕλην ἄμορφον οὖσαν στρέψαντα τὸν Θεὸν κόσμον ποιῆσαι, ἀκούσατε
 20 τῶν αὐτολεξεῖ εἰρημένων διὰ Μωσέως, τοῦ προδεδηλωμένου πρώτου προφήτου καὶ πρεσβυτέρου τῶν ἐν Ἑλλήσι συγγραφέων· δι' οὗ μὲν τὸ προφητικὸν πνεῦμα, πῶς τὴν ἀρχὴν καὶ ἐκ τίνων ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ἔφη οὕτως· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω
 25 τῆς ἀβύσσου· καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τῶν ὑδάτων. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο οὕτως¹⁾. Ὅστε λόγῳ Θεοῦ ἐκ τῶν ὑποκειμένων καὶ προδηλωθέντων διὰ Μωσέως γεγενῆσθαι τὸν πάντα κόσμον, καὶ Πλάτων καὶ οἱ ταῦτὰ λέγοντες καὶ ἡμεῖς ἐμάθομεν, καὶ ὑμεῖς πεισθῆναι δύνασθε. Καὶ τὸ καλούμενον Ἔρεβος²⁾ παρὰ τοῖς
 30 ποιηταῖς εἰρησθαι πρότερον ὑπὸ Μωσέως οἶδαμεν.

60. Καὶ τὸ ἐν τῷ παρὰ Πλάτωνι Τιμαίῳ φυσιολογοῦμενον περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅτε λέγει· ἐχίασεν αὐτὸν ἐν τῷ παντί, παρὰ Μωσέως

1) Gen. 1, 1—4.

2) Deut. 32, 22.

λαβῶν ὁμοίως εἶπεν. Ἐν γὰρ ταῖς Μωσέως γραφαῖς ἀναγράφεται, ὡς κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ, ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Αἰγύπτου οἱ Ἰσραηλίται καὶ γεγόνασιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἀπήντησαν αὐτοῖς ἰοβόλα θηρία, ἔχιδιναί τε καὶ ἀσπίδες, καὶ ὕφρων πᾶν γένος, ὃ ἐθανάτου τὸν λαόν· καὶ κατ' ἐπι-
 5 πνοίαν καὶ ἐνέργειαν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ λεγομένην λαβεῖν τὸν Μωσέα
 χαλκὸν] καὶ ποιῆσαι τύπον σταυροῦ, καὶ τοῦτον στήσαι ἐπὶ τῇ ἁγίᾳ
 σκηנῇ καὶ εἰπεῖν τῷ λαῷ· ἐὰν προσβλέπητε τῷ τύπῳ τούτῳ, καὶ
 πιστεύητε, ἐν αὐτῷ σωθήσεσθε¹⁾. Καὶ γενομένου τούτου τοὺς μὲν ὄφεις
 ἀποθανεῖν ἀνέγραψε· τὸν δὲ λαὸν ἐκφυγεῖν τὸν θάνατον οὕτως παρέ-
 10 δωκεν. Ἀναγνοὺς Πλάτων καὶ μὴ ἀκριβῶς ἐπιστόμενος, μηδὲ νοήσας
 τύπον εἶναι σταυροῦ, ἀλλὰ χίασμα νοήσας, τὴν μετὰ τὸν πρῶτον Θεὸν
 δύναμιν κεχιάσθαι ἐν τῷ παντὶ εἶπε. Καὶ τὸ εἰπεῖν αὐτὸν τρίτον, ἐπειδὴ,
 ὡς προείπομεν, ἐπάνω τῶν ὑδάτων ἀνέγνω ὑπὸ Μωσέως εἰρημένον ἐπι-
 15 φέρεσθαι τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα. Δευτέραν μὲν γὰρ χώραν τῷ παρὰ Θεοῦ
 λόγῳ, ὃν κεχιάσθαι ἐν τῷ παντὶ ἔφη, δίδωσι· τὴν δὲ τρίτην τῷ λεχ-
 20 θέντι ἐπιφέρεσθαι τῷ ὕδατι πνεύματι, εἰπών· τὰ δὲ τρίτα περὶ τὸν
 τρίτον. Καὶ ὡς ἐκπύρωσιν γενήσεσθαι διὰ Μωσέως προεμήνυσεν τὸ προ-
 φητικὸν πνεῦμα, ἀκούσατε. Ἐφη δὲ οὕτως· Καταβήσεται ἀείζων πῦρ
 καὶ καταφάγεται μέχρι τῆς ἀβύσσου κάτω²⁾. Οὐ τὰ αὐτὰ οὖν ἡμεῖς
 25 ἄλλοις δοξάζομεν· ἀλλ' οἱ πάντες τὰ ἡμέτερα μιμούμενοι λέγουσι. Παρ'
 ἡμῖν οὖν ἔστι ταῦτα ἀκούσαι καὶ μαθεῖν παρὰ τῶν οὐδὲ τοὺς χαρακ-
 τήρας τῶν στοιχείων ἐπισταμένων, ἰδιωτῶν μὲν καὶ βαρβάρων τὸ φθέγμα,
 σοφῶν δὲ καὶ πιστῶν τὸν νοῦν ἄντων, καὶ πηρῶν καὶ χήρων τινῶν τὰς
 ὄφεις· ὡς συνεῖναι οὐ σοφία ἀνθρωπεῖα ταῦτα γεγονέναι, ἀλλὰ δυνάμει
 Θεοῦ λέγεσθαι. 25

61. Ὅν τρόπον δὲ καὶ ἀνεθήκαμεν ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ, καινοποιη-
 θέντες διὰ τοῦ Χριστοῦ, ἐξηγησόμεθα, ὅπως μὴ τοῦτο παραλιπόντες
 δόξωμεν πονηρεῦν τι ἐν τῇ ἐξηγήσει. Ὅσοι ἂν πεισθῶσι καὶ πιστεύ-
 30 ωσιν ἀληθῆ ταῦτα τὰ ὑφ' ἡμῶν διδασκόμενα καὶ λεγόμενα εἶναι, καὶ
 βιοῦν οὕτως δύνασθαι ὑπισχνῶνται, εὔχεσθαι τε καὶ αἰτεῖν νηστεύοντες
 παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν προσημαρτημένων ἄφρων διδάσκονται, ἡμῶν συνευ-
 χομένων καὶ συννηστευόντων αὐτοῖς. Ἐπειτα ἄγονται ὑφ' ἡμῶν ἔνθα

1) Num. 21, 8.

2) Deut. 32, 22.

ὕδωρ ἐστὶ, καὶ τρόπον ἀναγεννήσεως, ὃν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἀνεγεννήθημεν, ἀναγεννώμεθα. Ἐπὶ ὀνόματος γὰρ τοῦ πατρὸς τῶν ὄλων καὶ δεσπότη Θεοῦ καὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ πνεύματος ἁγίου τὸ ἐν τῷ ὕδατι τότε λουτρὸν ποιῶνται. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς εἶπεν· Ἄν μὴ
 5 ἀναγεννηθῆτε, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν¹⁾. Ὅτι δὲ καὶ ἀδύνατον εἰς τὰς μήτρας τῶν τεκουσῶν τοὺς ἄπαξ γεννωμένους ἐμβῆναι, φανερόν πασίν ἐστι. Καὶ διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου, ὡς προεγράψαμεν, εἴρηται, τίνα τρόπον φεύξονται τὰς ἁμαρτίας οἱ ἁμαρτήσαντες καὶ μετανοοῦντες. Ἐλέχθη δὲ οὕτως· Λούσασθε, καθαροὶ γέ-
 10 νεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν, κρίνατε ὀρφανῶ καὶ δικαιοῦσατε χήραν, καὶ δεῦτε καὶ διαλεχθῶμεν, λέγει κύριος. Καὶ ἐὰν ὣσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡσεὶ ἔριον λευκανῶ, καὶ ἐὰν ὣσιν ὡς κόκκινον, ὡς χιόνα λευκανῶ. Ἐὰν δὲ μὴ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται. Τὸ γὰρ στόμα
 15 κυρίου ἐλάλησε ταῦτα²⁾. Καὶ λόγον δὲ εἰς τοῦτο παρὰ τῶν ἀποστόλων ἐμάθομεν τοῦτον. Ἐπειδὴ τὴν πρώτην γένεσιν ἡμῶν ἀγνοοῦντες κατ' ἀνάγκην γεγεννήμεθα ἐξ ὑγρᾶς σπορᾶς κατὰ μίξιν τὴν τῶν γονέων πρὸς ἀλλήλους καὶ ἐν ἔθεσι φαύλοις καὶ πονηραῖς ἀνατροφαῖς γεγόναμεν, ὅπως μὴ ἀνάγκης τέκνα μηδὲ ἀγνοίας μένωμεν, ἀλλὰ προαιρέσεως καὶ ἐπι-
 20 στήμης, ἀφέσεώς τε ἁμαρτιῶν ὑπὲρ ὧν προημάρτομεν τύχωμεν ἐν τῷ ὕδατι, ἐπονομάζεται τῷ ἐλομένῳ ἀναγεννηθῆναι καὶ μετανοήσαντι ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις τὸ τοῦ πατρὸς τῶν ὄλων καὶ δεσπότη Θεοῦ ὄνομα· αὐτὸ τοῦτο μόνον ἐπιλέγοντες, τοῦτον λουσόμενον ἄγοντες ἐπὶ τὸ λουτρὸν. Ὄνομα γὰρ τῷ ἀρρήτῳ Θεῷ οὐδεὶς ἔχει εἰπεῖν· εἰ δέ τις τολμήσειεν
 25 εἶναι λέγειν, μέμνηε τὴν ἄσωτον μανίαν. Καλεῖται δὲ τοῦτο τὸ λουτρὸν φωτισμὸς, ὡς φωτιζομένων τὴν διάνοιαν τῶν ταῦτα μανθανόντων. Καὶ ἐπὶ ὀνόματος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ ἐπὶ ὀνόματος πνεύματος ἁγίου, ὃ διὰ τῶν προφητῶν προεκήρυξε τὰ κατὰ τὸν Ἰησοῦν πάντα, ὃ φωτιζόμενος λούεται.

30 62. Καὶ τὸ λουτρὸν δὴ τοῦτο ἀκούσαντες οἱ δαίμονες διὰ τοῦ προφήτου κεκηρυγμένον, ἐνήργησαν καὶ ῥαντίζουσιν ἑαυτοὺς τοὺς εἰς τὰ ἱερά αὐτῶν ἐπιβαίνοντας καὶ προσιέναι αὐτοῖς μέλλοντας, λοιβάς δὲ καὶ

1) Ioan. 3, 5.

2) Ies. 1, 16—20.

κνίσας ἀποτελοῦντας· τέλεον δὲ καὶ λούεσθαι ἀπιόντας πρὶν ἔλθειν ἐπὶ τὰ ἱερά, ἔνθα ἴδρυνται, ἐνεργοῦσι. Καὶ γὰρ τὸ ὑπολούεσθαι ἐπιβαίνοντας τοῖς ἱεροῖς καὶ τοῖς αὐτοῖς τοὺς θρησκειόοντας κελεύεσθαι ὑπὸ τῶν ἱσραυτώντων ἐκ τῶν συμβάντων Μωσεὶ τῷ εἰρημένῳ προφήτῃ μαθόντες οἱ δαίμονες ἐμμήσαντο. Κατ' ἐκεῖνο γὰρ τοῦ καιροῦ ὅτε Μωσῆς ἐκελεύσθη ὁ καταελθὼν εἰς Αἴγυπτον ἐξαγαγεῖν τὸν ἐκεῖ λαὸν τῶν Ἰσραηλιτῶν, ποιμαίνοντος αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀραβικῇ γῆ πρόβατα τοῦ πρὸς μητρὸς θείου, ἐν ἰδέα πυρὸς ἐκ βάτου προσωμίλησεν αὐτῷ ὁ ἡμέτερος Χριστὸς καὶ εἶπεν· Ὑπόλυσαι τὰ ὑποδήματά σου καὶ προσελθὼν ἄκουσον¹⁾. Ὁ δὲ ὑπολυσάμενος καὶ προσελθὼν, ἀκήκοε καταελθεῖν εἰς Αἴγυπτον καὶ ἐξαγαγεῖν τὸν ἐκεῖ λαὸν τῶν Ἰσραηλιτῶν, καὶ δύναμει ἰσχυρὰν ἔλαβε παρὰ τοῦ λαλήσαντος αὐτῷ ἐν ἰδέα πυρὸς Χριστοῦ, καὶ καταελθὼν ἐξήγαγε τὸν λαὸν, ποιήσας μεγάλα καὶ θαυμάσια· ἃ εἰ βούλεσθε μαθεῖν, ἐκ τῶν συγγραμμάτων ἐκείνου ἀκριβῶς μαθήσεσθε.

63. Ἰουδαῖοι δὲ πάντες καὶ νῦν διδάσκουσι τὸν ἀνωνόμαστον 15 Θεὸν λελαληκέναι τῷ Μωσεῖ. Ὅθεν τὸ προφητικὸν πνεῦμα διὰ Ἡσαΐου τοῦ προμεμνημένου προφήτου ἐλέγχον αὐτοὺς, ὡς προεγράψαμεν, εἶπεν· Ἔγνω βούς τὸν κτησάμενον καὶ ὄνος τὴν φάτιν τοῦ κυρίου αὐτοῦ, Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαὸς με οὐ συνῆκε²⁾. Καὶ Ἰησοῦς δὲ ὁ Χριστὸς, ὅτι οὐκ ἔγνωσαν Ἰουδαῖοι τί πατήρ καὶ τί υἱός, ὁμοίως 20 ἐλέγχων αὐτοὺς καὶ αὐτὸς εἶπεν· Οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱός· οὐδὲ τὸν υἱόν, εἰ μὴ ὁ πατήρ καὶ οἷς ἂν ἀποκαλύψῃ ὁ υἱός³⁾. Ὁ λόγος δὲ τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὡς προέφημεν. Καὶ ἄγγελος δὲ καλεῖται καὶ ἀπόστολος· αὐτὸς γὰρ ἀπαγγέλλει ὅσα δεῖ γνωσθῆναι, καὶ ἀποστέλλεται μηνύσων ὅσα ἀγγέλλεται, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ κύριος ἡμῶν 25 εἶπεν· Ὁ ἐμοῦ ἀκούων ἀκούει τοῦ ἀποστείλαντός με⁴⁾. Καὶ ἐκ τῶν τοῦ Μωσέως δὲ συγγραμμάτων φανερόν τοῦτο γενήσεται. Λέλεκται δὲ ἐν αὐτοῖς οὕτως· Καὶ ἐλάλησε Μωσεῖ ἄγγελος Θεοῦ ἐν φλογὶ πυρὸς ἐκ τῆς βάτου καὶ εἶπεν· ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, Θεὸς Ἀβραάμ, Θεὸς Ἰσαάκ, Θεὸς Ἰακώβ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων σου. Κάτελθε εἰς Αἴγυπτον καὶ ἐξάγαγε 30

1) Exod. 3, 5.

2) Ies. 1, 3.

3) Matth. 11, 27.

4) Matth. 10, 40. Luc. 10, 15.

τὸν λαόν μου ¹⁾). Τὰ δὲ ἐπόμενα ἐξ ἐκείνων βουλόμενοι μαθεῖν δύνασθε. Οὐ γὰρ δυνατόν ἐν τούτοις ἀναγράψαι πάντα. Ἄλλ' εἰς ἀπόδειξιν γεγονασιν οἶδε οἱ λόγοι, ὅτι υἱὸς Θεοῦ καὶ ἀπόστολος Ἰησοῦς ὁ Χριστός ἐστι, πρότερον λόγος ὢν, καὶ ἐν ἰδέᾳ πυρὸς ποτὲ φανείς, ποτὲ δὲ καὶ ἐν εἰκόνι ἀσωμάτων· νῦν δὲ διὰ θελήματος Θεοῦ ὑπὲρ τοῦ ἀνθρωπείου γένους ἄνθρωπος γενόμενος, ὑπέμεινε καὶ παθεῖν ὅσα αὐτὸν ἐνήργησαν οἱ δαίμονες διατεθῆναι ὑπὸ τῶν ἀνοήτων Ἰουδαίων· οὔτινες ἔχοντες ῥητῶς εἰρημένον ἐν τοῖς Μωσέως συντάγμασι· καὶ ἐλάλησεν ἄγγελος τοῦ Θεοῦ τῷ Μωσεῖ ἐν πυρὶ φλογὸς ἐν βάτῳ καὶ εἶπεν· Ἐγὼ εἰμι ὁ
 10 ὢν, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ ²⁾), τὴν τῶν ὅλων πατέρα καὶ δημιουργὸν τὸν ταῦτα εἰπόντα εἶναι. Ὅθεν καὶ τὸ προφητικὸν πνεῦμα ἐλέγχον αὐτοὺς εἶπεν· Ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός με οὐ συνῆκε ³⁾). Καὶ πάλιν ὁ Ἰησοῦς, ὡς ἐδηλώσαμεν, παρ' αὐτοῖς ὢν εἶπεν· Οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱός, οὐδὲ τὸν υἱὸν
 15 εἰ μὴ ὁ πατήρ καὶ οἷς ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ ⁴⁾). Ἰουδαῖοι οὖν ἠγγασάμενοι αἰεὶ τὸν πατέρα τῶν ὅλων λελαληκέναι τῷ Μωσεῖ, τοῦ λαλήσαντος αὐτῷ ὄντος υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅς καὶ ἄγγελος καὶ ἀπόστολος κέκληται, δικαίως ἐλέγχονται καὶ διὰ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, ὡς οὔτε τὸν πατέρα οὔτε τὸν υἱὸν ἔγνωσαν. Οἱ γὰρ τὸν
 20 υἱὸν πατέρα φάσκοντες εἶναι ἐλέγχονται μήτε τὸν πατέρα ἐπιστάμενοι, μήθ' ὅτι ἐστὶν υἱὸς τῷ πατρὶ τῶν ὅλων γινώσκοντες. Ὅς καὶ λόγος πρωτότοκος ὢν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ὑπάρχει. Καὶ πρότερον διὰ τῆς τοῦ πυρὸς μορφῆς καὶ εἰκόνος ἀσωμάτου τῷ Μωσεῖ καὶ τοῖς ἑτέροις προφήταις ἐφάνη. Νῦν δ' ἐν χρόνοις τῆς ὑμετέρας ἀρχῆς, ὡς προείπομεν,
 25 διὰ παρθένου ἄνθρωπος γενόμενος κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς βουλήν ὑπὲρ σωτηρίας τῶν πιστευόντων αὐτῷ καὶ ἐξουθενηθῆναι καὶ παθεῖν ὑπέμεινε, ἵνα ἀποθανὼν καὶ ἀναστὰς νικήσῃ τὸν θάνατον. Τὸ δὲ εἰρημένον ἐκ βάτου τῷ Μωσεῖ· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ καὶ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων σου ⁵⁾), σημαντικὸν τοῦ
 30 καὶ ἀποθανόντος ἐκείνου μένειν καὶ εἶναι αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἀνθρώπου.

1) Exod. 3, 2. 5. 6.

4) Matth. 11, 27.

2) Exod. 3, 2. 14. 15.

5) Exod. 3, 2.

3) Ies. 1, 3.

Καὶ γὰρ πρῶτοι τῶν πάντων ἀνθρώπων ἐκεῖνοι περὶ Θεοῦ ζήτησιν ἠσχαλήθησαν, Ἀβραὰμ μὲν πατὴρ ὢν τοῦ Ἰσαάκ, Ἰσαὰκ δὲ τοῦ Ἰακώβ, ὡς καὶ Μωσῆς ἀνέγραψε.

64. Καὶ τὸ ἀνεγείρειν δὲ τὸ εἶδωλον τῆς λεγομένης Κόρης ἐπὶ ταῖς τῶν ὑδάτων πηγαῖς ἐνεργῆσαι τοὺς δαίμονας, λέγοντας θυγατέρα 5 αὐτὴν εἶναι τοῦ Διὸς, μιμησαμένους τὸ διὰ Μωσέως εἰρημένον, ἐκ τῶν προειρημένων νοῆσαι δύνασθε. Ἔφη γὰρ ὁ Μωσῆς, ὡς προεγράψαμεν. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τῶν ὑδάτων 1). Εἰς μίμησιν οὖν τοῦ λεχθέντος ἐπιφερομένου τῷ ὕδατι πνεύ- 10 ματος Θεοῦ τὴν Κόρην θυγατέρα τοῦ Διὸς ἔφασαν. Καὶ τὴν Ἀθηναῖαν δὲ ὁμοίως πονηρευόμενοι θυγατέρα τοῦ Διὸς ἔφασαν, οὐκ ἀπὸ μίξεως, ἀλλ', ἐπειδὴ ἐννοηθέντα τὸν Θεὸν διὰ λόγου τὸν κόσμον ποιῆσαι ἔγνωσαν, ὡς τὴν πρώτην ἔννοιαν ἔφασαν τὴν Ἀθηναῖαν. Ὅπερ γελοιότατον ἡγού- 15 μεθα εἶναι, τῆς ἐννοίας εἰκόνα παραφέρειν θηλειῶν μορφὴν. Καὶ ὁμοίως τοὺς ἄλλους λεγομένους υἱοὺς τοῦ Διὸς αἱ πράξεις ἐλέγχουσιν.

65. Ἡμεῖς δὲ μετὰ τὸ οὕτως λούσαι τὸν πεπεισμένον καὶ συγκατατεθειμένον ἐπὶ τοὺς λεγομένους ἀδελφοὺς ἄγομεν, ἔνθα συνηγμένοι εἰσὶ, κοινὰς εὐχὰς ποιησόμενοι ὑπὲρ τε ἑαυτῶν καὶ τοῦ φωτισθέντος καὶ ἄλλων πανταχοῦ πάντων εὐτόνως, ὅπως καταξιωθῶμεν τὰ ἀληθῆ μα- 20 θόντες καὶ δι' ἔργων ἀγαθοὶ πολιτευταὶ καὶ φύλακες τῶν ἐντεταλμένων εὑρεθῆναι, ὅπως τὴν αἰώνιον σωτηρίαν σωθῶμεν. Ἀλλήλους φιλήματ' ἀσπαζόμεθα παυσάμενοι τῶν εὐχῶν. Ἐπειτα προσφέρεται τῷ προεστῶτι τῶν ἀδελφῶν ἄρτος καὶ ποτήριον ὕδατος καὶ κράματος. Καὶ οὗτος λαβὼν αἶνον καὶ δύοσαν τῷ πατρὶ τῶν ὕλων διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ 25 καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου ἀναπέμπει καὶ εὐχαριστίαν ὑπὲρ τοῦ κατηξιῶσθαι τούτων παρ' αὐτοῦ ἐπὶ πολὺ ποιεῖται· οὐ συντελέσαντος τὰς εὐχὰς καὶ τὴν εὐχαριστίαν, πᾶς ὁ παρῶν λαὸς ἐπευφημεῖ λέγων· Ἀμήν. Τὸ δὲ ἀμήν τῇ Ἑβραϊδί φωνῇ τὸ γένοιτο σημαίνει. Εὐχαριστήσαντος δὲ τοῦ προεστῶτος καὶ ἐπευφημήσαντος παντὸς τοῦ λαοῦ, οἱ καλού- 30 μενοι παρ' ἡμῖν διάκονοι διδῶσιν ἐκάστῳ τῶν παρόντων μεταλαβεῖν

1) Gen. 1, 1. 2.

ἀπὸ τοῦ εὐχαριστηθέντος ἄρτου καὶ οἴνου καὶ ὕδατος, καὶ τοῖς οὐ παροῦσιν ἀποφέρουσιν.

66. Καὶ ἡ τροφή αὕτη καλεῖται παρ' ἡμῖν εὐχαριστία· ἧς οὐδενὶ ἄλλῳ μετασχεῖν ἐξόν ἐστίν, ἢ τῷ πιστεύοντι ἀληθῆ εἶναι τὰ δεδιδαγμένα
 5 ὑφ' ἡμῶν, καὶ λουσαμένῳ τὸ ὑπὲρ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ἀναγέννησιν λουτρὸν, καὶ οὕτως βιοῦντι ὡς ὁ Χριστὸς παρέδωκεν. Οὐ γὰρ ὡς κοινὸν ἄρτον οὐδὲ κοινὸν πόμα ταῦτα λαμβάνομεν· ἀλλ' ἐν τρόπον διὰ λόγου Θεοῦ σαρκοποιηθεὶς Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν καὶ σὰρκα καὶ αἷμα ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν ἔσχεν, οὕτως καὶ τὴν δι' εὐχῆς λόγου τοῦ παρ'
 10 αὐτοῦ εὐχαριστηθεῖσαν τροφήν, ἐξ ἧς αἷμα καὶ σάρκες κατὰ μεταβολὴν τρέφονται ἡμῶν, ἐκείνου τοῦ σαρκοποιηθέντος Ἰησοῦ καὶ σὰρκα καὶ αἷμα ἐδιδάχθημεν εἶναι. Οἱ γὰρ ἀπόστολοι ἐν ταῖς γενομένοις ὑπ' αὐτῶν ἀπομνημονεύμασιν, ἃ καλεῖται εὐαγγέλια, οὕτως παρέδωκαν ἐντετάλθαι αὐτοῖς· τὸν Ἰησοῦν λαβόντα ἄρτον εὐχαριστήσαντα εἰπεῖν· Τοῦτο ποιεῖτε
 15 εἰς τὴν ἀνάμνησίν μου¹⁾· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου²⁾· καὶ τὸ ποτήριον ὁμοίως λαβόντα καὶ εὐχαριστήσαντα εἰπεῖν· Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου³⁾· καὶ μόνοις αὐτοῖς μεταδοῦναι. Ὅπερ καὶ ἐν ταῖς τοῦ Μίθρα μυστηρίοις παρέδωκαν γίνεσθαι μιμησάμενοι οἱ πονηροὶ δαίμονες. Ὅτι γὰρ ἄρτος καὶ ποτήριον ὕδατος τίθεται ἐν ταῖς τοῦ μουμένου τελεταῖς μετ' ἐπι-
 20 λόγων τινῶν, ἢ ἐπίστασθε ἢ μαθεῖν δύνασθε.

67. Ἡμεῖς δὲ μετὰ ταῦτα λοιπὸν ἀεὶ τούτων ἀλλήλους ἀναμιμνήσκομεν. Καὶ οἱ ἔχοντες τοῖς λειπομένοις πᾶσιν ἐπικουροῦμεν καὶ σύνομεν ἀλλήλοις ἀεὶ. Ἐπὶ πᾶσί τε οἷς προσφερόμεθα, εὐλογοῦμεν τὸν ποιητὴν τῶν πάντων διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ πνεύ-
 25 ματος τοῦ ἁγίου· καὶ τῇ τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρᾳ πάντων κατὰ πόλεις ἢ ἀγροὺς μενόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται, καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων καὶ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγινώσκειται μέχρις ἐγχωρεῖ. Ἐἶτα παυσαμένου τοῦ ἀναγινώσκοντος, ὁ προεστὼς διὰ λόγου τὴν νοουθεσίαν καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων
 30 μιμήσεως ποιεῖται. Ἐπειτα ἀνιστάμεθα κοινῇ πάντες καὶ εὐχὰς πέμπομεν· καὶ, ὡς προέφημεν, παυσαμένων ἡμῶν τῆς εὐχῆς, ἄρτος προσφέ-

1) Luc. 22, 19.

3) Marc. 14, 24.

2) Matth. 26, 26—28.

ρεται καὶ οἶνος καὶ ὕδωρ, καὶ ὁ προεστὼς εὐχὰς ὁμοίως καὶ εὐχαριστίας, ὅση δύναμις αὐτῷ, ἀναπέμπει, καὶ ὁ λαὸς ἐπευφημεῖ λέγων τὸ ἄμην. Καὶ ἡ διάδοσις καὶ ἡ μετάληψις ἀπὸ τῶν εὐχαριστηθέντων ἐκάστῳ γίνεται καὶ τοῖς οὐ παροῦσι διὰ τῶν ἰδιακόνων πέμπεται. Οἱ εὐποροῦντες δὲ καὶ βουλόμενοι κατὰ προαίρεσιν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ, 5 ὃ βούλεται, δίδωσι. Καὶ τὸ συλλεγόμενον παρὰ τῷ προεστῶτι ἀποτίθεται καὶ αὐτὸς ἐπικουρεῖ ὄρφανοῖς τε καὶ χήραις καὶ τοῖς διὰ νόσον ἢ δι' ἄλλην αἰτίαν λειπομένοις καὶ τοῖς ἐν δεσμοῖς οὔσι καὶ τοῖς περὶ πιδήμοις οὔσι ξένοις καὶ ἀπλῶς πᾶσι τοῖς ἐν χρεῖα οὔσι κηδεμῶν γίνεται. Τὴν δὲ τοῦ ἡλίου ἡμέραν κοινῇ πάντες τὴν συνέλευσιν ποιούμεθα, 10 ἐπειδὴ πρώτη ἐστὶν ἡμέρα, ἐν ἣ ὁ Θεὸς τὸ σκότος καὶ τὴν ὕλην τρέψας κόσμον ἐποίησε, καὶ Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ἡμέτερος σωτὴρ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐκ νεκρῶν ἀνέστη. Τῇ γὰρ πρὸ τῆς κρονικῆς ἐσταύρωσαν αὐτόν· καὶ τῇ μετὰ τὴν κρονικὴν, ἣτις ἐστὶν ἡλίου ἡμέρα, φανεῖς τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ μαθηταῖς, ἐδίδαξε ταῦτα, ἅπερ εἰς ἐπίσκεψιν καὶ ὑμῖν ἀνε- 15 δώκαμεν.

68. Καὶ εἰ μὲν δοκεῖ ὑμῖν λόγου καὶ ἀληθείας ἔχουσαι, τιμῆσατε αὐτά· εἰ δὲ λῆρος ὑμῖν δοκεῖ, ὡς ληρωδῶν πραγμάτων καταφρονήσατε, καὶ μὴ ὡς κατ' ἐχθρῶν κατὰ τῶν μηδὲν ἀδικούντων θάνατον ὀρίζετε. Προλέγομεν γὰρ ὑμῖν, ὅτι οὐκ ἐκφεύξεσθε τὴν ἐσομένην τοῦ Θεοῦ κρίσιν, 20 ἐὰν ἐπιμένητε τῇ ἀδικίᾳ, καὶ ἡμεῖς ἐπιβοήσομεν. Ὁ φίλον τῷ Θεῷ, τοῦτο γενέσθω. Καὶ ἐξ ἐπιστολῆς δὲ τοῦ μεγίστου καὶ ἐπιφανεστάτου Καίσαρος Ἀδριανοῦ, τοῦ πατρὸς ὑμῶν, ἔχοντες ἀπαιτεῖν ὑμᾶς καθὰ ἠξιώσαμεν κελεῦσαι τὰς κρίσεις γενέσθαι, οὐκ ἐκ τοῦ κεκρίσθαι τοῦτο ὑπὸ Ἀδριανοῦ μᾶλλον ἠξιώσαμεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐπίστασθαι δίκαια ἀξιοῦν 25 τὴν προσφώνησιν καὶ ἐξηγήσιν πεποιήμεθα. Ὑπετάξαμεν δὲ καὶ τῆς ἐπιστολῆς Ἀδριανοῦ τὸ ἀντίγραφον, ἵνα καὶ κατὰ τοῦτο ἀληθεύειν ἡμᾶς γνωρίζητε. Καὶ ἔστι τὸ ἀντίγραφον τοῦτο·

Ἀδριανοῦ ὑπὲρ Χριστιανῶν ἐπιστολή.

69. Μινουκίῳ Φουνδανῷ. Ἐπιστολὴν ἐδεξάμην γραφεῖσαν μοι 30 ἀπὸ Σερηνίου Γρανιανοῦ λαμπροτάτου ἀνδρὸς, ὄντινα σὺ διεδέξω. Οὐ δοκεῖ οὖν μοι τὸ πρᾶγμα ἀζήτητον καταλιπεῖν, ἵνα μήτε οἱ ἄνθρωποι ταραττωνται καὶ τοῖς συκοφάνταις χορηγία κακουργίας παρασχεθῇ. Ἄν

οὐν σαφῶς εἰς ταύτην τὴν ἀξίωσιν οἱ ἐπαρχιωῖται δύνωνται διῆσχυρίζεσθαι κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ὡς καὶ πρὸ βήματος ἀποκρίνεσθαι, ἐπὶ τοῦτο μόνον τραπῶσιν, ἀλλ' οὐκ ἀξιώσεσιν, οὐδὲ μόναις βοαῖς. Πολλῷ γὰρ μᾶλλον προσῆκεν, εἴ τις κατηγορεῖν βούλοιτο, τοῦτο σε διαγινώσκειν.
 5 Ἐἴ τις οὖν κατηγορεῖ καὶ δείκνυσί τι παρὰ τοὺς νόμους πράττοντας, οὕτως διόριζε κατὰ τὴν δύναμιν τοῦ ἁμαρτήματος. Ὡς μὰ τὸν Ἡρακλέα, εἴ τις συκοφαντίας χάριν τοῦτο προτείνει, διαλάμβανε ὑπὲρ τῆς δεινότητος, καὶ φρόντιζε ὅπως ἂν ἐκδικήσῃαις.

Ἄντωνίνου ἐπιστολὴ πρὸς τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας.

10 70. Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Τίτος Αἴλιος Ἀδριανὸς Ἄντωνίνος Σεβαστὸς Εὐσεβῆς, ἀρχιερεὺς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ ἰέ, ὕπατος τὸ γ, πατὴρ πατρίδος, τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας χαίρειν. Ἐγὼ ᾤμην ὅτι καὶ τοὺς θεοὺς ἐπιμελεῖς ἔσεσθαι μὴ λανθάνειν τοὺς τοιούτους. Πολὸν γὰρ μᾶλλον ἐκείνους κολάσοιεν, εἴπερ δύναιτο, τοὺς μὴ βουλομένους αὐτοῖς προσ-
 15 κυνεῖν. Οἷς ταραχὴν ὑμεῖς ἐμβάλλετε, καὶ τὴν γνώμην αὐτῶν, ἥνπερ ἔχουσι, ὡς ἀθέων κατηγορεῖτε, καὶ ἕτερα ἅτινα ἐμβάλλετε, ἅτινα οὐ δυνάμεθα ἀποδείξει. Εἴη δ' ἂν ἐκείνοις χρήσιμον, τὸ δοκεῖν ἐπὶ τῷ κατηγορουμένῳ τεθνάναι· καὶ νικῶσιν ὑμᾶς προϊέμενοι τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, ἥνπερ πειθόμενοι οἷς ἀξιοῦτε πράσσειν αὐτούς. Περὶ δὲ τῶν
 20 σεισμῶν τῶν γεγονότων καὶ τῶν γινομένων οὐκ εἰκὸς ὑπομῆσαι ὑμᾶς ἀθυμοῦντας, ὅτανπερ ὦσι, παραβάλλοντες τὰ ὑμέτερα πρὸς τὰ ἐκείνων, ὅτι εὐπαρβήσιαστώτεροι ὑμῶν γίνονται πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ὑμεῖς μὲν ἀγνοεῖν δοκεῖτε παρ' ἐκείνον τὸν χρόνον τοὺς θεοὺς καὶ τῶν ἱερῶν ἀμελεῖτε, θρησκείαν δὲ τὴν περὶ τὸν Θεὸν οὐκ ἐπίστασθε. Ὅθεν καὶ
 25 τοὺς θρησκευόντας ἐζηλώκατε, καὶ διώκετε ἕως θανάτου. Ὑπὲρ τῶν τοιούτων καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν περὶ τὰς ἐπαρχίας ἡγεμόνων τῷ θειοτάτῳ μου πατρὶ ἔγραψαν. Οἷς καὶ ἀντέγραψε μηδὲν ὀχλεῖν τοῖς τοιούτοις, εἰ μὴ φαίνοντό τι ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν Ῥωμαίων ἐγχειροῦντες. Καὶ ἐμοὶ δὲ περὶ τῶν τοιούτων πολλοὶ ἐσήμαναν· οἷς δὴ καὶ ἀντέγραψα, τῇ τοῦ
 30 πατρός μου κατακολουθῶν γνώμῃ. Ἐἴ δέ τις ἔχει πρὸς τινὰ τῶν τοιούτων πράγμα καταφέρειν ὡς τοιούτου, ἐκείνος ὁ καταφερόμενος ἀπολελύσθω τοῦ ἐγκλήματος, κἂν φαίνεται τοιοῦτος ὢν· ἐκείνος δὲ ὁ καταφέρων ἔνοχος ἔσται τῇ δίκῃ.

Μάρκου βασιλέως ἐπιστολὴ πρὸς τὴν σύγκλητον, ἐν ἧ' μαρτυρεῖ
Χριστιανούς αἰτίους γεγενῆσθαι τῆς νίκης αὐτῶν.

71. Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνίνος, Γερμανικὸς, Παρθικὸς, Σαρματικὸς, δῆμω Ῥωμαίων καὶ τῇ ἱερᾷ συγκλήτῳ χαίρειν. Φανερὰ ὑμῖν ἐποίησα τὰ τοῦ ἐμοῦ σκοποῦ μεγέθη, ὅποια ἐν τῇ Γερ- 5
μανίᾳ ἐκ περιστάσεως διὰ περιβολῆς ἐπακολουθήματα ἐποίησα ἐν τῇ μεθορίᾳ καμῶν καὶ σπαθῶν, ἐν Κοτίνῳ καταλαμβανομένου μου ὑπὸ δρακόντων ἑβδομήκοντα τεσσάρων, ἀπὸ μιλίων ἑννέα. Γενομένων δὲ αὐτῶν ἐγγὺς ἡμῶν, ἐξπλωράτωρες ἐμήνυσαν ἡμῖν καὶ Πομπηϊανὸς ὁ ἡμέτερος πολέμαρχος ἐδήλωσεν ἡμῖν ἅτινα εἶδομεν, καταλαμβανόμενος 10 δὲ ἡμῖν ἐν μεγέθει πλήθους ἀμίκτου, καὶ στρατευμάτων λεγεῶνός πρίμας, δεκάτης, γεμινάφρενησίᾳ μίγμα κατηριθμημένον, πλήθη παρεῖναι παμμίκτου ὄχλου χιλιάδων ἑνακοσίων ἑβδομήκοντα ἑπτὰ. Ἐξετάσας οὖν ἐμαυτὸν καὶ τὸ πλήθος τὸ ἐμὸν πρὸς τὸ μέγεθος τῶν βαρβάρων καὶ πολεμίων, κατέδραμον εἰς τὸ θεοῖς εὐχεσθαι πατρώοις. Ἀμελούμενος 15 δὲ ὑπ' αὐτῶν καὶ τὴν στενοχωρίαν μου θεωρήσας τῆς δυνάμεως, παρέκάλεσα τοὺς παρ' ἡμῖν λεγομένους Χριστιανούς· καὶ ἐπερωτήσας εὖρον πλήθος καὶ μέγεθος αὐτῶν, καὶ ἐμβριμησάμενος εἰς αὐτούς, ὕπερ οὐκ ἔπρεπε διὰ τὸ ὕστερον ἐπεγνωκέναι με τὴν δύναμιν αὐτῶν· ὅθεν ἀρξά- 20 μενοι, οὐ βελῶν παράρτησιν οὔτε ὄπλων οὔτε σαλπίγγων, διὰ τὸ ἐχθρὸν εἶναι τὸ τοιοῦτο αὐτοῖς διὰ τὸν Θεόν, ὃν φοροῦσι κατὰ συνείδησιν. Εἰκὸς οὖν ἐστίν, οὕς ὑπολαμβάνομεν ἀθέους εἶναι, Θεὸν ἔχουσιν αὐτόματον ἐν τῇ συνειδήσει τετειχισμένον. Ῥίψαντες γὰρ ἑαυτοὺς ἐπὶ τὴν γῆν, οὐχ ὑπὲρ ἐμοῦ μόνον ἐδεήθησαν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ παρόντος στρατεύματος, παρήγοροι γενέσθαι δίψης καὶ λιμοῦ τῆς παρουσίας. 25 Περμπαῖτοι γὰρ ὕδωρ οὐκ εἰλήφειμεν διὰ τὸ μὴ παρεῖναι. Ἥμεν γὰρ ἐν τῷ μεσομάλῳ τῆς Γερμανίας καὶ τοῖς ὄροις αὐτῶν. Ἄμα δὲ τῷ τούτους ρίψαι ἐπὶ τὴν γῆν ἑαυτοὺς καὶ εὐχεσθαι Θεῷ, ᾧ ἐγὼ ἠγνόουν, εὐθέως ὕδωρ ἠκολούθει οὐρανόθεν, ἐπὶ μὲν ἡμᾶς ψυχρότατον, ἐπὶ δὲ τοὺς Ῥωμαίων ἐπιβούλους χάλασα πυρώδης. Ἀλλὰ καὶ εὐθὺ Θεοῦ 30 παρουσίαν ἐν εὐχῇ γινομένην παραυτίκα, ὡς ἀνυπερβλήτου καὶ ἀκατάλυτου. Αὐτόθεν οὖν ἀρξάμενοι συγχωρήσωμεν τοῖς τοιούτοις εἶναι Χριστιανοῖς, ἵνα μὴ καθ' ἡμῶν τι τοιοῦτον αἰτησάμενοι ὄπλον ἐπιτύχωσι. Τὸν δὲ τοιοῦτον συμβουλεύω, διὰ τὸ τοιοῦτον εἶναι Χριστιανόν, μὴ ἐγ-

καλεῖσθαι. Εἰ δὲ εὐρεθεῖη τις ἐγκαλῶν τῷ Χριστιανῷ ὅτι Χριστιανός
 ἐστι, τὸν μὲν προσαγόμενον Χριστιανὸν πρόδηλον εἶναι βούλομαι γίνεσθαι
 ὁμολογήσαντα τοῦτο, ἄλλο ἕτερον μηδὲν ἐγκαλούμενον, ἢ ὅτι Χριστιανός
 ἐστι μόνον· τὸν προσάγοντα δὲ τοῦτον ζῶντα καίεσθαι. Τὸν δὲ Χρι-
 5 στιανὸν ὁμολογήσαντα καὶ συνασφαλισάμενον περὶ τοῦ τοιούτου, τὸν
 πεπιστευμένον τὴν ἐπαρχίαν εἰς μετάνοιαν καὶ ἀνελευθερίαν τὸν τοιούτον
 μὴ μετάγειν. Ταῦτα δὲ καὶ τῆς συγκλήτου δόγματι κυρωθῆναι βού-
 λομαι, καὶ κελεύω τοῦτό μου τὸ διάταγμα ἐν τῷ φόρῳ τοῦ Τραϊανοῦ
 προτεθῆναι πρὸς τὸ δύνασθαι ἀναγινώσκεισθαι. Φροντίζει ὁ πραιφεκτος
 10 Βηράσιος Πολλίων εἰς τὰς πέριξ ἐπαρχίας πεμφθῆναι. Πάντα δὲ τὸν
 βουλούμενον χρῆσθαι καὶ ἔχειν μὴ κωλύεσθαι λαμβάνειν ἐκ τῶν προτε-
 θέντων παρ' ἡμῶν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ
ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ
ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΔΕΥΤΕΡΑ ΥΠΕΡ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ
ΠΡΟΣ
ΤΗΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΣΥΓΚΛΗΤΟΝ.

1. Καὶ τὰ χθὲς δὲ καὶ πρώην ἐν τῇ πόλει ὑμῶν γενόμενα ἐπὶ Οὐρβίκου, ὧ Ῥωμαῖοι, καὶ τὰ πανταχοῦ ὁμοίως ὑπὸ τῶν ἡγουμένων ἀλόγως πραττόμενα ἐξηνάγκασέ με ὑπὲρ ὑμῶν, ὁμοιοπαθῶν ὄντων καὶ ἀδελφῶν, κἄν ἀγνοήτε καὶ μὴ θέλητε διὰ τὴν δόξαν τῶν νομιζομένων ἀξιωμαίων, τὴν τῶνδε τῶν λόγων σύναξιν ποιήσασθαι. Πανταχοῦ γὰρ, 5 ὅς ἂν σωφρονίζεται ὑπὸ πατρὸς ἢ γείτονος ἢ τέκνου ἢ φίλου ἢ ἀδελφοῦ ἢ ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς κατ' ἔλλειψιν, χωρὶς τῶν πεισθέντων τοὺς ἀδίκους καὶ ἀκολάστους ἐν αἰωνίῳ πυρὶ κολασθῆσθαι, τοὺς δ' ἐναρέτους καὶ ὁμοίως Χριστῷ βιώσαντας ἐν ἀπαθείᾳ συγγενέσθαι τῷ Θεῷ, λέγομεν δὲ τῶν γενομένων Χριστιανῶν, διὰ τὸ δυσμετάθετον καὶ φιλή- 10 δονον καὶ δυσκίνητον πρὸς τὸ καλὸν ὀρμῆσαι, καὶ οἱ φαῦλοι δαίμονες ἐχθραίνοντες ἡμῖν καὶ τοὺς τοιούτους δικαστὰς ἔχοντες ὑποχειρίους καὶ λατρεύοντας, ὡς οὖν ἄρχοντας δαιμονιῶντας, φονεύειν ἡμᾶς παρασκευάζουσιν. Ὅπως δὲ καὶ ἡ αἰτία τοῦ παντὸς γενομένου ἐπὶ Οὐρβίκου φανερά ὑμῖν γένηται, τὰ πεπραγμένα ἀπαγγελοῦ.

2. Γυνή τις συνεβίου ἀνδρὶ ἀκολασταίνοντι, ἀκολασταίνουσα καὶ αὐτῇ πρότερον. Ἐπεὶ δὲ τὰ τοῦ Χριστοῦ διδάγματα ἔγνω αὐτῇ, ἐσωφρονίσθη καὶ τὸν ἄνδρα ὁμοίως σωφρονεῖν πείθειν ἐπειράτω, τὰ διδάγματα ἀναφέρουσα, τὴν τε μέλλουσαν τοῖς οὐ σωφρόνως καὶ μετὰ λόγου

ὀρθοῦ βιοῦσιν ἔσσεσθαι ἐν αἰωνίῳ πυρὶ κόλασιν ἀπαγγέλλουσα. Ὁ δὲ
 ταῖς αὐταῖς ἀσελγείαις ἐπιμένων, ἀλλοτρίαν διὰ τῶν πράξεων ἐποιεῖτο
 τὴν γαμετήν. Ἄσεβες γὰρ ἡγουμένη τὸ λοιπὸν ἢ γυνὴ συγκατακλίνεσθαι
 ἀνδρὶ παρὰ τὸν τῆς φύσεως νόμον καὶ παρὰ τὸ δίκαιον πόρους ἡδονῆς
 5 ἐκ παντὸς πειρωμένῳ ποιεῖσθαι, τῆς συζυγίας χωρισθῆναι ἐβουλήθη.
 Καὶ ἐπεὶ ἐξεδυσσωπαῖτο ὑπὸ τῶν αὐτῆς, ἔτι προσμένειν συμβουλευόντων,
 οἷς εἰς ἐλπίδας μεταβολῆς ἤξοντός ποτε τοῦ ἀνδρός, βιαζομένη ἑαυτὴν
 ἐπέμενε. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ταύτης ἀνὴρ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πορευθεὶς
 χαλεπώτερα πράττειν ἀπηγγέλη, ὅπως μὴ κοινωνῶς τῶν ἀδικημάτων καὶ
 10 ἀσεβημάτων γένηται, μένουσα ἐν τῇ συζυγίᾳ καὶ ὁμοδίαιτος καὶ ὁμόκοιτος
 γενομένη, τὸ λεγόμενον παρ' ὑμῖν ῥεπούδιον δοῦσα, ἐχωρίσθη. Ὁ δὲ καλὸς
 κάγαθὸς ταύτης ἀνὴρ, θεὸν αὐτὸν χαίρειν, ὅτι ἂ πάλαι μετὰ τῶν ὑπηρετῶν
 καὶ τῶν μισθοφόρων εὐχερῶς ἔπραττε, μέθαις χαίρουσα καὶ κακίᾳ πάσῃ,
 τούτων μὲν τῶν πράξεων πέπαυτο, καὶ αὐτὸν τὰ αὐτὰ παύσασθαι πράτ-
 15 τοντα ἐβούλετο, μὴ βουλομένου ἀπαλλαγείσης κατηγορίαν πεποιήται,
 λέγων αὐτὴν Χριστιανὴν εἶναι. Καὶ ἡ μὲν βιβλίδιόν σοι τῷ αὐτοκράτορι
 ἀναδέδωκε, πρότερον συγχωρηθῆναι αὐτῇ διοικήσασθαι τὰ ἑαυτῆς ἀξι-
 οῦσα, ἔπειτα ἀπολογήσασθαι περὶ τοῦ κατηγορήματος μετὰ τὴν τῶν
 πραγμάτων αὐτῆς διοίκησιν. Καὶ συνεχώρησας τοῦτο. Ὁ δὲ ταύτης ποτὲ
 20 ἀνὴρ, πρὸς ἐκείνην μὲν μὴ δυνάμενος τανῦν ἔτι λέγειν, πρὸς Πτολεμαῖον
 τινα, ὃν Οὐρβικὸς ἐκολάσατο διδάσκαλον ἐκείνης τῶν Χριστιανῶν μαθη-
 μάτων γενόμενον, ἐτράπετο διὰ τοῦδε τοῦ τρόπου. Ἐκατόνταρχον εἰς
 δεσμὰ ἐμβalόντα τὸν Πτολεμαῖον, φίλον αὐτῷ ὑπάρχοντα, ἔπεισε λαβέ-
 σθαι τοῦ Πτολεμαίου καὶ ἀνερωτήσαι, εἰ αὐτὸ τοῦτο μόνον Χριστιανὸς
 25 ἐστὶ. Καὶ τὸν Πτολεμαῖον, φιλαλήθη, ἀλλ' οὐκ ἀπατηλὸν οὐδὲ ψευδο-
 λόγον τὴν γνώμην ὄντα, ὁμολογήσαντα ἑαυτὸν εἶναι Χριστιανόν, ἐν δεσ-
 μοῖς γενέσθαι ὁ ἐκατόνταρχος πεποιήκε, καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν τῷ
 δεσμοτηρίῳ ἐκολάσατο. Τελευταῖον δὲ, ὅτε ἐπὶ Οὐρβικὸν ἦλθεν ὁ ἄν-
 θρωπος, ὁμοίως αὐτὸ τοῦτο μόνον ἐξητάσθη, εἰ εἶη Χριστιανός. Καὶ
 30 πάλιν τὰ καλὰ ἑαυτῷ συνεπιστάμενος διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ διδαχὴν,
 τὰ διδασκάλιον τῆς θείας ἀρετῆς ὁμολόγησαν. Ὁ γὰρ ἀρνούμενος
 ὅτι οὐκ ἦ κατεγνωκὸς τοῦ πράγματος, ἕξαρνος γίνεται, ἢ ἑαυτὸν ἀνάξιον
 ἐπιστάμενος καὶ ἀλλότριον τοῦ πράγματος, τὴν ὁμολογίαν ἔφεύγει· ὡς
 οὐδὲν πρόσσεσι τῇ ἀληθινῷ Χριστιανῷ. Καὶ τοῦ Οὐρβίκου κελεύσαντος

αὐτὸν ἀπαχθῆναι, Λούκιός τις, καὶ αὐτὸς ὢν Χριστιανός, ὄρων τὴν ἀλόγως οὕτως γενομένην κρίσιν, πρὸς τὸν Οὐρβικὸν ἔφη· Τίς ἢ αἰτία; τοῦ μήτε μοιχὸν μήτε πόρνον μήτε ἀνδροφόνον μήτε λωποδύτην μήτε ἄρπαγα μήτε ἀπλῶς ἀδίκημά τι πράξαντα ἐλεγχόμενον, ὀνόματος δὲ Χριστιανοῦ προσωνομίαν ὁμολογοῦντα τὸν ἄνθρωπον τοῦτον ἐκολάσω· Οὐ πρόποντα 5 εὐσεβεῖ αὐτοκράτορι οὐδὲ φιλοσόφῳ Καίσαρος παιδί οὐδὲ τῇ ἱερᾷ συγκλήτῳ κρίνεις, ὦ Οὐρβικε. Καὶ ὅς, οὐδὲν ἄλλο ἀποκρινάμενος, καὶ πρὸς τὸν Λούκιον ἔφη· Δοκεῖς μοι καὶ σὺ εἶναι τοιοῦτος. Καὶ τοῦ Λούκιου φήσαντος· Μάλιστα, πάλιν καὶ αὐτὸν ἀπαχθῆναι ἐκέλευσεν. Ὁ δὲ καὶ χάριν εἰδέναι ὡμολόγει, πονηρῶν δεσποτῶν τῶν τοιούτων ἀπηλ- 10 λάχθαι, γινώσκων καὶ πρὸς τὸν πατέρα καὶ βασιλέα τῶν οὐρανῶν πορεύεσθαι. Καὶ ἄλλος δὲ τρίτος ἐπελθὼν κολασθῆναι προσετιμήθη.

3. Κἀγὼ οὖν προσδοκῶ ὑπὸ τινος τῶν ὀνομασμένων ἐπιβουλεύθῃναι καὶ ξύλῳ ἐμπαγῆναι, ἢ καὶ ὑπὸ Κρίσκεντος τοῦ φιλοσόφου καὶ φιλοκόμπου· οὐ γὰρ φιλόσοφον εἶπειν ἄξιον τὸν ἄνδρα, ὅς γε περὶ 15 ἡμῶν ἂ μὴ ἐπίσταται, δημοσίᾳ καταμαρτυρεῖ, ὡς ἀθέων καὶ ἀσεβῶν Χριστιανῶν ὄντων, πρὸς χάριν καὶ ἡθονῆν τῶν πολλῶν τῶν πεπλανημένων ταῦτα πράττων. Εἴτε γὰρ μὴ ἐντυχῶν τοῖς τοῦ Χριστοῦ διδάγμασι κατατρέχει ἡμῶν, παμπόνηρός ἐστι καὶ ἰδιωτῶν πολὺ χείρων, οἱ φυλάττονται πολλάκις περὶ ὧν οὐκ ἐπίστανται διαλέγεσθαι καὶ ψευδο- 20 μαρτυρεῖν· ἢ εἰ ἐντυχῶν μὴ συνῆκε τὸ ἐν αὐτοῖς μεγαλεῖον· ἢ συνείς πρὸς τὸ μὴ ὑποπτευθῆναι τοιοῦτος ταῦτα ποιεῖ, πολὺ μᾶλλον ἀγεννῆς καὶ παμπόνηρος, ἰδιωτικῆς καὶ ἀλόγου δόξης καὶ φόβου ἐλάττων ὢν. Καὶ γὰρ προθέντα με καὶ ἐρωτήσαντα αὐτὸν ἐρωτήσεις τινὰς τοιαύτας καὶ μαθεῖν καὶ ἐλέγξει ὅτι ἀληθῶς μηδὲν ἐπίσταται, εἰδέναι ὑμᾶς βού- 25 λομαι. Καὶ ὅτι ἀληθῆ λέγω, εἰ μὴ ἀνηνέχθησαν ὑμῖν αἱ κοινωναίαι τῶν λόγων, ἔτοιμος καὶ ἐφ' ὑμῶν κοινωνεῖν τῶν ἐρωτήσεων πάλιν. Βασιλικὸν δ' ἂν καὶ τοῦτο ἔργον εἴη. Εἰ δὲ καὶ ἐγνώσθησαν ὑμῖν αἱ ἐρωτήσεις μου καὶ αἱ ἐκεῖνου ἀποκρίσεις, φανερόν ὑμῖν ἐστίν, ὅτι οὐδὲν τῶν ἡμετέρων ἐπίσταται· ἢ, εἰ καὶ ἐπίσταται, διὰ τοὺς ἀκούοντας δὲ οὐ τολμᾷ. 30 λέγειν ὁμοίως Σωκράτει, ὡς προέφηγ, οὐ φιλόσοφος, ἀλλὰ φιλόδοξος ἀνὴρ δεικνύεται· ὅς γε μηδὲ τὸ Σωκρατικόν, ἀξιέραστον ὄν, τιμᾷ· Ἄλλ' οὕτι γε πρὸ τῆς ἀληθείας τιμητέος ἀνὴρ. Ἀδύνατον δὲ Κυνικῶ, ἀδιάφορον τὸ τέλος προσημένω, τὸ ἀγαθὸν εἰδέναι πλὴν ἀδιαφορίας.

4. Ὅπως δὲ μή τις εἶπη· Πάντες οὖν ἑαυτοὺς φονεύσαντες πορεύεσθε ἤδη παρὰ τὸν Θεὸν καὶ ἡμῖν πράγματα μὴ παρέχετε· ἐρῶ, δι' ἣν αἰτίαν τοῦτο οὐ πράττομεν, καὶ δι' ἣν ἐξεταζόμενοι ἀφόβως ὁμολογοῦμεν. Οὐκ εἰκῆ τὸν κόσμον πεποιηκέναι τὸν Θεὸν δεδιδάγμεθα, 5 ἀλλ' ἡ διὰ τὸ ἀνθρώπειον γένος· χαίρειν τε τοῖς τὰ προσόντα αὐτῷ μιμουμένοις προέφημεν, ἀπαρέσχεσθαι δὲ τοῖς τὰ φαῦλα ἀσπαζομένοις ἢ λόγῳ ἢ ἔργῳ. Εἰ οὖν πάντες ἑαυτοὺς φονεύσομεν, τοῦ καὶ γεννηθῆναι τινα καὶ μαθητευθῆναι εἰς τὰ θεῖα διδάγματα, ἢ καὶ μὴ εἶναι τὸ ἀνθρώπειον γένος, ὅσον ἐφ' ἡμῖν, αἴτιοι ἐσόμεθα, ἐναντίον τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ καὶ 10 αὐτοὶ παιοῦντες, ἐὰν τοῦτο πράξωμεν. Ἐξεταζόμενοι δὲ οὐκ ἀρνούμεθα διὰ τὸ συνεπίστασθαι ἑαυτοῖς μηδὲν φαῦλον, ἀσεβὲς δὲ ἡγούμενοι μὴ κατὰ πάντα ἀληθεύειν, ὃ καὶ φίλον τῷ Θεῷ γινώσκομεν, ὑμᾶς δὲ καὶ τῆς ἀδίκου προλήψεως ἀπαλλάξαι νῦν σπεύδοντες.

5. Εἰ δέ τινα ὑπέλθοι καὶ ἡ ἔννοια αὕτη, ὅτι, εἰ Θεὸν ὁμολο- 15 γοῦμεν βοηθόν, οὐκ ἂν, ὡς λέγομεν, ὑπὸ ἀδίκων ἐκρατούμεθα καὶ ἐτιμωρούμεθα, καὶ τοῦτο διαλύσω. Ὁ Θεὸς τὸν πάντα κόσμον ποιήσας καὶ τὰ ἐπίγεια ἀνθρώποις ὑποτάξας καὶ τὰ οὐράνια στοιχεῖα εἰς αὔξησιν καρπῶν καὶ ὠρῶν μεταβολαῖς κοσμήσας καὶ θεῖον τοῦτον νόμον τάξας, ἃ καὶ αὐτὰ δι' ἀνθρώπους φαίνεται πεποιηκώς, τὴν μὲν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ὑπὸ 20 τὸν οὐρανὸν πρόνοιαν ἀγγέλοις, οὓς ἐπὶ τούτοις ἔταξε, παρέδωκεν. Οἱ δ' ἄγγελοι παραβάντες τὴνδε τὴν τάξιν, γυναικῶν μίξειςιν ἠττήθησαν καὶ παιδᾶς ἐτέκνωσαν, οἱ εἰσιν οἱ λεγόμενοι δαίμονες· καὶ προσέτι λοιπὸν τὸ ἀνθρώπειον γένος ἑαυτοῖς ἐδούλωσαν· τὰ μὲν διὰ μαγικῶν γραφῶν, τὰ δὲ διὰ φόβων καὶ τιμωριῶν ἐπέφερον, τὰ δὲ διὰ διδαχῆς θυμάτων 25 καὶ θυμιαμάτων καὶ σπονδῶν, ὧν ἐνδεεῖς γεγονάσι μετὰ τὸ πάθεισιν ἐπιθυμιῶν δουλωθῆναι· καὶ εἰς ἀνθρώπους φόνους, πολέμους, μοιχείας, ἀκολασίας καὶ πᾶσαν κακίαν ἔσπειραν. Ὅθεν καὶ ποιηταὶ καὶ μυθολόγοι, ἀγνοοῦντες τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν γεννηθέντας δαίμονας, ταῦτα πράξει εἰς ἄρρηναις καὶ θηλείαις καὶ πόλεις καὶ ἔθνη, ὅπερ 30 συνέγραψαν, εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ὡς ἀπ' αὐταῦ σπορᾶ γενόμενους υἱοὺς καὶ τῶν λεχθέντων ἐκείνου ἀδελφῶν καὶ τέκνων ὁμοίως τῶν ἀπ' ἐκείνων, Ποσειδῶνος καὶ Πλούτωνος, ἀνήνεγκαν. Ὅνόματι γὰρ ἑκαστον, ὅπερ ἕκαστος ἑαυτῷ τῶν ἀγγέλων καὶ τοῖς τέκνοις ἔθετο, προσ- ηγόρευσαν.

6. Ὄνομα δὲ τῷ πάντων πατρὶ θετὸν, ἀγεννήτω ὄντι, οὐκ ἔστιν·
 ὧ γὰρ ἂν καὶ ὀνόματι προσαγορεύηται, πρεσβύτερον ἔχει τὸν θέμενον
 τὸ ὄνομα. Τὸ δὲ πατὴρ καὶ Θεὸς καὶ κτίστης καὶ κύριος καὶ δεσπότης
 οὐκ ὀνόματά ἐστιν, ἀλλ' ἐκ τῶν εὐποιῶν καὶ τῶν ἔργων προσήσεις.
 Ὁ δὲ υἱὸς ἐκεῖνου, ὁ μόνος λεγόμενος κυρίως υἱὸς, ὁ λόγος πρὸ τῶν 5
 ποιημάτων καὶ συνῶν καὶ γεννώμενος, ὅτε τὴν ἀρχὴν δι' αὐτοῦ πάντα
 ἔκτισε καὶ ἐκόσμησε, Χριστὸς μὲν κατὰ τὸ κεχρῖσθαι καὶ κοσμηῆσαι τὰ
 πάντα δι' αὐτοῦ τὸν Θεὸν λέγεται, ὄνομα καὶ αὐτὸ περιέχον ἄγνωστον
 σημασίαν, ὃν τρόπον καὶ τὸ Θεὸς προσαγόρευμα οὐκ ὄνομά ἐστιν, ἀλλὰ
 πράγματος δυσεξηγήτου ἔμφυτος τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων δόξα. Ἰησοῦς 10
 δὲ καὶ ἀνθρώπου καὶ σωτῆρος ὄνομα καὶ σημασίαν ἔχει. Καὶ γὰρ καὶ
 ἄνθρωπος, ὡς προέφημεν, γέγονε κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς βουλήν
 ἀποκυηθεὶς ὑπὲρ τῶν πιστευόντων ἀνθρώπων καὶ καταλύσει τῶν δαι-
 μόνων. Καὶ νῦν ἐκ τῶν ὑπ' ὄψιν γινομένων μαθεῖν δύνασθε. Δαιμονιο-
 λήπτους γὰρ πολλοὺς κατὰ πάντα τὸν κόσμον καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει 15
 πολλοὶ τῶν ἡμετέρων ἀνθρώπων, τῶν Χριστιανῶν, ἐπορκίζοντες κατὰ τοῦ
 ὀνόματος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, ὑπὸ
 τῶν ἄλλων πάντων ἐπορκιστῶν καὶ ἐπαστῶν καὶ φαρμακευτῶν μὴ
 ἰαθέντας ἰάσαντο καὶ ἔτι νῦν ἰῶνται, καταργοῦντες καὶ ἐκδιώκοντες τοὺς
 κατέχοντας τοὺς ἀνθρώπους δαίμονας. 20

7. Ὅθεν καὶ ἐπιμένει ὁ Θεὸς τὴν σύγχυσιν καὶ κατάλυσιν τοῦ
 παντὸς κόσμου μὴ ποιῆσαι, ἵνα καὶ οἱ φαῦλοι ἄγγελοι καὶ δαίμονες καὶ
 ἄνθρωποι μηκέτι ὦσι, διὰ τὸ σπέρμα τῶν Χριστιανῶν, ὃ γινώσκει ἐν τῇ
 φύσει, ὅτι αἰτιόν ἐστιν. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οὐδὲ ὑμῖν ταῦτα
 ἔτι ποιεῖν καὶ ἐνεργεῖσθαι ὑπὸ τῶν φαύλων δαιμόνων δυνατόν ἦν, ἀλλὰ 25
 τὸ πῦρ τὸ τῆς κρίσεως κατελθὼν ἀνέδην πάντα διέκρινεν, ὡς καὶ πρό-
 τερον ὁ κατακλυσμός μηδένα λιπὼν ἀλλ' ἢ τὸν μόνον σὺν τοῖς ἰδίαις
 παρ' ἡμῖν καλούμενον Νῶε, παρ' ὑμῖν δὲ Δευκαλίωνα, ἐξ οὗ πάλιν οἱ
 τοσοῦτοι γεγόνασιν, ἃν οἱ μὲν φαῦλοι, οἱ δὲ σπουδαῖοι. Οὕτω γὰρ ἡμεῖς
 τὴν ἐκπύρωσιν φάμεν γενήσεσθαι, ἀλλ' οὐχ, ὡς οἱ Στωϊκοί, κατὰ τὸν 30
 τῆς εἰς ἄλληλα πάντων μεταβολῆς λόγον, ὃ αἰσχιστον ἐφάνη· ἀλλ' οὐδὲ
 καθ' εἰμαρμένην πράττειν τοὺς ἀνθρώπους ἢ πάσχειν τὰ γινόμενα, ἀλλὰ
 κατὰ μὲν τὴν προαίρεσιν ἕκαστον κατορθοῦν ἢ ἀμαρτάνειν, καὶ κατὰ
 τὴν τῶν φαύλων δαιμόνων ἐνέργειαν τοὺς σπουδαίους, οἷον Σωκράτην

καὶ τοὺς ὁμοίους, διώκεσθαι καὶ ἐν δεσμοῖς εἶναι, Σαρδανάπαλον δὲ καὶ Ἐπίκουρον καὶ τοὺς ὁμοίους ἐν ἀφθονίᾳ καὶ δόξῃ δοκεῖν εὐδαιμονεῖν. Ὁ μὴ νοήσαντες οἱ Στωϊκοί, καθ' εἰμαρμένης ἀνάγκην πάντα γίνεσθαι ἀπεφώνησαν. Ἄλλ' ὅτι αὐτεξούσιον τό τε τῶν ἀγγέλων γένος καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀρχὴν ἐποίησεν ὁ Θεὸς, δικαίως, ὑπὲρ ὧν ἂν πλημμελήσωσι, τὴν τιμωρίαν ἐν αἰωνίῳ πυρὶ κομίσονται. Γεννητοῦ δὲ παντός ἦδε ἡ φύσις, κακίας καὶ ἀρετῆς δεκτικὸν εἶναι· οὐ γὰρ ἂν ἦν ἐπαινετὸν οὐδὲν αὐτῶν, εἰ οὐκ ἦν ἐπ' ἀμφοτέρα τρέπεσθαι καὶ δύναμιν εἶχε. Δεικνύουσι δὲ τοῦτο καὶ οἱ πανταχοῦ κατὰ λόγον τὸν ὀρθὸν νομοθετήσαντες καὶ φιλοσοφήσαντες ἄνθρωποι ἐκ τοῦ ὑπαγορεύειν τύδε μὲν πράττειν, τῶνδε δὲ ἀπέχεσθαι. Καὶ οἱ Στωϊκοὶ φιλόσοφοι, ἐν τῷ περὶ ἡθῶν λόγῳ, τὰ αὐτὰ τιμῶσι καρτερώς· ὡς δηλοῦσθαι ἐν τῷ περὶ ἀρχῶν καὶ ἀσωμάτων λόγῳ οὐκ εὐδοῦν αὐτούς. Εἴτε γὰρ καθ' εἰμαρμένην φήσουσι τὰ γινόμενα πρὸς ἀνθρώπων γίνεσθαι, ἢ μὴδὲν εἶναι Θεὸν παρὰ τρεπόμενα καὶ ἀλλοιούμενα καὶ ἀναλυόμενα εἰς τὰ αὐτὰ αἰεὶ, φθαρτῶν μόνων φανήσονται κατάληψιν ἐσχηκέναι καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν διὰ τε τῶν μερῶν καὶ διὰ τοῦ ὅλου ἐν πάσῃ κακίᾳ γινόμενον· ἢ μὴδὲν εἶναι κακίαν μὴδ' ἀρετὴν, ὑπὲρ καὶ παρὰ πᾶσαν σῶφρονα ἔγνωσαν καὶ λόγον καὶ νοῦν ἔστι.

8. Καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν Στωϊκῶν δὲ δογμάτων, ἐπειδὴ καὶ τὸν ἠθικὸν λόγον κόσμῳ γεγονάσιν, ὡς καὶ ἐν τισιν οἱ ποιηταὶ διὰ τὸ ἔμφυτον παντὶ γένει ἀνθρώπων σπέρμα τοῦ λόγου, μεμισῆσθαι καὶ πεφονεῦσθαι οἴδαμεν· Ἡράκλειτον μὲν, ὡς προέφημεν, καὶ Μουσώνιον δὲ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καὶ ἄλλους οἴδαμεν. Ὡς γὰρ ἐσημῆναμεν, πάντας τοὺς καὶ ὑπὸς δὴποτε κατὰ λόγον βιοῦν σπουδάζοντας καὶ κακίαν φεύγειν μισεῖσθαι αἰεὶ ἐνήργησαν οἱ δαίμονες. Οὐδὲν δὲ θαυμαστὸν, εἰ τοὺς κατὰ σπερματικοῦ λόγου μέρος, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ παντός λόγου, ὅς ἐστι Χριστοῦ, γνῶσιν καὶ θεωρίαν πολὺ μᾶλλον μισεῖσθαι οἱ δαίμονες ἐλεγχόμενοι ἐνεργουσιν· οὐ τὴν ἀξίαν κόλασιν καὶ τιμωρίαν κομίσονται, ἐν αἰωνίῳ πυρὶ ἐγκλεισθέντες. Εἰ γὰρ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἤδη διὰ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠττῶνται, δίδαγμα ἔστι τῆς καὶ μελλούσης αὐτοῖς καὶ τοῖς λατρεύουσιν αὐτοῖς ἐσομένης ἐν πυρὶ αἰωνίῳ κολάσεως. Οὕτως γὰρ καὶ οἱ προφηταὶ πάντες προεκήρυξαν γενήσεσθαι, καὶ Ἰησοῦς ὁ ἡμέτερος διδάσκαλος ἐδίδαξε.

9. Ἴνα δὲ μή τις εἶπη τὸ λεγόμενον ὑπὸ τῶν νομιζομένων φιλοσόφων, ὅτι κόμπαι καὶ φόβητρά ἐστι τὰ λεγόμενα ὑφ' ἡμῶν, ὅτι κολάζονται ἐν αἰωνίῳ πυρὶ οἱ ἄδικοι, καὶ διὰ φόβον, ἀλλ' οὐ διὰ τὸ καλὸν εἶναι καὶ ἀρεστον, ἐναρέτως βιοῦν τοὺς ἀνθρώπους ἀξιούμεν, βραχυεπῶς πρὸς τοῦτο ἀποκρινοῦμαι, ὅτι, εἰ μὴ τοῦτό ἐστιν, οὔτε ἔστι Θεός, ἢ, 5 εἰ ἔστιν, οὐ μέλει αὐτῷ τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐδὲν ἐστιν ἀρετὴ οὐδὲ κακία, καὶ, ὡς προέφημεν, ἀδίκως τιμωροῦσιν οἱ νομοθέται τοὺς παραβαίνοντας τὰ διατεταγμένα καλά. Ἄλλ' ἐπεὶ οὐκ ἄδικοι ἐκείνοι καὶ ὁ αὐτῶν πατήρ τὰ αὐτὰ αὐτῷ πράττειν διὰ τοῦ λόγου διδάσκων, οἱ τούτοις συντιθέμενοι οὐκ ἄδικοι. Ἐὰν δέ τις τοὺς διαφόρους νόμους τῶν ἀν- 10 θρώπων προβάληται, λέγων ὅτι παρ' οἷς μὲν ἀνθρώποις τάδε καλά, τὰ δὲ αἰσχρὰ νενόμισται, παρ' ἄλλοις δὲ τὰ παρ' ἐκείνοις αἰσχρὰ καλά, καὶ τὰ καλά αἰσχρὰ νομίζεται, ἀκουέτω καὶ τῶν εἰς τοῦτο λεγομένων. Καὶ νόμους διατάξασθαι τῇ ἑαυτῶν κακίᾳ ὁμοίους τοὺς πονηροὺς ἀγγέλους ἐπιστάμεθα, οἷς χαίρουσιν οἱ ὅμοιοι γενόμενοι ἄνθρωποι· καὶ ὄρθος λόγος παρελθῶν οὐ πάσας δόξας οὐδὲ πάντα δόγματα καλά ἀποδείκ- 15 νουσιν, ἀλλὰ τὰ μὲν φαῦλα, τὰ δὲ ἀγαθὰ· ὥστε μοι καὶ πρὸς τοὺς τσιούτους τὰ αὐτὰ καὶ τὰ ὅμοια εἰρησεται, καὶ λεχθήσεται διὰ πλειόνων, ἐὰν χρεῖα ἦ. Τανῦν δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον ἀνέρχομαι.

10. Μεγαλειότερα μὲν οὖν πάσης ἀνθρωπείου διδασκαλίας φαίνεται τὰ ἡμέτερα· διὰ τοῦτο λογικὸν τὸ ὅλον τὸν φανέντα δι' ἡμᾶς 20 Χριστὸν γεγονέναι, καὶ σῶμα καὶ λόγον καὶ ψυχὴν. Ὅσα γὰρ καλῶς αἰεὶ ἐφθέγγαντο καὶ εὔρον οἱ φιλοσοφήσαντες ἢ νομοθετήσαντες, κατὰ λόγου μέρος εὐρέστως καὶ θεωρίας ἐστὶ πονηθέντα αὐτοῖς. Ἐπειδὴ δὲ οὐ πάντα τὰ τοῦ λόγου ἐγνώριζαν, ὅς ἐστι Χριστός, καὶ ἐναντία ἑαυταῖς πολλάκις εἶπον. Καὶ οἱ προγεγραμμένοι τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ ἀνθρώ- 25 πινον, λόγῳ πειραθέντες τὰ πράγματα θεωρῆσαι καὶ ἐλέγξαι, ὡς ἀσεβεῖς καὶ περίεργοι εἰς δικαστήρια ἵχθησαν. Ὁ πάντων δὲ αὐτῶν εὐτονώτερος πρὸς τοῦτο γενόμενος Σωκράτης τὰ αὐτὰ ἡμῖν ἐνεκλήθη· καὶ γὰρ ἔφασαν αὐτὸν καινὰ δαιμόνια εἰσφέρειν, καὶ οὐς ἢ πόλις νομίζει θεοὺς, μὴ ἡγεῖσθαι αὐτόν. Ὁ δὲ δαίμονας μὲν τοὺς φαύλους καὶ τοὺς πρά- 30 ξαντας ἃ ἔφασαν οἱ ποιηταί, ἐκβαλὼν τῆς πολιτείας, καὶ Ὅμηρον καὶ τοὺς ἄλλους ποιητὰς παραιτῆσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐδίδαξε· πρὸς Θεοῦ δὲ τοῦ ἀγνώστου αὐτοῖς διὰ λόγου ζητήσεως ἐπίγνωσιν προὔτρεπετο

εἰπών· Τὸν δὲ πατέρα καὶ δημιουργὸν πάντων οὐθ' εὗρεῖν ῥάδιον, οὐθ' εὐρόντα εἰς πάντας εἰπεῖν ἀσφαλές. Ἄ ὁ ἡμέτερος Χριστὸς διὰ τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ἔπραξε. Σωκράτει μὲν γὰρ οὐδεὶς ἐπιτεύθη ὑπὲρ τούτου τοῦ δόγματος ἀποθνήσκειν· Χριστῷ δὲ, τῷ καὶ ὑπὸ Σωκράτους 5 ἀπὸ μέρους γνωσθέντι (λόγος γὰρ ἦν καὶ ἔστιν ὁ ἐν παντὶ ὢν, καὶ διὰ τῶν προφητῶν προειπὼν τὰ μέλλοντα γίνεσθαι, καὶ δι' ἑαυτοῦ ὁμοιοπαθοῦς γενομένου καὶ διδάξαντος ταῦτα), οὐ φιλόσοφοι οὐδὲ φιλόλογοι μόνον ἐπέισθησαν, ἀλλὰ καὶ χειροτέχναι καὶ παντελῶς ἰδιῶται, καὶ δόξης καὶ φόβου καὶ θανάτου καταφρονήσαντες· ἐπειδὴ δυνάμις ἐστὶ 10 τοῦ ἀρρήτου πατρὸς καὶ οὐχὶ ἀνθρωπείου λόγου τὰ σκεύη.

11. Οὐκ ἂν δὲ οὐδὲ ἐφονευόμεθα οὐδὲ δυνατώτεροι ἡμῶν ἦσαν οἱ τε ἄδικοι ἄνθρωποι καὶ δαίμονες, εἰ μὴ πάντως παντὶ γενομένῳ ἀνθρώπῳ καὶ θανεῖν ἀφείλετο· ὅθεν καὶ τὸ ὄφλημα ἀποδιδόντες, εὐχαριστοῦμεν. Καίτοι γε καὶ τὸ Ξενοφώντειον ἐκεῖνο νῦν πρὸς τε Κρίσ- 15 κεντα καὶ τοὺς ὁμοίως αὐτῷ ἀφραίνοντας καλὸν καὶ εὐκαιρὸν εἰπεῖν ἡγούμεθα. Τὸν Ἡρακλέα ἐπὶ τρίοδόν τινα ἔφη ὁ Ξενοφῶν βαδίζοντα εὗρεῖν τὴν τε ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν, ἐν γυναικῶν μορφαῖς φαινομένης· καὶ τὴν μὲν κακίαν, ἀβραῶ ἐσθῆτι καὶ ἐρωτοπεποιημένῳ καὶ ἀνθοῦντι ἐκ τῶν τοιούτων προσώπων, θελκτικὴν τε εἰθὺς πρὸς τὰς ὄψεις οὔσαν, 20 εἰπεῖν πρὸς τὸν Ἡρακλέα, ὅτι, ἦν αὐτῇ ἔπηται, ἡθόμενόν τε καὶ κεκοσμημένον τῷ λαμπροτάτῳ καὶ ὁμοίῳ τῷ περὶ αὐτὴν κόσμῳ διαιτήσῃν ἀεὶ ποιήσει· καὶ τὴν ἀρετὴν ἐν ἀύχμηρῷ μὲν τῷ προσώπῳ καὶ τῇ περιβολῇ οὔσαν εἰπεῖν· ἀλλ' ἦν ἐμοὶ πείθη, οὐ κόσμῳ οὐδὲ κάλλει τῷ ῥέοντι καὶ φθειρομένῳ ἑαυτὸν κοσμήσεις, ἀλλὰ τοῖς αἰθίοις καὶ καλοῖς 25 κόσμοις. Καὶ πάνθ' ὄντινῶν πεπείσμεθα φεύγοντα τὰ δοκούντα καλὰ, τὰ δὲ νομιζόμενα σκληρὰ καὶ ἄλογα μετερχόμενον, εὐδαιμονίαν ἐκδέχεσθαι. Ἡ γὰρ κακία, πρόβλημα ἑαυτῆς τῶν πράξεων τὰ προσόντα τῇ ἀρετῇ καὶ ὄντως ὄντα καλὰ διὰ μιμήσεως φθαρτῶν περιβαλλομένη (ἄφθαρτον γὰρ οὐδὲν ἔχει οὐδὲ ποιῆσαι δύναται) δουλαγωγεῖ τοὺς χαμαιπετεῖς τῶν ἀνθρώπων, τὰ προσόντα αὐτῇ φαῦλα τῇ ἀρετῇ περιθεῖσα. 30 Οἱ δὲ νενοηχότες τὰ προσόντα τῷ ὄντι καλὰ καὶ ἀφθαρτοὶ τῇ ἀρετῇ· ὁ καὶ περὶ Χριστιανῶν καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ ἄθλου τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν τοιαῦτα πραξάντων, ὅποια ἔφθασαν οἱ ποιηταὶ περὶ τῶν νομι-

ζομένων θεῶν, ὑπολαβεῖν δεῖ πάντα οὖν ἔχει, ἐκ τοῦ καὶ φευκτοῦ καταφρονεῖν ἡμᾶς θανάτου λογισμόν ἔλκοντα.

12. Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐγὼ τοῖς Πλάτωνος χαίρων διδάγμασι, διαβαλλομένους ἀκούων Χριστιανούς, ὄρων δὲ ἀφόβους πρὸς θάνατον καὶ πάντα τὰ ἄλλα νομιζόμενα φοβερά, ἐνενόουν ἀδύνατον εἶναι ἐν κακίᾳ 5 καὶ φιληδονίᾳ ὑπάρχειν αὐτούς. Τίς γὰρ φιλήδονος ἢ ἀκρατῆς καὶ ἀνθρωπίνων σαρκῶν βορὰν ἀγαθὸν ἠγούμενος θύναίτο ἂν θάνατον ἀσπάζεσθαι, ὅπως τῶν αὐτοῦ ἀγαθῶν στερηθῆ· ἀλλ' οὐκ ἐκ παντὸς ζῆν μὲν ἀεὶ τὴν ἐνθάδε βιοτήν καὶ λανθάνειν τοὺς ἄρχοντας ἐπειράτο, οὐχ ὅτι γε ἑαυτὸν κατήγγειλε φονευθησόμενον; Ἦδη καὶ τοῦτο ἐνίρ- 10 γησαν οἱ φαῦλοι δαίμονες διὰ τινων πονηρῶν ἀνθρώπων πραχθῆναι. Φονεύοντες γὰρ αὐτοὶ τινὰς ἐπὶ συκαφαντία τῇ εἰς ἡμᾶς καὶ εἰς βασιάνους εἴλκυσαν οἰκέτας τῶν ἡμετέρων ἢ παῖδας ἢ γυναῖκα, καὶ δι' αἰκισμῶν φοβερίων ἐξαναγκάζουσι κατεπειν ταῦτα τὰ μυθολογούμενα, ἃ αὐτοὶ φανερώς πράττουσιν· ὧν ἐπειδὴ οὐδὲν πρόσεστιν ἡμῖν, οὐ φροντίζομεν, 15 Θεὸν τὸν ἀγέννητον καὶ ἄρρητον μάρτυρα ἔχοντες τῶν τε λογισμῶν καὶ τῶν πράξεων. Τίνος γὰρ χάριν οὐχὶ καὶ ταῦτα δημοσίᾳ ὡμολογοῦμεν ἀγαθὰ καὶ φιλοσοφίαν θεῖαν αὐτὰ ἀπεδείκνυμεν, φάσκοντες, Κρόνου μὲν μυστήρια τελεῖν ἐν τῷ ἀνδροφονεῖν, καὶ ἐν τῷ αἵματος ἐμπύμπλασθαι, ὡς λέγεται, τὰ ἴσα τῷ παρ' ὑμῖν τιμωμένῳ εἰδώλῳ, ᾧ 20 οὐ μόνον ἀλόγων ζώων αἵματα προσραίνεται, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπεια διὰ τοῦ παρ' ὑμῖν ἐπισημοτάτου καὶ εὐγενεστάτου ἀνδρός τὴν πρόσχυσιν τοῦ τῶν φονευθέντων αἵματος ποιούμενοι, Διὸς δὲ καὶ τῶν ἄλλων θεῶν μιμηταὶ γενόμενοι ἐν τῷ ἀνδροβατεῖν καὶ γυναιεῖν ἀδεῶς μίγνυσθαι, Ἐπικούρου μὲν καὶ τὰ τῶν ποιητῶν συγγράμματα ἀπολογίαν φέροντες; Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα 25 τὰ μαθήματα καὶ τοῖς ταῦτα πράξαντας καὶ μιμουμένους φεύγειν πείθομεν, ὡς καὶ νῦν διὰ τῶνδε τῶν λόγων ἠγωνίσμεθα, ποικίλως πολεμούμεθα· ἀλλ' οὐ φροντίζομεν, ἐπεὶ Θεὸν τῶν πάντων ἐπόπτῃν δίκαιον οἶδαμεν. Εἰ δὲ καὶ νῦν τις ἂν τραγικῆ φωνῇ ἀνεβόησεν ἐπὶ τι βῆμα ὑψηλὸν ἀναβάς· αἰδέσθητε, αἰδέσθητε ἃ φανερώς πράττετε εἰς ἀναίτιους ἀνα- 30 φέροντες, καὶ τὰ προσόντα καὶ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ὑμετέροις θεοῖς περιβάλλοντες τούτοις, ὧν οὐδὲν οὐδ' ἐπὶ ποσὸν μετουσία ἐστὶ. Μετάθεσθε, σωφρονίσθητε.

13. Καὶ γὰρ ἐγὼ μαθὼν περίβλημα πονηρὸν εἰς ἀποστροφὴν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων περιτεθειμένον ὑπὸ τῶν φαύλων δαιμόνων τοῖς Χριστιανῶν θείοις διδάγμασι καὶ ψευδολογούμενον ταῦτα καὶ τοῦ περιβλήματος κατεγέλασα καὶ τῆς παρὰ τοῖς πολλοῖς δόξης· Χριστιανὸς εὐρέ-
 5 θῆναι καὶ εὐχόμενος καὶ παμμάχως ἀγωνιζόμενος ὁμολογῶ, οὐχ ὅτι ἀλλότρια ἐστὶ τὰ Πλάτωνος διδάγματα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐστὶ πάντῃ ὅμοια, ὥσπερ οὐδὲ τὰ τῶν ἄλλων, Στωϊκῶν τε, καὶ ποιητῶν καὶ συγγραφέων. Ἐκαστος γὰρ τις ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ θείου λόγου τὸ συγγενὲς ὄρων καλῶς ἐφθέγγετο· οἱ δὲ τὰναντία αὐτοῖς ἐν
 10 κυριωτέροις εἰρηκότες οὐκ ἐπιστήμην τὴν ἄποπτον καὶ γινῶσιν τὴν ἀνέλεγκτον φαίνονται ἐσχηκέναι. Ὅσα οὖν παρὰ πᾶσι καλῶς εἴρηται, ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν ἐστὶ· τὸν γὰρ ἀπὸ ἀγεννήτου καὶ ἀρρήτου Θεοῦ λόγον μετὰ τὸν Θεὸν προσκυνοῦμεν καὶ ἀγαπῶμεν, ἐπειδὴ καὶ δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος γέγονεν, ὅπως καὶ τῶν παθῶν τῶν ἡμετέρων συμμέτοχος
 15 γενόμενος καὶ ἴασιν ποιήσεται. Οἱ γὰρ συγγραφεῖς πάντες διὰ τῆς ἐνούσης ἐμφύτου τοῦ λόγου σπορᾶς ἀμυδρῶς ἐδύναντο ὄραν τὰ ὄντα. Ἔτερον γὰρ ἐστὶ σπέρμα τινὸς καὶ μίμημα κατὰ δύναμιν δοθὲν καὶ ἕτερον αὐτὸ, οὐ κατὰ χάριν τὴν ἀπ' ἐκείνου ἢ μετουσία καὶ μίμησις γίνεται.

20 14. Καὶ ὑμᾶς οὖν ἀξιοῦμεν ὑπογράψαντας τὸ ὑμῖν δοκοῦν προθεῖναι τοῦτ' ἐπιβιβάζον, ὅπως καὶ τοῖς ἄλλοις τὰ ἡμέτερα γνωσθῆ καὶ δύνωνται τῆς ψευδοδοξίας καὶ ἀγνοίας τῶν καλῶν ἀπαλλαγῆναι, οἱ παρὰ τὴν ἑαυτῶν αἰτίαν ὑπεύθυνοι ταῖς τιμωρίαις γίνονται, εἰς τὸ γνωσθῆναι τοῖς ἀνθρώποις ταῦτα, διὸ ἐν τῇ φύσει τῇ τῶν ἀνθρώπων εἶναι
 25 τὸ γνωριστικὸν καλοῦ καὶ αἰσχροῦ, καὶ διὰ τὸ ἡμῶν, οὐδὲ οὐκ ἐπίστανται τῶν αὐτῶν ὅποια λέγουσιν αἰσχρὰ καταψηφιζομένους, καὶ διὰ τὸ χαίρειν τῶν αὐτῶν πράξαι θεοῖς καὶ ἔτι νῦν ἀπαιτοῦσι παρὰ ἀνθρώπων τὰ ὅμοια, ἐκ τοῦ καὶ ἡμῖν, ὡς τῶν αὐτῶν πράττουσι, θάνατον ἢ δεσμὰ ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον πρόστιμιν ἑαυτοῦς κατακρίνειν, ὡς μὴ δέεσθαι ἄλλων
 30 δικαστῶν.

15. Καὶ τοῦ ἐν τῷ ἐμφῷ ἔθνει ἀσεβοῦς καὶ πλάνου Σιμωνιανοῦ διδάγματος κατεφρόνησα. Ἐὰν δὲ ὑμεῖς τοῦτο προγράψητε, ἡμεῖς τοῖς πᾶσι φανερόν ποιήσοιμεν, ἵνα εἰ δύναιντο μεταθῶνται· τούτου γε μόνου χάριν τούσδε τοὺς λόγους συνετάξαμεν. Οὐκ ἐστὶ δὲ ἡμῶν τὰ διδάγ-

ματα κατὰ κρίσιν σώφρονα αἰσχροῦ, ἀλλὰ πάσης μὲν φιλοσοφίας ἀν-
 θρωπέου ὑπέρτερα· εἰ δὴ μὴ, κἄν Σωταδεῖοις καὶ Φιλαινιδεῖοις καὶ
 ὀρχηστικοῖς καὶ Ἐπικουρεῖοις καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιούτοις ποιητικοῖς
 διδάγμασιν οὐχ ὅμοια, οἷς ἐντυγχάνειν πᾶσι, καὶ γενομένοις καὶ γεγραμ-
 μένοις, συγκεχώρηται. Καὶ παυσόμεθα λοιπὸν ὅσον ἐφ' ἡμῖν ἦν πρά- 5
 ξαντες, καὶ προσεψευξάμενοι τῆς ἀληθείας καταξιωθῆναι τοὺς πάντη
 πάντας ἀνθρώπους. Εἴη οὖν καὶ ὑμᾶς ἀξίως εὐσεβείας καὶ φιλοσοφίας
 τὰ δίκαια ὑπὲρ ἑαυτῶν κρίναι.

APOLOGIAE SECUNDAE

quae feruntur fragmenta.

Ioann. Damasc. Parall. II. c. 87. (Antonii Meliss. I. c. 19.)
 Δυσαναβίβαστος ἡ ψυχὴ ἐπὶ ταῦτα, ἀφ' αὗτων ὠλίσθησε καλῶν· δυσεκ-
 βίβαστός τε τούτων, ὧν συνειθίσθη κακῶν.

Ioann. Damasc. Parall. II. c. 77. cod. Claromont. Ὅσπερ
 πᾶσι τοῖς γεννωμένοις σώμασιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ συνυπάρχει καὶ τὸ σκιὰν
 ἔχειν· οὕτως τῷ Θεῷ δικαίῳ ὄντι τοῖς τὰ καλὰ ἐλομένοις καὶ τοῖς τὰ
 κακὰ προτιμήσασιν, ἀκόλουθόν ἐστι τὸ κατ' ἀξίαν ἐκάστω ἀπονεῖμαι.

Utrumque hoc fragmentum exstat in Grabii spicilegio
 patrum tom. II. p. 173; apud Maranum in appendice operum
 s. Iustini p. 59, et inde cum Grabii et Marani simul animad-
 versionibus transcripsit Gallandius bibl. P. P. tom. I, p. 607.
 Grabius qui, quam cum plerisque omnibus operum Iustini edi-
 toribus in apologia II, p. 50, 10. ante verba διὰ τὸ δυσμετάθετον
 καὶ φιλήδονον καὶ δυσκίνητον πρὸς τὸ καλὸν ὀρμῆσαι lacunam im-
 misit, primo hoc et altero fragmento explendam iudicavit.
 Ad quae recte observavit Maranus, sententiam in initio apo-
 logiae II, in quo Iustinus magno animi ardore fertur, si horum
 fragmentorum verba insererentur, retardari et impediri, hiulcam
 non expleri. Vide nostram ad illum locum animadversionem.

NOTATIONES

IN APOLOGIAM PRIOREM.

P. 1. Apologiam hanc ordine et tempore primam inscripsit Iustinus 1. imperatoribus, 2. senatui et 3. populo Romano. Ut intellegatur cur hoc fecerit, necesse est in mentem revocetur qua ratione criminalia iudicia in urbe exercita et quomodo de civibus, qui alicuius facinoris convicti aut confessi essent, poenae sumptae sint. Ac diu quidem nullus fuit magistratus ordinarius, qui de criminibus cognosceret; nam primo ipso anno post exactos reges lata est lex Valeria ut ne consules quidem ipsi, quorum erat summum et, ut Cicero loquitur, regium imperium, in caput civis Romani animadvertere iniussu populi possent. Itaque si quid admissum erat, quod publice vindicandum videretur, referebatur de eo aut ad senatum aut ad populum, et vel senatusconsulto vel lege mandabatur quaestio huic aut illi magistratui, consuli puta aut praetori, qui re quaesita referebat denuo ad populum: tum populus comitiis centuriatis, (neque enim aliter fas erat), de civium capite iudicabat. Ita dici potest, potestatem gravioris coercitionis in cives Romae antiquitus apud populum solum fuisse. Oppressa et in unius arbitrium redacta republica, quae potestas penes populum fuerat, penes imperatores esse coepit, qui etiam dederunt praefecto urbis ius quaerendi de criminibus, et in sontes pro admissi modo animadvertendi. Inde factum est, ut in libris, quibus sanctorum martyrum res gestae et poenae, quas quisque pro Christi nomine excepit, continentur, fere semper reperiat, sub quo quisque praefecto martyrii coronam acce-

perit. Plerumque tamen de honestioribus civibus non sumebatur supplicium nisi iussu ipsius imperatoris. In senatum antiquis temporibus non nisi spectatae virtutis et prudentiae viri legebantur, et si qui non satis ex illius ordinis dignitate se gererent, amovebantur. Postea vero, imperatorum tempore, vetus eorum virtus defecit, et assentatores imperatorum facti sunt, ita ut ne opus quidem fuisset Iustino, aut senatum aut populum alloqui, quod et a Tatiano et Tertulliano intermissum est; nam ille imperatoribus solis, hic librum suum imperii antistitibus inscripsit.

De particulae πρὸς in apologiae huius inscriptione usu vide F. A. Wolfii prolegomena in orationem Demosthenis Lepetineam, apparat. crit. et exeget. ad Demosth. adv. Ebulid. p. 965. et Mureti v. l. lib. VII. p. 74. edit. Venet., ubi vir summus locum e primo Topicorum Aristotelis peracute illustravit.

P. 1, 2. Οὐρηρισίμω. Hic est Marcus Aelius Verus, aut Marcus Aurelius philosophus.

P. 1, 2. φιλοσόφω. Apud Eusebium hist. ecclesiast. lib. 4. c. 12., qui hoc prioris apol. Iustini exordium repetit, legitur φιλοσόφου, sed vulgatam scripturam φιλοσόφω merito defendit Maranus, argumentis nixus hisce: Primum quattuor codd. Eusebii, qui citantur a Valesio: Maz. Med. Fuk. Sav., atque unus e Colbert., exhibent φιλοσόφω. Deinde de eodem Lucio legimus in apol. 2. p. 52, 6 φιλοσόφω, Καίσαρος παιδί, cum omnium codicum consensu, uno tantum de regiis excepto, unde lectio probata est Nicephoro et Rufino. Denique probabilius est, viventem etiam tum Lucium Verum philosophi nomine laudandi gratia ornari, quam mortuo ipsius patri id cognomen loco tribui. Nuperrime tamen alterius lectionis patrocinium sibi suscipiendum existimavit Neander Berol., praeunte Longueruo. Illius v. Allgemeine Geschichte der christlichen Religion und Kirche 1. Bandes dritte Abtheilung p. 742. Sententiam suam probare studet hoc modo. Orationis aequabilitatem non ferre

dicit, ut Lucio duo addantur epitheta, neque ullo modo esse credibile, novem annorum puerum, qui quidem recte ἐραστῆς παιδείας a Iustino, atque etiam a Spartano eruditus in litteris appellatus sit, philosophum vocari. — Sed primum argumentum ex orationis inaequabilitate ductum in Iustino, scriptore parum curioso, exigui momenti est et similis structurae aequae impeditae exemplo p. 1, 19, καὶ χρονία προκατεσχηκυσία φήμη κακῆ prorsus evertitur. Neque illa mutatione efficitur sententiarum concinnitas, siquidem ita ad vocem Εὐσεβοῦς alterum desideres epitheton, quod respondeat priori philosopho. Deinde cum non satis constet, quo anno haec apologia scripta sit, ne affirmari quidem potest Lucium Verum, cum haec scriberet Iustinus, nonum aetatis annum nondum excessisse. Tum vero philosophiae nomen apud antiquos minime his angustiis, quibus hodie tenetur, inclusum erat, id quod vel ex uno loco Capitolini in Marco cap. 2. patet: Philosophiae operam vehementer dedit, et quidem adhuc puer; nam duodecimum annum ingressus habitum philosophiae assumpsit, et deinceps tolerantiam cum studeret in pallio et humi cubaret, vix autem matre agente in strato pellibus lectulo accubaret. Cf. Philosoph. Vorlesungen insbes. über Philosophie der Sprache und des Wortes von Friedrich von Schlegel. Wien 1830. p. 1. Itaque cui puero s. Iustinus non dubitavit apologiam suam inscribere, eundem recte philosophum appellavit, quocum optime convenit, quod addit ἐραστῆ παιδείας, ut multis locis ex antiquis scriptoribus allatis probavit Maranus. Est autem παιδεία omnis disciplina quae versatur in instituenda et ad honestatem formanda iuvenili aetate. Accedit, quod idem Lucius Apollonio et Sexto philosophis deditus fuisse, virosque doctos studiose secutus traditur a Iulio Capitolino. Quare non est, cur praelata Eusebii scriptura a vulgata recedamus.

P. 1, 3. εἰσποιητῶ. Florente republica adoptio fiebat aut per populum aut per magistratum, quod vocabatur *adrogatio*; rogabatur enim populus his fere verbis: *veitis, iubeatis, Qui-*

rites etc., sed omnibus in unius potestatem redactis, quod per populum fiebat, coeptum est fieri per rescriptum principis, ex qua re respublica Romana multum detrimenti cepit.

P. 1, 4. ὑπὲρ τῶν ἐκ παντὸς γένους· cf. p. 14, 1. τί παρὰ πάντα ἀδίκως μισούμεθα et passim, ad Diognetum 1. καὶ τί δὴ ποτε καινὸν τοῦτο γένος ἢ ἐπιτήδευμα εἰσηλθεῖν εἰς τὸν βίον νῦν.

P. 1, 4. παντὶ δήμῳ Euseb. Ibid. ἐπιρραζομένων. Quae sit verbi ἐπιρραζέειν vis atque significatio, ex Aristotelis rhet. II, 2. clare intellegitur.

P. 1, 5. Ἰουστῖνος Πρίσκου τοῦ Βακχείου. Βακχείου Niceph. Hieronymus in catalogo patrem Iustini Priscum Bacchium dictum esse narrat, quem secutus est Christophorsonus. Verum Bacchius avus fuit Iustini. Itaque addit Iustinus τῶν ἀπὸ Φλαουίας, quod non nisi de pluribus dici potest, patre nimirum et avo. Valesius ad Eusebii h. e. IV, 12. Rectius Hagen., qui ad hunc locum docet illud τῶν l. 7 minime referri posse ad verba Πρίσκου τοῦ Βακχείου, sed explicandum esse: unus ex illis qui sunt ex Flavia Neapoli, quemadmodum infra p. 16, 24: ὁ ἀπὸ κόμης λεγομένης Γιττῶν p. 16, 34: ὁ ἀπὸ Καππαρεταίας, οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων καὶ Σαμαρέων, οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν. cf. Viger. p. 570. Item contra Hieronymum aliosque qui eum secuti sunt docet, Iustinum non a Prisco Bacchio natum, sed Prisci filium, Bacchii autem nepotem, fuisse. — εἰς αὐτῶν, scilicet ἀδίκως μισουμένων.

P. 1, 6. αὐτῶν ὧν Euseb. Ibid. ἔντευξις, postulatum vertit Rufinus. Ἐντοχάνειν Graeci dicunt adire imperatorem et preces ad eum deferre, quod plerumque fiebat scripto. Artemidorus V, 17: ἐντοχὸν τῷ βασιλεῖ ἀφείδη τῆς ἀγγαρίας, id est libello imperatori oblato angariae onere liberatus est. Exstat huiusmodi libellus precum Marcellini presbyteri, oblatus Theodosio Augusto, nuper editus a Iacobo Sirmondo, qui sic incipit: Deprecamur mansuetudinem vestram! etc. Sed et in tomo 2. operum Athanasii referuntur eiusmodi preces Arianorum oblatae Ioviniano Augusto adversus Athanasium, quae ἐντοχία dicuntur; male interpres colloquium vertit. Incipiunt autem prorsus

eodem modo, quo libellus precum Marcellini: Δεόμεθά σου τοῦ κράτους. Valesius ad Euseb. hist. eccles. IV, 12. De aliis huius vocabuli significationibus cf. Suiceri thesaur. sub voce.

P. 1, 9. στέργειν. Notabilis est huius verbi constructio, qua de re cf. Isocrat. orat. de pace ed. Leloup. p. 130.

P. 1, 13. Coniicit H. Stephanus illud ὅ, τι λέγεσθε ortum esse ex ὃ ἐστὶ λέγεσθε, quae ad explicandum hoc ἀκούετε margini fuerint adscripta atque inde in textum introducta. Heumannus in symbolis criticis ad Iust. M. (vide miscell. Lips. nov. vol. 3. part. 2. p. 224.) illud ὅτι tantummodo expungendum putat. Simplicissimum foret quamquam non optimum scribere pro ὅτι ὃ τι: vos iustitiae custodes et appellamini et utique auditis, utrum vero reipsa sitis, quod appellamini et auditis, demonstrabitur. Quae tamen vana sunt omnia, neque necessaria est ulla mutatio.

P. 1, 16. γραμμάτων. Codd. regius et Clarom. ad marginem habent πραγμάτων, ita et cod. N. 450. biblioth. reg. Paris., quae scripturae diversitas ex simili litterarum Γ et Π figura orta est.

P. 1, 18. προσεληλύθειμεν. Sylburgius, cui nos cum Thalemanno, Hageno (in symbolis suis ad priorem s. Iustini apolog. quae sunt in tomo 65. commentariorum Bonnensium, quos Zeitschrift für Philosophie u. kathol. Theologie inscriptos cum multis viris doctis foras dedi) et Ottone assentimur, legendum putat προσεληλύθαμεν. cf. Athenag. legat. p. Christ. c. 2. p. 280 Theoph. ad Autolyc. III, 4. p. 283 ed. Marani.

P. 1, 18. ἀνθρωποπαρεσκειά. Cod. Paris. modo laudatus: ἀνθρωποπαρεσκειά, serioris vocabulum graecitatis, quo denotatur (nimium) hominibus placendi studium. Cf. Lobeck. ad Phryn. p. 613. Suicer. s. v.

P. 2, 4. S. Iust. respicere ad dictum Socraticum: ἐμὲ μὲν γὰρ οὐδὲν ἄν βλάψειεν οὔτε Μέλιτος οὔτε Ἄνοτος· οὐδὲ γὰρ ἄν δύναιντο κ. τ. λ., ex Platonis apolog. p. 30 C. a Davis. ad Cic. de nat. deor. p. 292. et a Mar. ad hunc locum annotatum est.

P. 2, 7. μᾶλλον δὲ κολάζειν. Haec verba vehementer vexarunt interpretum ingenia. Levissima immutatione locum sanasse sibi visus est Maranus, cum scriberet: ὡς πρόπον ἐστὶν ἄλλον δὲ κολάζειν, ut quemlibet alium punire decet, ita puniantur. Sed nimia levitate ductus non animadvertit, hoc modo particulam

δέ contra naturam quasi ad extremos Indorum fines detrudi, vel plane supervacaneam esse ac sensu carere. Non minus improbanda est Sylburgii coniectura, qui addit *πικρότερον*, adductus hac Langii interpretatione: seu potius ut acrius puniantur. Grabium vero interpretantem: seu potius ipsi puniatis et Fabricium, qui bibl. gr. vol. III. p. 59 hunc locum ita reddit: volumus in crimina Christianis obiecta inquiri, atque si ita se haberi probata fuerint, pro eo atque par est puniri, alia dicere atque quae in Graeco leguntur, quis est, qui non videat? Heuman. coniecit, lectorem aliquem doctum, cum male scriptum putasset *κολάζεσθαι* pro *κολάζειν*, margini adpinxisse *μᾶλλον κολάζειν*, librarium autem inde in textum recepisse et conexionis causa δέ addidisse. Corrector tamen ille falsus est in eo, quod putavit *κολάζεσθαι* hoc loco esse medium, atque medium aut nunquam, aut certe apud Iustinum vim activi non habere. Verum enimvero *κολάζεσθαι* nostro loco non medium, sed passivum est, id quod vel ex antecedente *ἐξετάζεσθαι* patet, quod hic medialem significationem obtinere nullo modo potest. Cf. p. 11, 22 et dialog. cum Tryph., ubi *κολάζεσθαι* ter sensu reperitur activo. Itaque ad vocem *κολάζεσθαι* supplendum esset *αὐτούς*, ut saepenumero. Sed levi et facili mutatione Beckmannus locum videtur emendasse: *κολάζεσθαι*, ὡς πρέπον ἐστὶν ἄλλον γε κολάζειν. Bellius eumque secutus Otto restituit: ὡς πρ. ἐστὶν ἀλόντας κολάζειν. Hoc autem notatu non indignum videatur, verbum *κολάζεσθαι* ad *κατηγορούμενα αὐτῶν* referri, cum tamen graece dici non possit *κολάζω τὰ κατηγορούμενα αὐτῶν* pro *κολάζω αὐτούς*. Quae quidem res explicatur eo discrimine, uti videtur, quod inter *τιμωρίαν* et *κόλασιν* intercedit. *Τιμωρία* enim refertur ad exigendam vindictam legibus debitam, *κόλασις* ad cohibitionem et emendationem peccantis. Cf. Wyttenb. ad select. princ. hist. p. 292. ed. Lips. Aristot. rhet. I, 10: διαφέρει δὲ τιμωρία καὶ κόλασις· ἡ μὲν γὰρ κόλασις τοῦ πάσχοντος ἕνεκά ἐστιν, ἡ δὲ τιμωρία τοῦ ποιούντος, ἵνα ἀποπληρωθῇ. Quocum cf. Gellius N. A. VI. 14. Iustin. apol. I, p. 2. l. 19 et 29.

P. 2, 9. *ἑαυτούς vobismet ipsis* cf. 9, 28. 29. 58, 31.

P. 2, 10. *τὰ πράγματα ἐπάγειν*. Billius observ. sacr. II, c. 6 vult τ. πρ. *ἐτάζειν* (examinare); quod si voluisset Iustinus, haud dubie *ἐξετάζειν* scripsisset, veluti p. 3, 19 *οὐ κρίσεις ἐξετάζετε, ἀλλὰ ἀλόγῳ πάθει . . . ἐξελαυνόμενοι*. Sylb. coniecit, *τὰς εἰσπράξεις*

seu τὰς τιμωρίας. Aliis fortasse magis placebit τ. πρ. ὑπάγειν h. e. deferre res in iudicium, quae quidem coniectura minoris mutationis commendationem habet. Sed quavis possumus emendatione supersedere, si cum Grabio πράγματα pro δυσχερείαις (vexationibus) accipimus; valet igitur τ. πρ. ἐπάγ. alicui negotium facessere, quemadmodum Fabricio (l. c.) adnotante ἐπάγειν κίνδονον in graecis scriptoribus obvium est. Otto intellegit πρ. ἐπάγειν lites intendere. Proponit Braunius pro πράγματα ἐπάγειν πράγματα παρέχειν, quod idem est atque πόνον παρέχειν τινί, alicui negotium facessere. v. Herodot. 1, 155, 175, 177 et Iustinus ipse apolog. II, p. 53, 2: ἡμῖν πράγματα μὴ παρέχετε: nobis negotia nolite facessere. — Pro πρόκλησιν Thirlb. et Otto legunt πρόσκλησιν.

P. 2, 13. τῶν μὲν γὰρ ἀρχόντων ἔργον ἐστὶ τοὺς ἀρχομένους ταῖς αὐτῶν ἐπιμελείαις ποιεῖν εὐδαιμονεστέρους. Isocrat. de pace c. 24.

P. 2, 14. τὴν φῆφον τίθεσθαι. Vide Buttm. ad Sophocl. Philoct. v. 1448. et apparat. ad Demosth. ed. Schaefer tom. 5. p. 463. 464.

P. 2, 16. Dictum est Platonis lib. 5. p. 473 de re publ., quod a Philone quoque refertur p. 445. et a Cicerone ad Quint. fr. epist. Idem Marco Antonino semper in ore fuisse, adnotatur a Iulio Capitolino in vita eius cap. 27. Sylburg. Cf. Astii adnotationem ad locum Platonis citatum, de re publ. V. 18. p. 528. Incuriosius haec sunt a Iustino citata; legitur enim tantummodo prior pars huius sententiae apud Platonem.

P. 2, 18. ὅπως ὑπὲρ τῶν ἀγνοεῖν. Alii aliter. Billius l. c. post ὅπως addit μὴ, delet αὐτῶν, sic et Thirlbuis, nisi quod μήπως pro ὅπως commendat; Grabius insuper pro αὐτοῖς legit αὐτοὶ idemque amplectitur Maranus, ita tamen, ut vulg. αὐτῶν recte approbet h. e. qui ex iis sive inter illos caecutiunt. Denique Thalemannus sic scribendum opinatur: ὅπως μὴ τῶν ἀγνοεῖν τὰ ἡμέτερα νομιζόντων τὴν τιμωρίαν ὧν ἂν πλημμελώσῃ τυφλώττοντες, αὐτοὶ ὀφλήσωμεν. Otto reponendum censet: ὅπως μὴ — τυφλ. αὐτοί. Illud αὐτῶν ferendum non est, quare deleatur. Ortum autem est dittographia ex αὐτοῖς, quod sequitur.

P. 2, 24. ὅσον τε. Cum Sylburgio, cui Thalem. adstipulatur, scribendum ὅσον γε.

P. 2, 30. ἔπαινος. Cui ignota est vis huius vocabuli, videat Moschopul. voc. attic. collect. in v. — Γίνεται δὲ ὁ μὲν ἔπαινος ἐπ' ἀρετᾶ aptum est ad hunc locum Archyt. Pythag. dictum, ap. Stob. serm. I, p. 13, 29.

P. 3, 1. τὸ δὲ χρηστόν. Non ignorat s. Iust. veram nominis Christiani originem, ut apparet ex apolog. I. p. 7, l. 13. II. p. 54, 6. 7. Nec ideo cum Sylburgio, Langio et Grabio legendum *χρηστιανοί*. Vehementer vero antiqui tum sacri, tum profani scriptores, Attici imprimis, Plato et Demosthenes in eiusmodi lusibus etymologicis, et quidem in hac ipsa voce *χρηστός* elaborarunt. Cf. Grotius ad Matth. I. 21. Dionys. Petav. in Epiph. tom. II. p. 53. De consuetudine vero, quae tum temporis iam invaluerat, pronuntiandi ἦ sono ἰ vide locos, quos in hanc rem e patribus ecclesiasticis collegit Liscovius: Ueber die Aussprache des Griechischen p. 117, 119, 123, et Marani ad hunc locum doctam animadversionem. Tironum gratia notandum est, τὴν ἀγαθότητα virtutem bellicam, τὴν χρηστότητα virtutem civilem designare.

P. 3, 9. τοῖς ἄλλως. Ita dedit Maranus cum H. Steph. et Ottone e codicibus manuscriptis. Billius, Grabius, Thalemannus lectionem tuentur τοῖς ἄλλοις, quae est in editis. Sed hoc est locus sanos contra codicum auctoritatem corrumpere. Τοῖς enim ἄλλοις hoc sensu eoque nexu vereor, ut Graecum sit. Significat autem et hoc et sescentis aliis locis alioquin, alio modo, alia ex causa, quam ex vera, ὡς ἔτοχεν, *temere*. Vide Hormann. ad Lucianum de conscribenda historia p. 70, et Voemel ad Demosth. Olynth. II. p. 89. Atque sic non intellecta verborum constructio causa fuit, cur Grabius ante vocem ἀδικίαν insereret ὡς.

P. 3, 11. Ne quis substituat φιλοσόφων pro φιλοσοφίας, videnda est, admonente Hagen. docta Iac. Perizonii explicatio in animadvers. hist. p. 68. seq. ed. Harless.

P. 3, 17. ὑβρίζουσι τούτους. Editi male exhibent τούτοις. Cf. Matthiae, Ausführliche Griechische Grammatik §. 411. 2, p. 750. Viger. p. 30 ed. alt.; et de potestate huius verbi vid. Aristotel. rhet. I, 10. Ita et codices manuscripti.

P. 3, 18. Τί δὴ οὖν τοῦτ' ἂν εἴη; Ita interpungit Maranus; Fabricius vero bibl. gr. lib. 5. p. 54. τί δὴ οὖν τοῦτ' ἂν εἴη

ἐφ' ἡμῶν; quare igitur ita agitur nobiscum? ut nempe a vobis prohibeamur; — paulo ante enim dixerat: *κακείνων* (indigna de aliis tradentium) τὰ διδάγματα οἱ μετρηχόμενοι οὐκ εἴργονται πρὸς ὑμῶν, eorumque doctrinam qui propagant, neutiquam prohibentur a vobis. Infra p. 5, 4 καὶ ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων ἡγούμεθα εἶναι τῷ μὴ εἴργεσθαι ταῦτα μανθάνειν, ἀλλὰ καὶ προτρέπεσθαι ἐπὶ ταῦτα, atque e re cunctorum hominum esse arbitramur, ut non modo ista addiscere non prohibeantur, sed etiam cohortatione ad ea incitentur. Haec ille. Grabius putat οὐ post οὖν fortasse excidisse: quare igitur nobis non fit eadem gratia, quae fit illis philosophis, quorum scilicet Iustinus mentionem fecerat. Thirlbuis vertit: Quid vero id tandem in nobis fuerit, recipientibus nihil nos iniuste agere, neque haec divinitatem omnino abolentia opinari et docere?

P. 3, 19. οὐ κρίσει. Cum Grabio legendum οὐ κρίσει. — οὐς οὐ κρίσει Pearson.

P. 3, 21. ἐπεὶ nam, namque cf. 27, 27.

P. 3, 26. Pro αὐτῷ scribendum est αὐτῷ i. e. ἑαυτῷ. Eadem sententia totidem verbis expressa legitur apolog. II. §. 5. Consule Matthiae Gr. Gr. t. I. p. 278. et de pronomine addito medio vide grammaticas graecas Buttmani §. 135. a. 6. Rostii p. 450.

P. 3, 29. καὶ αὐτοί. legendum cum Thirlbio καὶ αὐτον.

P. 3, 30. καινὰ εἰσφέρειν αὐτὸν δαιμόνια. Repetuntur haec apolog. II. §. 10. et e Xenophontis memorabil. lib. I. c. 1. atque e Platonis apologia Socratis p. 24 B. expressa videntur. Hic Socratis iuratum litis formulam his effert verbis: Σωκράτη φησὶν ἀδικεῖν τοὺς τε νέους διαφθείροντα καὶ θεοὺς, οὓς ἡ πόλις νομίζει, οὐ νομίζοντα, ἕτερα δὲ δαιμόνια καινά. — Apud illum autem leguntur haec: ὄθεν δὲ καὶ μάλιστα μοι δοκοῦσιν αὐτὸν αἰτιάσασθαι καινὰ δαιμόνια εἰσφέρειν.

P. 3, 32. Ἑλλησι habent codd. Legendum esse ἐν Ἑλλησι, etiam non admoniti animadvertent. Cf. p. 4, 15. et saepius alias. Quod cum post Perionium omnes observarint, propositio haec ab Ottone in textum recepta est, uno invito Hagen. qui Ἑλλησι dativum, quem dicunt, commodi esse iudicat et minime respondere ἐν Ἑλλησι = ἐν βαρβάρους animadvertit.

P. 4, 1. μὴ ὀρθοὺς εἶναι φαμεν. Omnino scribendum crediderim μὴ θεοὺς εἶναι φαμεν. Sanctus enim martyr se iis opponit,

qui μὴ ἐπιστάμενοι δαίμονας εἶναι φαύλους θεοὺς προσωνόμαζον, ut paulo ante loquitur, Davis. Per brevitatem nobis impositam non licet hoc loco docere, quae fuerit vocabuli δαίμων apud classicos scriptores origo atque vis; perbene autem id factum est a Creuzero Symbolik, tom. III p. 3 sqq., quem velim conferat. Patres ecclesiastici autem hac voce constanter de malis angelis utuntur, ac sponderim nullum plane in eorum scriptis inveniri locum, ubi angelus bonus qualicumque addito epitheto hoc nomine sit insignitus. Speciminis causa ex immenso numero paucos hic locos subnotabo. Apolog. II. §. 6. et 7., Athenag. in legat. pro Christianis c. 22. p. 101. et 23. p. 105 ed. Dechair., Tatianus orat. contra Graecos §. 20. p. 48. ed. Worth., Theophyl. ad Autolye. lib. II. §. 38. p. 194. ed. Wolf. Ne multa, patres δαιμόνων ὄνομα μέσον εἶναι negantes δαίμονας nonnisi malos esse diserte affirmant, atque in sacris litteris, in quibus hoc vocabulum de malis tantum angelis dici persuasum habebant, opinionis huius sibi credebant inesse firmamentum. Cf. Origen. c. Cels. V et August. de Civ. d. IX, 19: Iam mihi de bonis angelis aliquid videtur disserendum, quos isti esse non negant, sed eos bonos daemones vocare quam angelos malunt. Nos autem, sicut scriptura loquitur, secundum quam Christiani sumus, angelos quidem partim malos, nunquam vero bonos daemones legimus: sed ubicumque illarum litterarum hoc nomen positum reperitur, sive daemones, sive daemonia dicantur, nonnisi maligni designantur spiritus etc. Cf. Suicer. in voce δαίμων, et Keil. opuscul. academ. p. 589.

P. 4, 8. τῶν ἄλλων — — ἀγγέλων στρατὸν. Illud ἄλλων pleonasmus est Graecis usitatissimus, de cuius natura et significatione post Heindorfium ad Plat. Gorg. plures disputarunt neque tamen eam satis explicarunt. Filius Ἄγγελος est et a Iustino dicitur, dial. c. 57. Et haec est ratio, quod cum cultu Filii immediate iungitur cultus angelorum et tunc demum sequitur Sancti Spiritus. Ceterum locus est insignis, in quo nobile quoddam praesidium inesse contendunt catholici suae de cultu angelorum doctrinae. Nec inter protestantes desunt viri docti, qui in eandem cum iis eant sententiam. Neander, Georgii Hasselbach, Semisch, Baumgarten-Crusius et maxime Otto qui contrarias explicationes refert et refutat. Thalem., Grab., alii ἀγγέλων στρατὸν atque ἡμᾶς iungunt cum διδάξαντα, ut Christus

homines et angelos docuisse dicatur. Moehler, Roessler et alii iungunt ἀγγ. στρατόν et ταῦτα cum διδάξ.: non solum de his sed etiam de angelis docuit. Keil et alii στρατόν mutant in στρατηγόν veneramur Christum, dūcem angelorum. Alii etiam absurdius et audacius tradita mutarunt

P. 4, 14. προλεχθέντας. Billius et Perionius προελεχθέντας, non improbante Marano; Grabii vero suspicio, qui pro τοὺς legi vult τοῦτο, idonea est Marano destituta ratione, quod et de Billii coniectura existimandum, ante οὐ inserentis πάντας.

P. 4, 33. Mendose in priore nostra editione legitur Ῥαδάμανθον, corrigendum Ῥαδάμανθον; ita in mss., ita apud Tatian. c. Graec. 6. p. 248 edit. Maran., ita apud Athenag. legat. pro christ. §. 12. p. 288. eiusd. edit.; Thalem. igitur et quaedam aliae editt. male Ῥαδάμανθον.

P. 5, 1. καί, cum Davisio legendum καὶν.

P. 5, 3. χιλιονταετη. Vid. Plato de republica l. x. eiusdemque Phaedrus et Gorgias.

P. 5, 4. ἡ δὲ πλάνη ἐστὶν ἄλλου πρὸς ἕτερον. In verbis ἡ δὲ πλάνη omissum videtur culpa librarii ἡ, quod recte a Thirlbio et Thalemanno receptum est. Ceterum locus magno est interpretum dissidio impeditus. Aliquam in eo latere corruptelam iam odoratus est Grabius, nec tamen eam potuit remove; Perionius vertit: error hic unus est cum altero; Langius: in errorem hoc alium ex alio seductio fuerit; Fabric. l. l. doctam operosamque hanc instituit disputationem: πλάνη ἄλλου πρὸς ἕτερον, inquit, est error, quo quis decipitur in subiecto; et vertit hoc modo: error autem noster consistit in eo, quod nos alii cuidam Christo nempe tribuimus, quod vos ethnici Rhadamantho et Minoi vindicatis, dum interim in re ipsa nihil peccasse aut absurdi statuere a vobis convinci possumus. Maranus ἡδε ἡ πλάνη, inquit, error communis est et quotidianus, quem si quis nobis obiiciat, facile sit in ipso censore simile aliquod vitium castigare. Hae quam parum aptae sint interpretationes omnes, nemo est, puto, qui non videat. Levissima autem medela omnia sanari possunt. Scribe ἀλλ' οὐ pro ἄλλου, et habes: πρὸς ἡμᾶς ἡδε ἡ πλάνη ἐστὶν, ἀλλ' οὐ πρὸς ἕτερον κ. τ. λ. quam Thirlbii egregiam coniecturam Otto quoque recipit.

P. 5, 6. Praebet cod. Clarom. τιμῶμεν οὖς, editi male τιμωμένους.

P. 5, 20. λέγεσθε. Ita codd. et H. Steph. Editi omnes λέγεσθαι.

P. 5, 24. Otto: οὐδὲ δ. pro οὐ δέεσθαι. Thalem. δεῖσθαι..

P. 5, 25. προσειλήφμεν. H. Steph., Sylburg. et Grabijs προσειλήφμεν, Thalemannus παρειλήφμεν. „Sed Iustinus, inquit Maranus, vix ullam vocem frequentius usurpat, cum acceptam a Christo et apostolis traditionem commemorat.“ Huc accedit, quod sua sponte minime vitiosa est, vel longe alteri praefereunda, ad ea significanda, quae a Christo et apostolis edocti sumus.

P. 5, 26. μόνον. Hagen. μόνους. Cf. p. 15, 1.

P. 5, 29. πάντα τὴν ἀρχὴν ἀγαθὸν ὄντα δημιουργῆσαι αὐτὸν ἐξ ἀμόρφου ἕλης δι' ἀνθρώπους δεδιδάγμεθα. — Et cum bonus sit, omnia illum ab initio creasse, vertit Maranus, perperam omnino; et ita intellegunt omnes. Immo vero τὴν ἀρχὴν est omnino, schlechthin, et hanc significationem cum plurimis alijs e Iustino locis, tum vero optimorum scriptorum exemplis firmare in promptu est. Vide v. c. p. 5, 30. 6, 2., 13, 9. quibus adiunge Herodot. I. 193. IV. 25. VII. 26., Thucyd. VI. 56., Xenoph. oec. II. 11., Platon. Lys. p. 365. Et si vis alia, adi Reitz. ad Viger. p. 723. Lucian. Nigr. p. 66., Aristipp. apud Stobaeum p. 233. 40. et Taylor. ad Lys. p. 161., ad Demosth. tom. III. p. 243. Hanc huius ῥήσεως, cuius originem non fugit Wolfium ad Demosth. Lept. p. 278., si animadverteris vim et potestatem, vexatissimum illum Ioh. VIII. 25. locum facile expedies. Nihil aliud enim sibi volunt τὴν ἀρχὴν εἶ, τι καὶ λαλῶ ὑμῖν, quam: omnino is sum, quem me etiam esse coram vobis profiteor. Sic Braunius. Sed nulla ratio est, hic alio accipiendi sensu τὴν ἀρχὴν atque in duobus mox sequentibus locis huius capituli. Ab initio condidit deus mundum ex informi materia non quidem aeterna sed antea creata. Cf. quae in Commentt. de iisdem verbis diximus Sap. XI, 18.

P. 5, 30. De usu verbi ἄξιος cum dativo cf. Porson. ad Euripid. Hecub. v. 313. Lexic. Xenoph. t. I. p. 235. Matth. Gr. Gr. §. 387.

P. 5, 31. βουλευμάτι. Sylb. βουλήματι; cf. Wesseling, ad Herodot. p. 78. Schweighäuser, Lex. Polyb., Lobeck ad Sophocl.

Aiac. p. 228., ubi habes, quae de confusione horum vocabulorum scitu sunt necessaria.

P. 6, 5. τῷ μὴ εἶργεσθαι. Quidam pro τῷ legi volunt τὸ; male; τῷ enim idem valet quod διὰ τοῦ, vel διὰ τὸ. Vide Matth. l. c. §. 291. et Wolf ad Demosth. orat. contr. Aristocrat. p. 75, tom. IV.

P. 6, 6. ἔπερ. Grab. et Perion. legi volunt pro ταῦτα τοῦτο, ut respondeat singulari ἔπερ. Melius legitur cum Davisio ἄπερ.

P. 6, 7. λόγος θεῖος significat, ut saepissime apud PP.: Euseb. et Cl. Alex. v. c. (vide Hein. ad Euseb. h. e. t. II. p. 4. et p. 138. ed. 1.) divinam doctrinam, religionem christianam, estque hoc loco τοῖς νόμοις ἀνθρωπέοις oppositum. — ὦν. Perion. et Thalem. ἄν, quod sine controversia melius videtur. Ottoni, qui locum ita exponit, ut λόγος θεῖος non doctrina divina, sed logos ille divinus ipse sit, vel propterea assentiri non possumus, quia tum impotentiam quandam in logum divinum, sive in deum cadere docuisse Iustinus videri possit, quod profecto sanctum patrem minime sensisse dicendum est.

P. 6, 18. Illud πάντως non est quod te offendat; vide p. 38, 27. et cf. Fischer ad Plat. Euthyphr. p. 23.

P. 6, 19. Ἄρωγοι. Adeo non regnum affectamus, aut novis rebus studemus (quod temere suspicamini) ut etiam auxilio vobis magno simus in administrando orbis vestri imperio. Thirlb. — σύμμαχοι. De huius vocabuli notione et usu vide Leloup. ad Isocrat. de pace orat. p. 63. Significat autem vox σύμμαχος proprie *belli socium*, et primum usurpari solebat de iis, quos suum in bellum et arma consociabat commodum.

P. 6, 21. Inopportunos primo aspectu hoc loco videtur ille ἐνάρετος hospes, nec tamen propter ea, quae sequuntur, eiiciendus, aut Hagenii ἀναρρέτης reponendus. Vocabulum serio-
ris esse aetatis docet ad Phrynich. p. 328. Lobeck.

P. 6, 28. Otto τύχοι propter εἴη.

P. 6, 28. Hic est ille locus, ubi prava decepti interpunctione nodum in scirpo quaesierunt interpretes. Tu, quod positum cernis post ἀδικούντες, tolle colon et scribe interrogandi signum, ut sanam habeas Iustini sententiam hancce: nonne ob leges ac poenas a vobis constitutas latere student ii, qui iniuste

agunt? Homines autem vos esse et facile falli posse cum probe sciant, iniuste agunt. Qui, si didicissent et persuasum haberent, fieri non posse, ut deum lateat quidquam non solum factorum, sed etiam cogitatorum, saltem ob proposita supplicia, omni ratione boni essent. — Recipienda autem cum Sylburgio est particula adversativa atque scribendum εἰ δ' ἔμαθον κ. τ. λ.

P. 6, 33. κολάσετε. Editio Roberti Stephani ex codd. habet κολάζετε. Sylburgius commendat κολάσετε. Otto: κολάζητε.

P. 7, 3. Pro πράξει H. Steph. sine causa legi vult πράξιεν. Vide Krüger ad Xenoph. Anab. I. 2, 2.

P. 7, 6. Hunc locum cum male perspexissent omnes interpretes latini, aut mutili, aut spurii aliquid inesse, aut denique quid dissidere in eo opinati sunt. Καλλιερειν autem hoc loco non significat litare, sed a litando, id est a fauste faciendo sacro, metaphorice usurpatur pro perficere, ad liquidum perducere, effectum sortiri, et sensus fere hic est: nihil profecturos vos esse contra christianos ὁ λόγος praedixit. conf. Heinich. ad Euseb. h. e. VII, not. 9. Pausan. IX, 13. 2. et Passow in voce. — Lucellum nobis praetulit Denis in translatione sua Germanica, quae eo ipso die, quo haec scribo, opportune allata est.

P. 7, 7. βασιλικώτατον. De superlativo comparativi locum obtinente vid. Henr. Steph. de dialect. Att. p. 40., Abresch. Addend. in animadv. in Aristaenet. p. 145., Boissonade ad Greg. Corinth. p. 114., Herm. ad Viger. p. 718., ubi locus noster citatur.

P. 7, 11. φημί. Refertur hoc verbum ad ea, quae paulo ante dixit Iustinus, nempe imperatores non litaturos, si christianos mactent, idque a verbo demonstrari et doceri. Quare non incommode illud inquam usurpat, ubi explicare instituit, quomodo Verbum docuerit, inanes fore persecutorum conatus. Duplici enim rationis momento veritatem Christi praedictionis demonstrat. Ac primum quidem repetit ex ipsius Christi maiestate, qui, cum summum exerceat cum patre imperium, Christianos suos ita roborabit, ut quaecumque fugere praeeperit, ab iis refugiant, uti alii homines a paupertate et morbis et ignominia refugere solent. Sed quia de Christi divinitate non fatebuntur ethnici, aliud argumentum profert Iustinus ex ipso praedicationis eventu, quo Christianos ita firmari et roborari docet, ut ipsa persecutio addat animos, nedum persecu-

tores optatos sibi successus polliceri possint. Grabius, cum sententiae seriem minus videret, lacunam et hiatum suspicatus est. Quid in hac Marani animadversione verum, quid non, ex iis, quae supra ad vocem *καλλιερήσατε* diximus, apparet.

P. 7, 18—21. Indicavit Grabius, quem alii editores secuti sunt, hunc Iustini locum ab Irenaeo adversus haeres. III. c. 3. §. 3. imitatione expressum esse. — ῥᾶρον. V. Passow in voce, et quem ibi laudatum legis, Nitzsch, de comparat. comm. in edit. Platon. Ion. p. 60.

P. 7, 22. ἄθεοι. De impietatis crimine Christianis exprobrato conf. Christ. Kortholt: De atheismo veteribus Christianis ob templorum imprimis aversationem obiecto, inque eos a nostris retorto. Kiloniae 1689; eiusd. Paganus obtrectator p. 405 et Rechenberg: De atheismo christianis olim a gentilibus obiecto, in eius exercitationibus in N. T. hist. eccl. et lit. p. 287. 55. Nuper omnes locos paulo insigniores diligenter con-gessit Ferd. Lange in: Ilgen, Historisch-theolog. Abhandlungen, zweite Denkschrift. Leipzig 1819.

P. 7, 23. ἀνευθεῖ ἀιμάτων. Similes sententiae apud scrip-tores non solum sacros, sed etiam apud profanos passim reperiuntur. Ἀπροσδεῆς, ἀδελφοί, δεσπότης ὑπάρχει τῶν ἀπάντων, οὐδὲ οὐθενὸς χηρῆζει, εἰ μὴ τοῦ ἐξομολογεῖσθαι αὐτῷ. Clem. Rom. epist. ad Corinth. c. 52. Ἀνευθεῖς δὲ μόνος ὁ Θεός. Clem. Alex. strom. 6. p. 635; eiusd.: Quis dives salvab. §. 27. Athenag. legat. pro Christ. §. 13. Θεοὶ αὐταρκεῖς εἰσι καὶ οὐδὲν ἐνδεεῖς. Procul. in Platon. theol. c. 19:

Δεῖται γὰρ ὁ θεὸς, εἴπερ ἔστ' ἕντως θεός,
Οὐδένοσ.

Euripid. Herc. fur. v. 1348. — αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ θεῖον ἀνευθεῖς. Philo in libro de ling. confus. Lucret. I. v. 56 et si plura cupis, ad Ruhnken. in Xenoph. memorab. I, 3. p. 225 et Wetsten. ad act. apost. XVII. 25.

P. 7, 23. σπονδῶν: libatio, die h. Spende, die Opferspende. θυμιαμάτων. Ita proprie vocabuntur ea quae adolebantur in sacris: suffimenta.

P. 7, 24, 25. λόγῳ εὐχῆς καὶ εὐχαριστίας ἐφ' οἷς προσφερόμεθα πᾶσιν, ὡση δύναμις, αἰνοῦντες — Verba ἐφ' οἷς προσφερόμεθα πᾶσιν vertit Grabius: „in oblationibus, quas offerimus, omnibus“, et Maranus: „in his omnibus, quae offerimus.“ Thirlbius vero:

„pro omnibus quibus alimur.“ Et hic nostro iudicio solus sensum scriptoris assecutus est; nam statim subiungitur: μόνην ἀξίαν αὐτοῦ τιμὴν ταύτην παραλαβόντες τὸ τὰ ὑπ' ἐκείνου εἰς διατροφήν γένομενα οὐ πυρὶ δαπανᾶν, ἀλλ' ἑαυτοῖς καὶ τοῖς θεομένοις προσφέρειν, ἐκείνω δὲ εὐχαρίστους ὄντας διὰ λόγου πομπᾶς καὶ ὕμνους πέμπειν. — Praeterea offerre non προσφέρεισθαι sed προσφέρειν apud scriptores ecclesiasticos significat. Ritter.

P. 7, 24. προσφερόμεθα πᾶσιν. Cf. p. 45, 22. p. 7, 27.

P. 7, 28. πομπάς. Preces solemnes atque communes; inde pompa de splendore verborum in dicendo. Cic. de oratore II, c. 72.

P. 8, 9. συνεῖναι. Et hic et infra p. 40, 24. legendum esse συνεῖναι, ante Maran. iam coniecerat Davis.

P. 8, 15. Otto: νῦν ἀγαθῶ.

P. 8, 16. χρήματα καὶ κτήματα. Inter haec, quae saepe coniunguntur et a viris etiam doctis confunduntur verba, hoc intercedit discrimen: κτήματα res sunt, quae moveri non possunt, χρήματα vero mobiles; quare bene nostro loco κτήματα alteri voci χρήματα postpositum cernis: κτήματα γὰρ ἐστὶ κτητὰ ὄντα, καὶ χρήματα χρήσιμα ὄντα καὶ εἰς χρῆσιν ἀνθρώπων παρεσκευασμένα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Clem. Alex. Quis dives salvab. §. 14; χρήματα ἀντὶ κτημάτων λάβης, idem §. 19; cf. Segaar. l. c. p. 227, 201 et 223, ubi laudatur Valckenaer. ad Herodot. lib. V. c. 23.

P. 8, 18. ἀλληλοφόνου. Vana est coniectura ἀλληλοφθόνου. Vid. p. 25, 6.

P. 8, 19. καὶ ἐστίας. Ita codices manuscripti; voculam καὶ post Grabium Maranus et Thalemannus, causa non allata, omiserunt. H. Stephan. (ad Diognetum p. 58 seq. et 72) scribi vult τραπέζας καὶ ἐστίας, praesertim quum mox sequatur ὁμοδίατοι γινόμενοι. Sed monente Sylburgio nostra scriptura bene se habet, si καὶ capiatur ἐπιτατικῶς = etiam. Otto.

P. 8, 30. ὃς ἂν ἐμβλέψῃ. Tam hic, quam in sequentibus non ipsa Christi verba, prout in sacro evangeliorum codice exstant, exacte per omnia recitare, sed sententiam aliquando eorum imperatoribus ethnicis tradere, s. martyri commodum visum fuit. Grabe.

P. 9, 7. ὥσπερ. Davis. et Hagen. volunt ὥστε, quam ob rem, quod ea quae sequuntur, ex loco proxime antecedente colligantur. Cf. p. 29, 1 et 9. 39, 26.

P. 9, 8. Nomine *διγαμίας* non vituperari ab Iustino τὸς δευτέρους γάμους (theologi bigamiam vocant successivam), sed improbari potius coniugia ea, quae ineuntur non soluto prioris coniugii vinculo, opinatur Maran., quam sententiam transscribendo probavit Patavinus editor, idque inde colligi posse, quod in iis, qui ab Iustino e sacris litteris afferuntur, locis nullus sit sermo de secundis nuptiis. Quae quidem argumentatio aliquam habere probabilitatis speciem videatur, si nescias, uti Iustinum, ita plerosque ecclesiae patres iisdem Christi verbis nisos secundum improbare matrimonium solitos esse. Ceteros ut taceam, unum nomino Athenagoram, qui simili fere orationis contextu, eademque usus ratiocinatione secundas nuptias εὐπρεπῆ ματρίαν vocat, legat. pro Christ. §. 29. Locorum nubem in hanc rem e ss. patrum scriptis collegerunt Cotelerius in notis ad Hermae pastorem p. 64 et Elmenhorstius ad Minucii Felicis Octav. p. 307. edit. Ouzelli, unde efficitur, non solum severioris vitae ac disciplinae sectatores, ut Cataphrygas, Montanistas, Novatianos, verum etiam plurimos primorum saeculorum patres, atque adeo concilia τὸς δευτέρους γάμους improbatos habuisse. Vide Augustii. Denkwürdigkeiten t. 9. p. 251. Idem sensisse s. Iustinum, quisque, qui suis oculis credere didicit, facile hic intellet, si animadverterit eum contendere, etiam rem humana lege licitam, uti secundum matrimonium, a Christo damnari, idque eo dicere, quo sanctiorem Christianorum disciplinam esse ostendat. Iam vero legibus Romanis, eas nimirum innuit Iustinus, aut non facto divortio, aut non misso repudio novas inire nuptias licuisse, nemo sibi persuaserit. Cf. Mackeldey, Lehrbuch des heutigen Römischen Rechts §. 533, von Droste-Hülshoff, Grundsätze des gemeinen Kirchenrechts tom. II. p. 34.

Sed ecce magister noster Ritterus qui nos vocat ad partes, quemque etiam dissentientem libenter audimus, quum nihil aliud nobis propositum sit, quam ut huic studiorum generi vel aliorum industria auxilii aliquid attulisse videamur. Non negamus, inquit Ritterus, s. Iustinum improbasse secunda matrimonia successiva, quae mortua altera parte ineuntur, quemadmodum plerique veteres ecclesiae patres fecere; verum ex eo non sequitur, scriptorem hoc loco illa prae oculis habuisse et nomine *peccati* notasse, nam improbare aliquid et pro peccato

habere, plurimum inter se differunt. Neque admitti potest, ut placita Tatiani, discipuli nostri apologetae, qui omnino secundum matrimonium vocat honestum adulterium, sine argumentis magistro eius adscribantur. Notum est, patres voce *διγαμία* triplici significatione uti, et primum quidem cum quis binas habeat uxores, deinde, cum quis, matrimonio prioris coniugis morte soluto, ad secundas nuptias transierit, denique tertio loco si quis uxore secundum leges dimissa aliam duxerit. Tantum de tertio matrimonii genere hoc loco Iustinum agere ex eo patet, quod in praecedenti oratione ex verbis Christi ad moechiam spectantia duo notaverat, atque edixerat: primum si quis adspexisset mulierem ad concupiscendam eam, iam eum moechatum esse in corde suo, et si quis dimissam ab alio uxorem duxisset, eum item adulterium commisisse. Duo haec genera repetit hoc addens, secundum doctrinam Christianam alterum quoque hoc adulterium esse, quamvis leges humanae soluto inter vivos matrimonio ad aliud procedere permittant.

P. 9, 9. οὐ γὰρ μόνον ὁ μοιχεύων. Etiam haec verba sua fecit Irenaeus, contr. haeres. II. 32, 1. Sunt autem eiusmodi: Apud quem (dominum) non solum qui moechatur expellitur, sed et qui moechari vult.

P. 10, 6. Pro ἀμαρτωλούς Davisius levi, ut ipsi videtur, mutatione scribendum putat ἀνθρώπους, ut sit cui opponatur πονηρούς. Fortasse verbum aliquod excidit, v. g. ὁσίους. Eadem paulo immutata et ad eosdem, quos in textu laudavi sacrae scripturae locos, expressa leguntur in dialogo cum Tryphone Iudaeo §. 96. Sunt autem haec: καὶ γὰρ τὸν παντοκράτορα Θεὸν χρῆστὸν καὶ οἰκτίρμονα ὀρωμεν, τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλοντα ἐπὶ ἀχαρίστους καὶ δικαίους, καὶ βρέχοντα ἐπὶ ὁσίους καὶ πονηρούς.

P. 10, 23. ὁ γὰρ καὶ ἐπὶ πολλῶν. Maran. ὁ γε καὶ ἐπὶ πολλῶν. Mavult Thalem. γ' ἄν. Legendum ὁ γε καὶ.

P. 10, 24. ἡμῖν codd.; leg. ὑμῖν.

P. 11, 25. φόρους δὲ καὶ εἰσφοράς. Φόρος (Tribut der Verbündeten oder Unterthanen) idem est quod Latinis tributum, quod et a singulis pro ratione census exigitur, et in quemcumque rei publicae usum tribuitur; εἰσφορά stipendium proprie est atque pecuniam significat ad necessitates belli conferendam

(ausserordentliche Vermögenssteuer). Boeckh, Staatshaushalt der Athener, tom I. p. 322. sqq. 480. Conf. F. A. Wolfii prolegomena in orationem Leptineam, in apparatu ad Demosth. edit. Schäfer. tom. III. p. 30. Leloup, ad Isocrat. orat. de pace p. 121.

P. 12, 5. Caesares deos non putamus, in ceteris rebus, πρὸς τὰ ἄλλα, lubentes iis obtemperamus.

P. 12, 14. ὅπερ εἰ εἰς. Similis locus est apud Platonem in Phaedon. p. 107 ed. Steph. Est autem hic: Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὁ θάνατος τοῦ παντὸς ἀπαλλαγὴ, ἔρμαιον ἂν ἦν τοῖς κακοῖς ἀποθανοῦσι, τοῦ τε σώματος ἅμα ἀπηλλάχθαι καὶ τῆς αὐτῶν κακίας μετὰ τῆς ψυχῆς. Apologia Socratis p. 40. C: καὶ εἴ γε δὴ μηδεμίᾳ αἴσθησίς ἐστιν, ἀλλ' οἷον ὕπνος ἐπειδάν τις καθεύδων μηδ' ὕναρ μηδὲν ὄρα, θαυμάσιον κέρδος ἂν εἴη ὁ θάνατος.

P. 12, 17. νεκρομαντεῖαι. Eadem magicarum artium genera enumerat Tertullianus in libro suo apologetico c. XXIII. et quidem his verbis: „Porro si et magi phantasmata edunt, et iam defunctorum infamant animas; si pueros in eloquium oraculi elidunt, si multa miracula circulatoriis praestigiis ludunt, si et somnia immittunt, habentes semel invitatorum angelorum et daemonum assistentem sibi potestatem, per quos et caprae et mensae divinare consueverunt“ etc. Cf. Ammianus Marcellin. XXIX, 1 et de omnibus his divinationum generibus Fabricius bibliogr. Ant. p. 410.

P. 12, 18. Codex regius αἱ διαφθόρων, sed in margine: οἶμαι, αἱ ἀδιαφθόρων παίδων. Ceterum locus tentandus non est, sed intellegendus. Facit autem ad illum illustrandum, quod Grabius iam vidit, apprime Socratis lib. III. hist. eccl. c. 13. narratio, ubi inter nefanda gentilium sacra refertur, quod pueros impuberes, παῖδας ἀφθόρους, utriusque sexus immolarint extaque eorum inspexerint: σπλαγχνοσκοπούμενοι. Eusebius h. e. VII, 10 similia de Valeriano memoriae prodidit. Iussus enim fuerat Valerianus a sacrificulis immolare liberos infeliciū parentum, et recens natorum rimari viscera: καὶ τέχνα δυστήνων πατέρων καταδύειν καὶ σπλάγχνα νεογενῆ διαρσεῖν. Maxentium quoque mulieres gravidas disseccasse et infantum recens in lucem editorum exta inspexisse ab eodem Eusebio h. e. VIII, 14 relatum est: νεογενῶν σπλάγχνα βρεφῶν διερευνωμένου. Ceterum

per se lucet Iustinum argumenta sua pro immortalitate animorum ex gentilium placitis, non ex suis persuasionibus perficere.

P. 13, 1. Post *κατανοοῦντι* particula *τί* ob similitudinem cum ultima praecedentis vocis syllaba facile potuit interire, quam restituendam esse bene monuerunt Langius, Grabius et Maranus quamque Otto restituit. Interpungendum autem erit sic: *καὶ κατανοοῦντι, τί ἀπιστότερον ἂν κ. τ. λ.* De usu voc. *μᾶλλον* cum comparativo conf. Matth. Gr. Gr. §. 458, Herm. ad. Viger. p. 720. Praeterea vero conf. Winer, Grammatiche Excuse p. 75 et quos ille ibidem laudat.

P. 13, 12. *διαλυθέντα*. Levissima mutatione ex *ΔΙΑΧΥΘΕΝΤΑ* fieri potuit *ΔΙΑΛΥΘΕΝΤΑ*, quae emendatio et auctore Davisio et critico calculo digna est. Secus olim videbatur Ottoni docenti Thirlbium bene coniecisse a Iustino scriptum esse: *διαλυθ κ. δ. σπ. εἰς γῆν ἀναλυθέντα*, quum apud Irenaeum legamus: *τὰ ἡμέτερα σώματα τεθέντα εἰς τὴν γῆν καὶ διαλυθέντα ἐν αὐτῇ* lib. V. c. 2. §. 3. — *τὴν εἰς τὴν γῆν ἡμῶν ἀνάλυσιν*. ibid. sub. fin. — *ἔπειτα ἀναλυθέν εἰς τὴν γῆν* ibid. lib. V. c. 3. §. 3; sed nunc *διαχ.* recepit.

P. 13, 27. *καὶ Σίβυλλα δὲ καὶ Ὑστάσπης*. *Ὑστάσπης* scribendum esse omnes fere monuerunt editores, conf. p. 29, 17; et sic scribitur illud nomen apud Clem. Alex. passim, apud Lactantium, alios. Qui plura de Hystaspe scire cupit, legat Ammian. Marcell. XXIII, 6. Agath. histor. II, 24. p. 117. edit. Niebuhr. Exstant Sibyllina oracula in Gallandi biblioth. pp. tom. I, p. 335, atque nostra aetate docte copioseque de illis disputarunt Birger Thorlacius: libri Sibyll. etc. in Muenteri miscellan. Havniens. tom. I. fascic. I., Bleck, Ueber die Entstehung und Zusammensetzung der Sibyllin. Orakel, in theolog. Zeitschrift, herausgegeben von Schleiermacher, de Wette und Luecke. Berlin 1819. I. Heft.

P. 14, 1. *θείως*. Legendum *θειοτέρως* iam multi monuerunt, inquit Maranus, quod tamen male fecerunt.

P. 14, 7. *χειρῶν ἀνθρώποις*. H. Steph. *χειρῶν ἔργοις ἀνθρώπων*; ita et Grabius. Davis. *χειρῶν ἀνθρώπων ἔργοις*, Wolfius *ἔργα χειρῶν ἀνθρώπου*, Maranus vero *χειρόνι ἀνθρώπους*. Quibus omnibus superior mihi esse videtur emendatio Sylburgii *χειρῶν ἀνθρωπίνων ἔργοις* quam et Otto recepit. Nec obstat *προσκυνεῖν*, quod quamquam accusativo iungi solet apud scriptores pro-

saicos serioris aetatis, saepe tamen etiam dativo additum invenitur. Conf. p. 12, 4. et Lobeck. ad Phrynich. p. 463.

P. 14, 17. διασπαρχθέντα. Cf. Lobeck. Aglaopham. p. 557. 572. 615.

P. 14, 19. Pro ὄφ' ἵππου fortasse legendum ἐφ' ἵππου, conf. p. 37, 5.

P. 14, 21. ὁμοίους, legend. cum Thirlb. ὁμοίως.

P. 14, 21. καὶ τί γάρ. Thirlbius, quem secutus est Hagen, αὐτοκράτορας, οὕς ἀεὶ legendum expungendumque censet comma illud post verbum ἀξιοῦντες positum. Maranus καὶ τοι γάρ; „Quid enim necesse est antiqua recensere, quum quotidie (ἀεὶ quotiescumque imperatorum aliquis moritur) eiusmodi consecrationes apud vos celebrentur.“ Ad locum illustrandum facit Casaubon. ad Sueton. Aug. c. 100.

P. 14, 22. καὶ ὀμνόντα. Suetonius l. c. „Nec defuit vir praetorius, qui se effigiem cremati euntem in caelum vidisse iurasset,“ ex quo patet a Sylburgio et Grabio sine causa Iustinum vituperari quod ea, quae de Romulo et Iulio Caesare narrantur, iusto latius ad reliquos imperatores extenderit. Cf. Tatian. orat. adv. Graec. 10; Tertull. ad nationes 1, 10.

P. 14, 25. εἰς διαφορὰν καὶ προτροπήν. Billius, Langius, Grabius et monachus Benedictinus (Maranus) recte legunt διαφορὰν et Cotelerius in not. ad monum. eccl. gr. pro altera voce reponit παρατροπήν, perversionem, depravationem. Thalem. Sed scite observavit Deckersius (in nupera apolog. translatione, quae Smetsii inserta est kathol. Monatschrift. III. Jahrgang. VII. Bd. II. Hft.), haec per ironiam esse dicta atque nihil mutandum. Cf. §. 54. p. 36.

P. 15, 4 κοινῶς — ἄνθρωπος. Coniecerat, inquit vir doctus, cuius nomen pagina in Gallandi bibliotheca non exhibet, Thirlbius legendum esse κοινός. Coniecturam confirmat Davisius ex ipso Iustino, qui pari phrasi usus est in dialogo cum Tryph. Ind. §. 99: ὡς κοινὸν ἄνθρωπον ἐν Ἄιδου μένειν, item ex aliis patribus passim. Clem. Alex. stromat. III. p. 192: ἔπειτα δὲ (ὁ Κύριος) οὐκ ἄνθρωπος ἦν κοινός. Vide Euseb. hist. eccl. I. I. c. 2. III. c. 27. VII. c. 27. et Cyrillum in Iulian. I. VIII. p. 286. Sed hoc loco κοινῶς unice verum esse, ostendit quod statim sequitur ἰδίως, id quod voci κοινῶς ita respondet, ut hoc sensu latiore, illud strictiore et proprio significet.

P. 15, 17. *πονηρούς*. Sylburgius et Grabius cum H. Steph. pro *πονηρούς* legi malunt *πηρούς*, idque firmant loco e dialogo cum Tryph. §. 59 desumpto: *τούς ἐκ γενετῆς καὶ κατὰ τὴν σάρκα πηρούς καὶ χολοὺς ἰάσατο*. Vulgaris tamen lectio retineri potest, ideoque debet. Conf. Lobeck. ad Phrynich. p. 389.

P. 15, 18. Corrige *ταῦτα*.

P. 15, 27. *πρὶν ἢ ἐν ἀνθρώποις*. Lacunam esse ante haec verba, plures viri docti suspicati sunt. Fabric. l. c. nihil deesse contendit, sed ex superioribus *καὶ ὅτι* tantummodo subintellegendum. Maran., qui hoc ferri posse monet, aut unam copulam *καὶ* inserendam putat, aut post *πρὶν* particulam *δὲ* supplendam.

P. 15, 28. *φθάσαντές τις*. Varie hunc locum tentarunt interpretes, a nemine tamen in sanitatem restitutus est. Reliquis Marani emendatio anteferenda, qui recte videns in particula *διὰ* sedem esse morbi, illam expungendam et legendum existimat *φθάσαντές τις*, λέγω δὲ τοὺς προειρημένους καχοὺς δαίμονας; atque Maranum hac ratione difficultatem expedisse Schnitzero visum est.

P. 16, 7. Locus varie tentatus. Meursius, Clericus. Fabric. et Otto legunt *ἐν ταφαῖς*. Salmas. et cum eo Grabius *ῥαφαῖς*, vertitque „sutiles coronas“, quasi positum esset pro *ῥαπτούς*, quod contortius est et hoc loco frigidum. Mon. Bened., omnibus emendationibus reiectis, ex Basilio et Greg. Naz. probat, *γραφαῖς* non picturas solum, sed etiam statuas atque imagines fictas significare. Sed sic *ἐν* delendum foret. *Ταφαῖς* verum est. Eadem effert paulo ornatius Minucius Felix in Octavio: „nec mortuos coronamus“ et „coronas etiam sepulchris denegatis“. *Θυσία* autem non solum denotat sacrificium ex animantibus, sed et suffitum quoque et libamina. De qua re vide Minucii Octavium ed. Ouzeli p. 108 et 347. Quod statim sequitur *ὅτι γὰρ οὐ* codd. stare non posse, non unus vidit Maranus; eiiciendum est, quidquid obloquitur Grabius, et scribendum *ὅτι γὰρ οὐδ*. Conf. Athenag. leg. pro Christ. §. 12. et Dechair., Tatian. orat. ad Graec. §. 16. ed. Worth.

P. 16, 9. leg. cum Sylburgio *πάλα* pro *παλαιά*. Cf. 8, 13. 25, 6.

P. 16, 12. *εἰστρηθείας*. Notat Maranus in utroque cod. ms. ad marginem et apud H. Steph. ad calcem legi: *Κόρην καὶ*

Ἀφροδίτην τὰς διὰ τὸν Ἄδωνιν ἐρηθείσας. Corruptum autem cum suspicarentur hunc locum Sylburg. et Grabijs, in peius eum mutarunt scribendo τὴν μὲν διὰ τὸν Ἄδωνιν, τὴν δὲ διὰ τὸν Ἄιδωνέα οἰστροθεΐσαν. Intactum, puto, Sylburgius et Grabijs nostrum reliquissent locum, si fabulae meminissent narratae ab Apollodoro lib. III. c. 14. sect. 4. §. sqq. Conf. Tatian. contr. Graec. orat. §. 13.

P. 16, 14. Cur Sylb., Grab. et Thalemannus διὰ Ἰησοῦν Χριστὸν corrigere voluerint, nisi cum interprete latino male locum intellexerunt, certe nescio. Eandem loquendi rationem aliis locis haberi, p. 32, 8 et p. 40, 27 a Marano iam est adnotatum.

P. 16, 21. μετὰ τὴν ἀνέλευσιν τοῦ Χριστοῦ. Euseb. h. e. lib. II. c. 13. ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου.

P. 16, 22. Editi et codd. habent προσβάλλοντο. Maranus ex Euseb. l. c. recepit προσβάλλοντο.

P. 16, 23. κατηξιώθησαν. Euseb. Post hoc verbum scribe colon delete puncto.

P. 16, 24. Γίττων. Uterque cod. mstus., Stephanus et Thirlb. Τρίτων. Alii Γίττων, Γίτθων, Γηθτων, Γητων; quae falsa sunt omnia. Euseb. Γίτθων. Hippolytus, refutat. omnium haeres. 234, 22. habet Σιμων ὁ Γίττηνός. Vide Const. apostol. 6, 7. p. 337. ed. Cotelerii tom. I. not. 8. ✓

P. 16, 25. δυνάμεις ποιήσας μαγικάς. — δυνάμεις μαγικάς ποιήσας Euseb. l. c.

P. 16, 26. ἐν τῇ πόλει ὑμῶν. — ἐπὶ τῇ πόλει ὑμῶν τῇ Euseb. l. c. edit. Vales.; in urbe vestra Ruf.

P. 16, 27. παρ' ὑμῶν — παρ' ὑμῖν Euseb. ibid. — ὅς ἀνδριάς ἀνεγέρταται. Haec verba, quae desunt apud Euseb., Stroth. ex nostro reposuit.

P. 16, 29. Σιμωνι δεῶ σαχτω. Multi saeculis hisce posterioribus fuere viri docti, qui Iustinum sanctissimum et eruditissimum virum ob latinae linguae ignorantiam lapsum esse contenderent, quippe qui statuam, quae erat Semoni Sanco, Sabinorum cuidam numini, dicata, Simoni Mago sacratam fuisse memoriae prodiderit. Ea autem inscriptio anno 1574 in Tiberina insula reperta, (asservatur autem in maximo illo rerum antiquarum thesauro Vaticano) in haec concepta est verba:

SEMONI | SANCO | DEO. FIDIO. | SACRUM |
 SEX. POMPEIUS. S. P. F. | COL. MUSSIANUS |
 QUINQUENNALIS | DECUM | BIDENTALIS |
 DONUM. DEDIT.

Erudite, ut solet acutissimus homo Thirlbius, Iustini partes contra levitatis insimulatores sustinuit. Vide eius doctam ad nostrum locum disputationem, et Hist. Pol. Blätter 1861.

P. 16, 31. προσκονοῦσι. Male in editionibus Iustini legabatur ἐκείνον καὶ προσκονοῦσι. Melius Euseb., quem secuti sumus. Mar. ἐκείνον καὶ habent etiam codices. Ibidem l. 32 loco συμπερινοστήσασαν mss. et H. Steph. legunt περινοστήσασαν.

P. 16, 32. τὴν ἀπ' αὐτοῦ recepit Mar. ex Euseb. l. c. pro vulgari ὅπ' αὐτοῦ. — Ἐπὶ τέγους σταθεῖσα. Quas Romani cellas meretricias, Graeci vocant κλίσια et στέγας; item στέγος vel τέγος. Quare cum legis aequd Graecos, πόρνas ἐπὶ τέγους vel ἐπὶ στέγους ἐστώσας, semper de cellulis meretriciis debes intellegere. Casaubonus ad Sueton. Calig. 57. Helenam in fornice Tyri, Phoeniciae urbe, primum prostitisse, etiam ab Hippolyto memoriae proditum est: ὕστερον ἐπὶ τέγους ἐν Τύρω τῆς Φοινίκης πόλει στῆναι. Refutat. omn. haeres. p. 253. cf. Theodreti haeret. fabul. compend. l. I. de Simone mago. Eriph. haer. XXI. 2, 3 vocat illam ῥεμβάδα ἀπὸ τῆς Τυρίων ὄρμωμένην. Post σταθεῖσαν etiam apud Euseb. et Syncellum additum est ἐν Τύρω τῆς Φοινίκης.

P. 17, 7. πεποίηκε βλασφημίας λέγειν. — πέπεικε βλάσφημα Euseb. l. c.

P. 17, 7. παντὸς Θεόν. — παντὸς πατέρα εἶναι τοῦ Χριστοῦ λέγειν Euseb. l. c.

P. 17, 8. ἄλλον τινὰ νομίζειν μείζονα. Euseb. h. e. lib. IV, 12. p. 322 edit. Heinich. habet ἄλλον τινὰ νομίζειν μείζω τοῦ δημιουργοῦ θεόν, ὃς καὶ κατὰ κ. τ. λ.

P. 17, 8. τὰ μείζονα. Haec desunt apud Eusebium, unde magnum in Valesii interpretatione erratum. Sic enim reddit: alium vero quendam longe illo praestantiozem hoc universum condidisse affirmarent. Nihil magis pugnat cum argumentis Marcionis, qui mundum a summo illo Christi patre deo conditum negabat. Ipse Valesius in notis agnoscit legendum esse τὰ μείζονα, ut apud Iustinum. Cum Marcion hunc mundum a vero deo creatum negaret, dicebat esse et illi conditionem

suam et suum mundum et suum caelum; Tertull. c. Marc. l. c. 16. Sed cum probarent catholici absurdum dictu esse, eius esse invisibilia, qui nihil visibile praemiserit, magisque congruere, eius esse maiora, cuius et magna, respondebant Marcionitae: sufficit unicum hoc opus deo nostro, quod hominem liberavit summa et praecipua bonitate sua. Mar.

P. 17, 9. πάντες οἱ ἀπὸ τούτων ὁρμώμενοι. — Καὶ πάντες δὲ ἀπὸ τούτων ὁρμώμενοι Euseb. l. c.; ibid. pro ἔφημεν habet ἔφαμεν.

P. 17, 10. ὄν τρόπον καὶ οἱ οὐ κοινωνοῦντες τῶν αὐτῶν δογμάτων. — ὄν τρόπον καὶ οἱ κοινωνῶν ὄντων Euseb. l. c. — Otto: ἐν τοῖς φιλοσόφοις.

P. 17, 11. ἐπικατηγορούμενον. — ἐπικαλούμενον Euseb.

P. 17, 12. εἰ δὲ καὶ τὰ δύσφημα ἐκεῖνα μυθολογούμενα ἔργα πράττουσι κ. τ. λ. Τρία, inquit Athenag. in legat. pro Christ. §. 4, ἐπιφημίζουσιν ἡμῖν ἐγκλήματα, ἀθεότητα, Θυέστεια δεῖπνα, Οἰδιποδείους μίξεις. Orta est duarum posteriorum calumniarum altera, quod noctu conventus suos agitent, ubi fratres sese appellabant et sorores, mutuoque osculo, quod pacis vocabatur, sese invicem excipiebant. Vide Matthiae Zimmermanni dissert. histor. theol. ad illud Tertull. „fiunt, non nascuntur Christiani.“ Lips. 1662. p. 83, Herald. et Elmenhorst. ad Minucii Felic. Octav. p. 86, Mamachii origines et antiquitt. eccles. tom. I. Omnes autem fere locos, qui quidem manu congeri possunt, diligenter congressit Kortholt. l. c. p. 546. quorum omnium maxime insignis est apud Minuc. Felic., quem si huc transcribo, nemini puto me rem facturum esse ingrati. Sunt autem haec Caecilii loquentis: „iam de initiandis tirunculis fabula tam detestanda, quam nota est. Infans farre contectus ut decipiat incautos, apponitur ei, qui sacris imbuatur. Is infans a tirunculo farris superficie quasi ad innoxios ictus provocato, caecis occultisque vulneribus occiditur: huius, pro nefas! sitienter sanguinem lambunt, huius certatim membra dispertiunt, hac foederantur hostia, hac conscientia sceleris ad silentium mutuam pignorantur, haec sacra sacrilegiis omnibus tetriora. — Et de convivio notum est; passim omnes loquuntur, id etiam Cirtensis nostri testatur oratio. Ad epulas solemni die coeunt, cum omnibus liberis, sororibus, matribus, sexus omnis homines et omnis aetatis. Illic post multas epu-

las, ubi convivium caluit et incestae libidinis fervor ebrietate exarsit, canis, qui candelabro nexus est, iactu offulae ultra spatium lineae, qua vinctus est, ad impetum et saltum provocatur; sic everso et extincto conscio lumine, impudentibus tenebris nexus infandae cupiditatis involvunt per incertum sortis, et si non omnes opere, conscientia tamen pariter incesti, quoniam voto universorum appetitur, quidquid accidere potest in actu singulorum." Edit. Ouzel. p. 87, 59.

P. 17, 16. συντεταγμένον non legitur apud Euseb.

P. 17, 18. μηδένα διώκωμεν. Legit Billius approbante Thirlbio μηδένα ἀδικῶμεν; melius Otto: μηδὲν ἀδικῶμεν.

P. 17, 21. Interpretes, qui huius loci structuram difficilem et impeditam putaverunt, frustra elaborarunt. Post τοὺς ἄρσενας commate interpungendum est, ita ut sequentia cum antecedentibus artissime conectantur; tum ad verba παιδας εἰς τὸ αἰσχροῦς χρῆσθαι μόνον ex praecedentibus τρέφειν assumi debet, qui infinitivus cum tota hac sententia pendet a voce ὀρῶμεν. Verte: ac quemadmodum antiqui boum vel caprarum vel ovium greges vel equarum pascentium aluisse feruntur, sic pueris tantummodo in usum nefarium homines uti videmus. Huius structurae rationem cum non videret Grabius, pro παιδας legendum coniicit vel παιδες vel παιδων, quam coniecturam esse inutilem recte monet Maranus, qui similes de his gregibus e Grabii editione exscripsit locos fere hosce. Tatian. §. 26. Clem. Alex. III. paedagog. c. 4. De vectigalibus, quae ad imperatores redibant, videri iubet Sueton. Caligul. et Lamprid. in Alex. Sever. Abrogatum hoc vectigal lege ult. tit. XL. lib. XI. cod. Iust. Ita Thirlbius, qui et de incestis flagitiis inde consequentibus citat Clem. Alex. paedag. lib. 3. Lactant. lib. VI. c. 10. Min. c. 31. Tertull. apol. c. 9. et ad nation. c. 16. De more autem infantes exponendi confer. Ouzel. ad. Minuc. Fel. Octav. p. 288. 289. 306 quem ibi laudatum vides, Lipsium epistola 85. centur. I. ad Belgas, Hugonem Grotium de veritate relig. Christianae 11. 12. not. 9 et Beckerum in Charicle, tom. I. p. 21 et 115.

P. 17, 24. ἐπὶ τούτου τοῦ ἄγους ἔστηκε. Editoribus sententia est aperta, Hagen. tamen haesit in verbo ἄγος, legendumque esse docet ἐπὶ τοῦ τέγους loco appposito p. 16, 32. Praeiverat

Thirlbius non pro arbitrio pronuntians nihilque mutans. Adiu-
vanda est interpretatio per Tatian. orat. adv. Graecos c. 28.
Athenag. legat. c. 34. Clem. Alex. paedag. lib. III. c. 4.
§. 26. Hieronym. in Iesaiam 2, 24, 5.

P. 18, 7. De vi atque significatione vocis σωζεσθαι legi
iuvat quod a Wyttenbach. ad Plut. moral. I, p. 436 dispu-
tatum est. Cf. Wahlii clavis N. T. et quos ille laudat, Buttm.
et Matthiae.

P. 18, 11. Haec a quibusdam male intellecta, ideoque
varie tentata. Scilicet non viderunt, et post Θεω incipere
apodosin et διὰ τέχνης significare: simulate, subdole, astute, so-
phistice. Exempla ex Aeliani var. hist. XII, 33, et ex Hero-
diano VIII. 4, 28 adstruxit Heumann. l. c. De usu vocis
μέλειν cf. Passow s. v.

P. 18, 12. Pro φήσει coniecit Thirlb. scribendum πάση;
Heumann. φύσει. Emendatio haec a temeritate iudicii profecta,
ista inutilis.

P. 18, 17. οὐκ ἐγαμοῦμεν. Faciunt huc optime Minucii
Felic. in Octavio verba: „unius matrimonii vinculo libenter
inhaeremus. Cupiditatem procreandi aut unam scimus, aut
nullam“. Vide adnotationem Elmenhorstii huic loco subiectam
in edit. l. p. 308; item Langii ad Athenagorae Legationem sub
libri finem p. 85 ed. Dechair.

P. 18, 20. Codd. et H. Steph.: Φίληκι. Sylburg., cui
cum Thalemanno et Ottone assentimur, Φήλικι. De permuta-
tione η et ι vid. Pelliciam de Christ. eccles. politia tom. 2.
p. 119. ed. Ritter et Braun; Heinrich ad Iuvenal. sat. p. 174
et infra p. 22, 16. — Κυρηναίου Quirini. Is qui Aegypto praeerat,
vocabatur praefectus augustalis eiusque sedes erat Alexandriae.
Vid. cod. Theodos. tom. III. p. 270 et Rudorff in Niebuhrii
Rhein. Museum fasc. II. p. 74.

P. 18, 26. Ἀνωόου. Male hoc loco disputat Maranus;
quare tu, ut intellegas quid verum sit, vide Dionem Cassium
LXIX, 11, Spartian. vit. Hadr. c. 16, Aurel. Victor. 14. Cf.
Welckerum, das academ. Kunstmuseum zu Bonn p. 41. sqq.
et doctam ad Tatian. notam in orat. ad Graec. §. 16. p. 40.
edit. Worth. et Athenag. leg. §. 26. p. 121. ed. Dech.

P. 18, 26. διὰ φόβου. — διὰ φόβον Euseb. IV, 8.

P. 18, 28. ἀντιτιθεῖς. Vel addendum vel certe subintelligendum λέγει Thalem putat, Otto: εἴπη; Thirlbio coniectura ἀντιτιθείη, Hagenio ἀντιτιθῆ probatur. Cf. p. 21, 17. 27, 22.

P. 18, 31. τοῖς προφητεύουσι. — Cod. Claromont. προφητεύουσαι.

P. 19, 6. Cf. Iustini cohortat. ad Graecos §. 13 et variorum adnot. in Irenaeum apud Massuet in append. p. 136.

P. 19, 9. βασιλεύοντι Ἡρώδῃ. Cum hoc loco a s. Iustino traditum sit, Ptolomaeum Philadelphum, qui celeberrimam illam Alexandriae bibliothecam condidit, ad Herodem, cuius aetas multo fuit inferior, nuntios cum litteris misisse, quibus ut sibi sacri Hebraeorum libri transmitterentur rogaverat, Iustinum ipsum sunt qui huius manifesti erroris accusent; sunt et qui librariis illum tribuant. Hoc praecipue editores fecisse video. Putant vocem Ἡρώδῃς ab indocto librario margini adscriptam inde in textum irrepsisse, aut legendum βασιλεύοντι ἱερῆ. Hoc Grabius, illud malunt Maranus et Thalemannus. Ab utrisque autem dissentit Usserius, qui nihil prorsus emendat, sed s. Iustinum bibliothecam illam Philadelphi cum ea, quae a Cleopatra condita aut restituta est, confudisse censet. Vide quomodo versatus sit in explicatione historiae de LXX. interpretibus Eichhorn. in Repertor. für biblische und morgenländische Litteratur t. I. p. 266 sqq. Lumpfer, historia theol. critica t. I. p. 133.

P. 19, 18. ἐν τῷ νῦν γεγενημένῳ Ἰουδαϊκῷ πολέμῳ Βαρχοχέβας. Euseb. habet γενομένῳ et secundum Hebraicum recte Βαρχωχέβας. — Male Rufinus, quem secutus est Christophorson., vertit: „in hoc, quod nunc geritur, bello Iudaico.“ In eodem quoque errore, ut ex Eusebianis eius animadversionibus colligitur p. 298. versatus est Scaliger, τὸ νῦν dici non posse arbitratus nisi de re admodum recenti, ne dicam praesenti. Itaque ex hac Iustini voce necessario consequi ait, bellum Iudaicum sub extrema Hadriani tempora profligatum fuisse et Iustinum Antonino Pio apologeticum suum obtulisse imperii eius initio. At νῦν dici potest de re, quae nostra aetate facta est idemque valet ac τὸ καθ' ἡμᾶς, quod Eusebius usurpare solet de rebus multo ante gestis, ut cum dicit de Porphyrio philosopho ὁ καθ' ἡμᾶς γενόμενος. Denique ipse Iustinus paulo ante p. 18, 26,

de Antinoo ita loquitur: Ἀντινόου τοῦ νῦν γεγενημένου, id est, de Antinoo qui nostra aetate vixit. Certe Graeci νῦν ponunt pro nuper (Homer. Iliad. 3, 434. Od. 1, 43 et Iust. p. 18, 26, τοῦ νῦν γεγενημένου). Ita demum Sophronius, qui librum Hieronymi de scriptoribus ecclesiasticis Graece vertit, verba illa Hieronymi cap. 2: „evangelium quoque, quod appellatur secundum Hebraeos, et a me nuper in Graecum Latinumque sermonem translatum est,“ Graece reddidit: ὅπερ ἐπ' ἐμοῦ νῦν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Ῥωμαϊκὴν γλῶτταν μετεβλήθη. Vales.

P. 19, 21. ἐκέλευεν ἀπάγεσθαι. — Ἐκέλευεν ἄγεσθαι Vales. ἐκέλευσεν ἄγεσθαι Stroth.

P. 19, 34. ᾧ ἀπόκειται. Regius codex et H. Steph. habent ἔ ἀπόκειται. Clarom. τὸ ἀπόκειται. Legitur in nostris editionibus LXX. interpretum τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ. Magna est hac in re apud scriptt. eccless. varietas, sed non dubium est, quin legerit Iustinus ᾧ ἀπόκειται. tum quia paulo post addit τὸ βρώσιον, quod omnino sanum est, tum quia in dialogo §. 120 contendit ita reddidisse septuaginta interpretes, ac Iudaeos aliam lectionem excogitasse, nempe τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ. Lectionem, quam tuetur Iustinus, magis usitatam apud Christianos fuisse, colligimus ex testimonio Iuliani, qui eos accusat apud Cyrill. Alex. lib. VIII. p. 253, quod scripturam depravaverint inducenda hac lectione ᾧ ἀπόκειται. Sic interpretatus est Symmachus, teste Eusebio demonstr. evang. p. 372. Interdum eadem lectio occurrit apud Eusebium, ut libr. VII. demonstr. c. ult. Euseb. ipse lib. VIII. c. 1 sic explicat τὰ ἀποκείμενα Christo, ut aliter legisse non videatur. Legimus apud Archelaum p. 78: „donec veniat, cuius est.“ Quod quidem librariorum erratum videtur esse, pro „cui ius est.“ Longius foret in aliis scriptoribus recensendis immorari. Haec Maranus. Plura v. in „Repertorium für biblische und morgenländische Litteratur“ t. II., ubi docte de nostro loco disputavit Strothius.

P. 20, 6. Hagenius putat θείου esse delendum. Cf. 35, 27.

P. 20, 22. λείπον. Legendum est λοιπόν. Thalem. Nihil immutandum.

P. 20, 26. τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ σπέρμα. Grabius pro σπέρμα vult πνεῦμα, sed nihil esse mutandum primus, ni fallor, observavit Fabric. l. 1. Respicitur enim, inquit vir diligentissimus, I. Ioh. III, 9 et res eodem recidit: nam per semen illo

Ioh. loco spiritum dei intellegendum notat Irenaeus IV, 51. Conf. I. Ioh. III, 6. Porro spiritum dei etiam de λόγῳ dici, diserte docet Iust. p. 69. edit. Oxon. (nostrae p. 21, 31) et multis aliis veterum testimoniis ostendit Grotius ad Marci II, 8, Petav. de s. trinitate p. 79 et Bullus in defensione fidei Nicaenae p. 37 sqq. In eadem sunt cum Fabricio sententia Maran. et Thalemann. Cf. Eichhorn Repertor. II. Th. p. 1 sqq.

P. 21, 17. ὅπως δὲ τινες μὴ. Ita codd. Post ὅπως sive ante ἐγκαλέσωσιν excidisse μὴ viri docti monuerunt; facile propter sequens μὴ excidere potuit.

P. 21, 20. Otto: πειρασόμεθα.

P. 21, 31. προσηγόμεν. Legi in Clarom. codice προσσηγόμεν, notavit Maran. et pro γενησόμενον ibidem γεννηθισόμενον coniecit. codd. γενησόμε. Otto: τοῦτο pro τοῦτον.

P. 22, 2. Μωσῆς. Excidit vel ὡς ante Μωσῆς, vel cum Grabio statuendum, ex ὡς Ἡσ. librarios fecisse Μωσῆς atque adeo legendum esse ὡς Ἡσαίας, quae est elegantissima emendatio et sine dubio etiam verissimillima; nam ex Iesaia solo laudaverat Iustinus hucusque oracula et is est adeo ὁ προδεδηλωμένος προφήτης. De Mose quidem nihil supra dixerat. Thalemann.

P. 22, 16. Κυρηναίου. De Publio Sulpicio Quirinio qui primum consul, tum anno urbis 769 praeses Syriae factus est, cf. Winer, bibl. Realwörterbuch s. v. Quirinio et Calmet dictionarium bibl. s. v. Cyrenio.

P. 22, 20. Parum apte magnam Grabius, cui consentit Thalemannus, post verba ἔστι δὲ ταῦτα statuit lacunam. Non enim agitur de Christi silentio et vita obscuriore, sed docet Iustinus a prophetis etiam illud praedictum, fore ut Christus natus ceteros homines usque ad aetatem virilem lateret, i. e. ut ab iis non cognosceretur. Καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Ev. Ioh. I, 10. μέσος δὲ ὁμῶν ἔστηκεν, ὃν ὁμοῖς οὐκ οἶδατε. Ioh. I, 26.

P. 23, 9. Leg. cum Thalem. προεπεφίτευτο.

P. 23, 9. τοῦ Σοφονίου. Iustinum memoria esse lapsum cum haec verba tribuat Sophoniae, quae sunt Zachariae, a H. Steph. observatum est. Festinanter enim scripsit, nec in-

spectis sacris litteris locos ex illis laudat, quare saepius in illis aut aliquid dissidet, aut leguntur mutili, aut leviter immutati.

P. 23, 21. παραφέροντα. Nihil mutandum; = διαφέροντα.

P. 28, 17. Otto: οὐδὲ pro οὔτε codicum.

P. 24, 22. γέγονεν. Vel praemittendum ὡς alterutri verbo γέγονεν aut μαθεῖν, ut placet Sylburgio, vel potius cum Grabio legendum, γεγονέναι. Mar.

P. 25, 10. Euripidis ex Hippolyto versus 612 apud Cic. offic. III, 29. vulgo sic legitur: iuravi lingua, mentem iniuratum gero. Cf. Aristotelis rhetor. III. c. 15.

P. 25, 11. ἤδη. Prava procul dubio est lectio, quare aut cum Sylburgio legendum δ'εἴη, aut cum Darisio δ'ἦν, aut cum Otto ἦν δῆ.

P. 25, 26. Pro ἔχον Davis. ἔχεν.

P. 25, 31. συνέλευσιν. Hic quoque apostolorum vestigiis in scriptura interpretanda insistit Iustinus. Vid. Act. apost. IV, 27. Grabius et Thirlbius.

P. 26, 15. καινὰ falsa scriptura pro κενὰ, uti legitur in versione LXX, cuius 8 codd. tamen praebent et ipsi καινά.

P. 26, 32. ἄσατε. Totus hic locus non ex Ps. 95, quod adnotatum est a Gallandio in bibliotheca, sed ex paralipom. XVI, 23 sqq. iisdem fere verbis descriptus. In utroque autem loco ex s. Scr. laudato pro: τῷ πατρὶ τῶν αἰωνίων δόξαν, legitur αἰ πατριὰ τῶν ἐθνῶν, unde Thirlb. contendit, hanc esse pro vulgari recipiendam lectionem.

P. 27, 13. ἀπολογία. Vulgaris huius et probae lectionis patrocinium bene suscepit Maranus.

P. 27, 14. Notabilis est grammaticis forma νοῦ, non inusitata tamen pp. eccless.; vide Winer, Grammatik§. 6. p. 33 et Buttman, Ausführl. Gr. p. 156, quem ille cum aliis multis laudat.

P. 27, 29. ἀποδεκτός. Alterutrum legendum credit H. Steph., aut ἀποδεκτέος, aut μεμπτός; illud verum est, hoc falsum.

P. 28, 5. Otto: ἀγαθῶν καὶ φάσεων . . . ἀποφανοίμεθα.

P. 29. 1. Πλάτων. Haec e Plat. rep. X p. 617 e desumpta citantur a Clem. Alex. Strom. V. p. 613 et Theodoreto lib. II. adv. Graecos. Grab.

P. 29, 9. ὥστε ὃ φαμεν — οὐ διὰ τὸ εἶμαρ. — Lego: ὡς ὅτε φαμὲν οὐ διὰ τοῦτο εἶμαρ. Davis. Male. Οὐ διὰ τὸ: „cum dicimus quippiam futurum monstratum fuisse propterea, διὰ τὸ fatum non inducimus; non fiunt enim res quia deus eas praedixit, sed deus eas praedixit, quia fiunt.“ Communis fere fuit antiquorum de εἶμαρμένη persuasio et Stoici maxime qui uti omnia fato fieri, scelera quoque necessitate patrari dicebant. Cf. Cicero de fato. Quare a Iustino saepius saeva illa de necessitate doctrina concutitur atque labefactatur. Cf. 27, 22.

P. 29, 13. παρ' αὐτῶν. Perion. παρ' αὐτοῦ Davis. παρ' αὐτῶ. Legi vult Maranus παρ' αὐτὸν vel παρ' αὐτῶ et μέλλοντα pro μέλλοντα.

P. 29, 25. ἀγαγεῖν τὸν Χριστὸν; ita codices. Coniecit Thirlb. et Wahl. clav. nov. Text. v. ἀνάγω in addendis p. 444. legendum ἀνάγειν propter dialog. Tryph. §. 32.

P. 29, 29. ἐπικύρωσιν. Bill. in obs., Grabiüs et cum iis Thirlb., Maranus et Hagen. contra codice. auctoritatem legendum putant ἐκπύρωσιν, „conflagrationem,“ quia saepe Iustinus et in hac et in altera apolog. isto verbo utatur p. 38, 21. 40, 17. Sed defendi posse videtur vulgaris lectio; est decreti (confirmatio) consummatio, perfectio, de reditu Christi ac iudicio.

P. 30, 4. καίπερ. Monuit Thirlb., referente Marano et approbante Thalemanno, addendum καὶ ante verba καίπερ θανάτου. Saepe ita peccatum est a librariis, ut propter similitudinem particula sit omissa.

P. 30, 13. ἐπικαλώσιν. H. Steph. ad calcem et codd. ad marg. ἐπικλῶσιν. Non magis necessaria Langii emendatio ἐγκαλώσι, incusent, obiiciant.

P. 30, 17. χριστιανοί. Aliena non est ab hac doctrina Clementis Alexandrini sententia, qui in protreptico §. 2. p. 7 mirari se scribit Diagoram, Theodorum itemque Euhemerum Agrigentinum, Nicanorem et alios a quibusdam pro impiis et atheis habitos esse, cum illi tamen modeste ac frugaliter vixissent. Cf. Muret. var. lect. 10, 17.

P. 30, 22. ἄχρηστοι respicit vim vocis Χριστιανοί cf. 2, 25 3, 1. Vide animadversionem ad eum locum.

P. 31, 6. ἠρήμωτο — γεγενῆσθαι. Sylb. et Thalem. praeferunt lectionem ἠρήμωται et γενέσθαι sive γενήσεσθαι.

P. 31, 18. γενομένων — αὐτῶ. male editt. Pulcherrime vidit Casaubonus in exercit. ult. 544, emendandum esse ἄκτων, idque ante Thalem. a Marano iam adnotatum est. Vide p. 23, 7 et cf. meam: „de Tiberii Christum in deorum numerum referendi consilio“ commentationem. Prostat Bonnae apud Habichtium.

P. 31, 23. Editt. ἐν εἰρήνῃ ἢ ταφῇ αὐτοῦ. ἦρται; sed. cf. c. Tryph. 97 et 118.

P. 31, 30. ἔθνεσι, οἷ. Enallage est, grammaticis constructio κατὰ σύνεσιν dicta, Iustino frequentata. Vid. p. 35, 19. Ex simili genere notandus est locus p. 34. 11 et ex diverso p. 46, 5. seq. Conf. Viger. p. 61, ubi anabaptistae sola hac figura refelluntur.

P. 32, 3. Otto: χριστὸν, παραγεγόμενον ἡγγόησαν cf. c. 53. forte melius: χρ. παραγενησόμενον, παραγεγόμενον ἡγγ.

P. 32, 22. Otto: περὶ αὐτοῦ ὄφονται, quod habent LXX et Iustinus ipse v. g. c. Tryph. c. 118.

P. 33, 19. δῶται sic editt. (praeter Ottonianam) iuxta LXX, sed codd.: δῶτε scl. αὐτόν.

P. 34, 1. διὰ Ἰερεμίου. Non Ieremiae esse hunc locum, sed Danielis, iam multi observarunt. Mar.

P. 34, 4. Otto: ἀπεδείκνυμεν; sed praesens efficacius esse videtur.

P. 34, 9. Καὶ ἀπιστῆται. Ita Clarom. Editi ἀπιστεῖται. Mar.

P. 34, 21. παυθήσεται. LXX. τελευτήσῃ, atque ita noster in dialog. num. 54, παύσεται num. 140. Thirlb.

P. 34, 24. Ζαχαρίου. Haec omnia tamquam Zachariae citantur, sunt autem partim Iesaiæ, partim ipsius Iustini. Thirlb.

P. 35, 3. ἐπαυσάμεθα. Notat Mar., codd. Reg. et Claromont. in margine praeberere παύμεθα; ita et H. Steph. ad calcem. Hagen. nihil mutandum putat. Cf. Rost, Griech. Grammatik, p. 564.

P. 35, 14. ἔθνη. Legitur ἔθνη in cod. Claromontano. Male; cf. p. 7, 4.

P. 36, 9. ἐμπορῆσαι. Bene animadvertit Thalemannus, durius hac in re verbum hoc esse pro ἐμποῦῆσαι, quod est usitatus.

P. 36, 15. λεχθῆναι. Vel τεχθῆναι legendum est, vel non mutato priore vocabulo scribendum γενομένου, ut habeas, quo

referas dat. τῷ Διί. Posteriori tamen rationi magis favet, quod paulo infra dicit Iustinus, τὸν Περσέα λεχθῆναι προεβάλλοντο. — Thalemanno λεχθῆναι priori loco vel insititium esse, vel utroque loco legendum ταχθῆναι videtur.

P. 36, 17. Merito Thirlb. pro ὁμοίως reponit ἕμοια, quem sequitur Thalemannus.

P. 36, 26. τὸν πῶλον αὐτοῦ. Inter haec verba et ea, quae sequuntur, habemus in sacro contextu: καὶ τῇ ἔλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ. Haec interiecta verba Iustinus aut non legit in suo codice, aut certe non meminerat se legisse. Nam paulo post ait, pulli nomen, quod hoc loco memoratur, aequae asini atque equi pullo congruere. Nihil ergo de pullo asinae in hoc testimonio legisse se tunc putabat. Vide dialog. §. 62. Mar.

P. 36, 29. Καὶ οἶνον. Sic editio H. Steph. et codices mss. At editiones Graecolatinae Parisienses habent ὄνον, quam quidem lectionem defendit Grabius atque asinum mysteriis Bacchi consecratum fuisse dicit. Sed retinendum est οἶνον. Nam primum asinum Baccho consecratum fuisse, non potuit ex hoc testimonio colligere Iustinus, in quo nullam, ut modo vidimus, asini mentionem fieri putabat. Deinde etsi Plin. lib. XXIV, 1, ut observat Grabius, asinum Libero patri assignari testatur, multo solemnius fuit eidem Baccho vinum, ut vitis inventori, acceptum referre. Mar. Verum sine dubio cum Bocharto (Geogr. s. p. 433), Grabio et Thirlbio legendum καὶ οἶνον. Ita enim Iustinus existimat, itaque iudicat: cum non satis exploratum haberent mali daemones, qui verus sit sensus verborum propheticorum, quo certius, quod volebant, assequerentur, eos duplici ratione hominum animos fallere studuisse, atque ita et Bacchum, Iovis filium, et Bellerophontem, natum ex hominibus, ascendisse in caelum finxisse, et quod ambigua esset vox pulli, alteri asinum attribuisse, alterum equo vehementem induxisse. Ad quod cum librarii non attenderent, ὄνον mutarunt in οἶνον, quod est vulgare Bacchi attributum. Non minus ridicule in Suidae lexico legitur χάλις, εἶδος ὄνου, cum tamen sit χάλις, εἶδος οἴνου. Ceterum similis nostro simili modo corrigendus est locus in dialogo cum Tryph. §. 69, iamque correctus a Thirlbio.

P. 36, 30. ἀναγράφουσι. Langius ἀνάγουσι, Thirlb. ἀναφέρουσι proponit, quae omnia sine causa fieri Ottonis sententia est.

Supra 17, 31. ὄψις . . . ἀναγράφεται et in dialogo cum Tryphone Indaeo 69: ὄνον παραφέρωσιν. „Id animal (asinus) Libero patri assignatur.“ Plinius h. n. XXIV, 1 — ἀναγράφειν est assignare.

P. 36, 32. εἴ τε, hic sicuti p. 37, 3 scribendum est εἴτε.

P. 37, 4. καὶ οὐός — καὶ εἰ οὐός.

P. 37, 28. Πνεῦμα πρὸ προσώπου. Deest praepositio in vulgata LXX. interpretum editione et apud Irenaeum III, c. 10. n. 4 et apud Tertullianum adv. Praxeam c. 14, ubi legitur „spiritus personae eius Christus dominus.“ Cum Iustino consentiunt constitutiones apostolicae lib. V. c. 20. Grab. Vide Repertor. für bibl. u. morgenländ. Litteratur tom. II. p. 106.

P. 37, 30. —λλωμεν. Huius lacunae reparandae copiam praebet codex Claromontanus, in quo secunda manu ante illud — λλωμεν additur οὐξί, ex quo intellegitur, legendum esse βέξιλλων, Maranus, vel οὐξίλλ. Langius, vel οὐξίλλ. Thirlb, Otto. In codice msc. tantum spatii ad hunc hiatus explendum relictum est, quantum quattuor aut quinque syllabis satis fuisset. Eadem sententia occurrit apud Tertullianum apol. c. 1 et Minucium Felicem 29, 7. Mar. Ceterum varia obtinuit huius vocabuli scriptura: scribitur enim βέξιλλον, βήξιλλον, βίξιλλον. Ἐντεῦθεν οἱ τῆδε βασιλεῖς πάσης πονηρᾶς ἕξεως ἐπὶ σχεδιασμῶ, τὸ σταυροειδὲς παραλαμβάνεσθαι αἰσθόμενοι, τὰ καλούμενα τῇ Ῥωμαϊκῇ διαλέκτῳ βήξιλλα ἐμηχανήσαντο. Methodius de cruce. Vide Dufresne glossarium in v. cruce. Crucem cuius adeo simulacrum non modo a corpore civium Romanorum, sed etiam a cogitatione, oculis, auribus abesse volebant Romani (Cicero pro Rabirio cap. 5), patres ecclesiastici, Iustinus, Minucius Felix, Tertullianus, Hieronymus, Maximus Taurinensis, alii, in plurimis rebus videre naturaliter sibi visi sunt. Ita nunc sunt in honore, quae olim occiderant. Vide Lips. de cruce, lib. I. cap. 9 et virorum doctorum ad Minucii Felicis Octavium notas p. 286 sqq. edit. Ouzel.

P. 38, 2. διὰ γραμμάτων. Sylburgius legendum putat δι' ἐπιγραμμάτων. Mallet Grabius διὰ διαγραμμάτων, sed nihil mutandum fatetur. Vertit Halloixius vit. Iust. p. 242. „per decreta.“ Notissima est e Graecis et Latinis haec loquendi ratio. Populus hortabatur Tiberium Gracchum διὰ γραμμάτων ἐν στοαῖς, ἐν τοίχοις καὶ μνήμασι γραφομένων. „per litteras in porticibus, in muris et monumentis inscriptas.“ Plut. in Graccho p. 818. Hinc etiam

apud Ciceronem: „incisae aut inscriptae litterae, divinae virtutis testes sempiternae.“ Phil. XIV. c. 12 §. 33 et II. c. 63. §. 154 Verr.: „Romae videmus in basi statuarum maximis litteris incisum, a communi Siciliae datas.“ Mar.

P. 38, 28. ὧν εἰ μὴ κόρος. Verissime iudicant viri docti, Thirlbius, Davisius et Maranus, pro μὴ codd. restituendum esse μέν.

P. 39, 7. Otto: τῶν πάντων.

P. 39, 13. Sylb. et Otto: ἀπαίρεσθαι.

P. 40, 5. λεγομένην. Sylburgius facili mutatione correxit scripsitque γενομένην, quod solum verbo ἐπίπνοιαν convenit. Quare nos Thalemanno assentimur, dissentiente Marano. Simili ratione paulo ante p. 44, 7 cum Marano λεγομένους mutavimus in γενομένους.

P. 40, 10. ἀναγνούς Πλάτων. Praeponendum esse ἀ, bene monet Thirlbius, quocum consentit Thalemannus et Otto.

P. 40, 16. τὰ δὲ τρίτα περὶ τὸν τρίτον. Apud Platonem epist. spur.) p. 3, 2 legitur τὸ τρίτον περὶ τὰ τρίτα. Neque tamen mutandum erit quidquam.

P. 41, 6. γεννωμένους. Codd. γενομένους habent, Clarom. in margine γεννηθέντας.

P. 41, 23. αὐτὸ τοῦτο μόνον ἐπιλέγοντες τοῦτον λουσόμενον ἄγοντες ἐπὶ τὸ λουτρόν. Egregie atque eleganter hic locus emendatus est a Thirlbio atque ita scribendus: αὐτὸ τοῦτο μόνον ἐπιλέγοντος τοῦ τὸν λουσόμενον ἄγοντος: hoc tantum appellante eo, qui baptizandum ducit ad lavacrum.

P. 41, 25. καλεῖται δὲ τοῦτο τὸ λουτρόν φωτισμός, ὡς φωτιζομένων τὴν διάνοιαν τῶν ταῦτα μανθανόντων. Vide, exclamat Thirlbius, patientiam aut ut ita dicam verius stuporem eorum qui ante nos in hac palaestra desudarunt! Legendum autem coniiicit τῶν αὐτοῦ μετασχόντων et persuasum sibi habet hanc esse emendationem de qua ne ipsa quidem dubitatio oriri possit! Et tamen Heumannum et Ottonem et Hagenium dubitantes reliquit vir doctissimus acutius ad hunc locum quam verius disputans. Sunt ii, qui haec discunt catechumeni, qui ante baptismum erudiuntur, postquam sunt erudita corda eorum fide quam in baptismi sacramento profitentur, illuminantur, quare illud sacramentum illuminationem cum Iustino nostro vocarunt patres ecclesiae. Cf. Gregor. Naz. orat. 40. §. 5. p. 693.

P. 42, 3. καὶ τοῖς αὐτοῖς, subintellegit Grabius „daemonibus“, quod Ottoni placet; male Maranus, „rebus.“ Desiderari aliquid vidit Sylburgius, legitque καὶ ταῖς ναοῖς. Malim scribere, καὶ τοῖς τοιούτοις, quod et ad sensum aptius et ad coniciendum facilius est.

P. 42, 24. ἀπαγγέλλει. Codd. mss. habent ad marginem et H. Steph. ad calcem παραγγέλλει. Mar. Notatur proprie hoc verbo rhapsodorum recitatio et significat nuntiare quae ab alio acceperis. De significatione vocis ἀποστέλλειν vide Viger. p. 310.

P. 43, 5. ἐν εἰκόνι ἀσωμάτων. Paulo post occurrit εἰκόνος ἀσωμάτου; quare hic quoque ἀσωμάτω legi vult Maranus; etsi non mala tamen non necessaria coniectura.

P. 43, 21. Ὁς καὶ λόγος πρωτότοκος. Fortasse λόγος καὶ πρωτότοκος. Sic supra n. XXIII.: Ἰησοῦς Χριστὸς — λόγος αὐτοῦ ὑπάρχων καὶ πρωτότοκος. Et in dialog. p. 125: μετὰ τοῦ φαινομένου μὲν ἐκ τοῦ τῆ τοῦ πατρὸς βουλῆ ὑπηρετεῖν, Θεοῦ δὲ, ἐκ τοῦ εἶναι τέκνον πρωτότοκον τῶν ὕλων κτισμάτων. Thirlb. in addendis.

P. 44, 10. Otto emend. ἐπιφέρεισθαι.

P. 45, 13. Ἀπομνημονεύμασιν. De significatione vocis ἀπομνημονεύμα vide Vales. ad Euseb. V. 8 et quem ibi laudat Heinichius, Valcken. adnot. ad Xenoph. memorab. p. 238. ed. Ernesti.

P. 45, 14. cod. Clarom. ποιῆται et Reg. I. manu.

P. 45, 26. συνέλευσις. Vide Alexii Mazochii disquisitiones in acta martyrii s. Iustini ph. et sociorum. Disquisit. VII. in Gallandii bibliotheca patrum tom. I. p. 725.

P. 45, 29. πρόκλησιν. Legendum esse παράκλησιν, monet Grabius, alii, sed prius tuentur Fritzsche ep. ad Rom. III, 60 et Otto.

P. 46, 13. χρονικῆς. Putat Halloixius, Iustinum Veneris diem non nominasse propter huius deae turpitudinem et Thirlb. mavult propter eam explicationem Halloixium et Grabium, qui quidem illi assentitur, irridere, quam quare Iustinus ita scripserit ipse edisserere, quod profecto difficillimum erat. Nam potuit Iustinus aliquid bonis nominibus dare, potuit ipsi parum decorum videri Veneris vocabulum cum Christi copulare, potuit etiam elegantius scribere et a communi more verborum discedere velle. Nam Romanis scriptoribus nihil frequentius quam vocabulis „pridie“ et „postridie“ tempus et dies definire.

Ceterum horruerunt antiquissimi Christiani nominare dies a diis gentium, ideoque reliquos dies post dominicam diem feriam secundam, tertiam etc. vocarunt. Cf. Gavauti thes. sacr. rit. tom. II. p. 21.

P. 46; 22. Tres huic apologiae subiectae sunt Romanorum imperatorum epistolae, prima Hadriani, altera Antonini, tertia Marci Aurelii, illa ab ipso Iustino, reliquae ab aliis.

P. 46, 23. Hadriano regnante in Asia minori impia plebs, aliorum accensa stimulis, in Christianos saevire coepit. Sere-nius Granianus, Asiae proconsul, ad imperatorem detulit, iniquum sibi videri, Christianos, nullo obiecto crimine, tumultuosis vulgi clamoribus indicta causa gratificandi studio occidere. Rescriptum imperatoris a Iustino apologiae suae adiectum Eusebius h. e. lib. IV, 8 ex Latina lingua in graecum trans-tulit, atque ἀρχέτυπον haud dubie a Rufino h. e. IV, 9 servat-um est. Cf. Sulpic. Sever. II, 3. Oros. VII, 15. Melit. Sardic. ap. Euseb. h. e. IV, 26 et Alexii Symmachi Mazochii disqui-sitio, in Gallandii bibliothec. vett. patr. tom. I. p. 728. F. Bal-duin. ad edicta vett. princip. Rom. de Christ. p. 72. Exstat rescripti ἀρχέτυπον apud Ottonem et in Gieseleri Lehrb. der Kircheng. tom. I. §. 42. p. 172. — Ἐπιστολῆς. Mendosa est codd. mss. et editt. scriptura ἀποστολῆς. Veram lectionem ἐπιστολῆς nobis conservavit Eusebius. Utriusque, et Iustini et Eusebii exempli, lectionum varietatem hac parva tabula una serie subnotabo.

Antonini epistola ad commune Asiae.

Iustin.	Euseb.
P. 46, 31. Σεργίου	Σερενίου E. et Niceph.
" " 32. οὖν μοι	μοι οὖν E. et Niceph.
" 47. 1. ἄν οὖν	εἰ οὖν
" " 1. ἐπαρχιῶται δύνωνται	ἐπαρχιῶται δύνανται
" " 2. ἀποκρίνεσθαι	ἀποκρίνασθαι
" " 6. διόριζε	ὄριζε
P. 47, 10. Καίσαρ	Καίσαρ Maz. Med. Fuk.
" " 12. ἐγὼ ᾤμην	ἐγὼ μὲν οἶδα
" " 14. εἶπερ δύναιντο	desunt.

Iustin.	Euseb.
P. 47, 15. προσκυνεῖν.	προσκυνεῖν, ἢ ὑμεῖς· οὐς εἰς τα- ραχὴν ἐμβάλλετε, βεβαιοῦντες τὴν γνώμην αὐτῶν, ἣν περ ἔχου- σιν, ὡς ἀθέων κατηγοροῦντες.
" " 16. καὶ ἕτερα	desunt.
" " 17. εἶη δ' ἂν κ. τ. λ.	εἶη δ' ἂν καὶ κείνος (ἐκείνους Maz. Med. Fuk.) αἰρετόν, τὸ δοκεῖν κατηγορομένου (κατηγορουμέ- νους Med. Fuk.) τεθνάναι μάλ- λον ἢ ζῆν, ὑπὲρ τοῦ οἰκείου θεοῦ.
" " 18. καὶ νικῶσιν ὑμᾶς	ἕθεν καὶ νικῶσι.
" " 19. ἥπερ	εἶπερ
" " 19. αὐτούς	αὐτοῖς Niceph.
" " 20. οὐκ εἰκός	οὐκ ἄτοπον
" " 21. παραβάλλοντας τὰ	παραβάλλοντας δὲ τὰ
" " 21. ὑμέτερα	ἡμέτερα Reg. Maz. Med. Fuk. Sau. Steph. et Vales; Stroth. recepit ὑμέτερα.
" " 23. ἀγνοεῖν δοκεῖτε	ὑμεῖς δὲ παρὰ πάντα τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἀγνοεῖν δοκεῖτε, τῶν τε θεῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀμελεῖτε, ἐμφαίνονται.
" " 28. φαίνονται.	ἐσήμηναν Niceph.
" " 29. ἐσήμαναν	εἰ δὲ τις ἐπιμένοι τινὰ τῶν τοιού- των εἰς πράγματα φέρων, ὡς δὴ τοιούτων.
" " 30. εἰ δὲ τις ἔχει κ. τ. λ.	δίκης.
" " 33. τῇ δίκῃ	

P. 46, 30. Ἐπιστολὴν ἐδεξάμην. Lumen hic locus accipit ex his Plinii epistolae ad Traianum verbis: solemne est mihi, domine, omnia, de quibus dubito, ad te referre etc. Plin. epist. lib. X. ep. 96 (al. 97) et Euseb. h. e. IX, 1.

P. 47, 3. μόναις βοᾶς. Solemnes formulae, velut illa: „Christianos ad leones! Si Tiberis ascendit in moenia, si Nilus non ascendit in arva, si fames, si lues, statim Christianos ad leonem!“ Tertull. apolog. 40. Similis exclamatio: σταύρωσον! σταύρωσον! Ioh. 19, 6. Saepissime praesides et proconsules eius-

modi acclamationibus civium prava iubentium etiam inviti, ne auram popularem amitterent, credebant.

P. 47, 9. Ἀντωνίνου ἐπιστολὴ πρὸς τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας. Hoc edictum, si modo fuit Iustino in manibus, ipse apologiae non inseruit, cui postea per alienam accessit sedulitatem. Nam nec mentionem eius usquam fecit, neque illud omnino existit eo tempore quo apologiam suam scribebat. Quodsi existisset, non est dubium, Iustinum potius hoc usurum fuisse ad defensionem sui, quia ad Antoninum dirigitur apologeticus, quam illo Hadriani, ad quem apologeticus non pertinet." Ita Otto post Eichstadium in exercitatione Antoniniana V. Exstat hoc, quod vulgo Antonino Pio adscribitur, rescriptum apud Eusebium h. e. IV, 13. Ipsa autem edicti inscriptio negotium exhibuit multis viris doctis, quorum alii cum Valesio statuunt Eusebium errasse qui Antonino Pio hanc epistolam tribuit, cum sit divi Marci Aurelii philosophi. Pii esse eam contendunt Petrus Halloix, Guilielmus Cave aliique, cum Valesio Grabius, Huetius et maxima pars eruditorum a Marco scriptam esse putant. Vide Valesium ad Euseb. h. e. IV, 13 et Thirlb. ad hunc nostrum locum. Altera controversia est de authentia. Suppositivum esse Caesaris rescriptum, post J. I. Scaligerum et Moyl. argumentis perfecisse sibi visus est Thirlbius, Is. Haffner in libello de edicto Antonini Pii pro Christianis ad commune Asiae. Argent. 1781. 4. et Eichstadius l. c. Adversariorum partes susceperunt Hegelmaier in comment. in edictum imp. Ant. P. pro Christianis. Tubing. 1767. 4. Cf. Heinichium ad Euseb. l. c. p. 333, ubi in animadversionibus plurima habes docte apteque disputata.

P. 47, 10. Vide quorum auctoritate hanc historiam confirmare solent, scilicet Tertull. apolog. 5, ad Scap. 4, Euseb. h. e. V, 5. Gregor. Nyss. in orat. in 40 martyres, Oros. lib. VI, 15. Etiam scriptores gentiles: Dio. Cass. ap. Xiphil. p. 170. Iul. Capit. in vita Marci Antonini 24; Claudian. de VI. consulatu Honorii vers. 324. Themistius orat. XV. al. rem referunt sed diis tribuunt. Cui plura de legione fulminea sive rectius fulminata noscendi libido fuerit, adeat scriptores recentiores quos enumeravit Jablonskius in opuscul. tom. IV. p. 5 et Heinichius ad Eusebii histor. eccl. tom. II. p. 46 recenset. Videatur Fr. Leopoldi comitis Stolberg, hist. relig. Iesu Christi tom. VIII,

p. 121. et quae a Borghesio Romano, clarissimo scriptore, de legionibus disputata sunt, in annal. archaeolog. X, p. 139. Hergenröther A. K. Gesch. III, 37. Inscriptiones exstant apud Gruterum 547, 6 et 567, 10; Murat. 869, 1 et 894, 4, Orellium inscript. lat. select. 517. 3147. 3368. 3369. 5447. 6497. 6522 et 6777. Non solum litteris consignata res est, sed etiam columnae insculpta, ut publice non legi modo sed etiam spectari possit.

P. 47, 12. τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας. Ita Cicero commune Milyadum et commune totius Siciliae in Verrinis dixit. Subintelligendum συνέδριον; habebant enim Asiani commune concilium totius gentis, quo singulae civitates legatos synedros mitterant, ut docet Aristides in quarta oratione sacrarum. Aristides illic scribit hoc concilium in superiore Phrygia collectum i. e. Apameae vel Synadis. Videtur etiam in aliis civitatibus congregatum fuisse, et hoc Antonini rescriptum Ephesi ubi commune Asiae convenit, publice fuisse propositum, ab Eusebio l. c. memoriae proditum est. Erant in aliis quoque provinciis populi Romani huiusmodi concilia, ut conc. provinciae Africae, conc. Byzacenorum, conc. Tripolitanorum etc. Vales. ad Eusebium. Cf. Eichstadium l. c., qui monet haec concilia persecutionum in Christianos fuisse seminaria. Accusaverat commune Asiae christianos, rescribit imperator.

P. 48, 7. ἐν Κοτίνῳ. Legit Salmasius et Eichstadius ἐν Καρνούτῳ: Ottoni praeplacet Καρνούντῳ. — Ibidem leg. παθῶν pro σπαθ. codd.

P. 48, 8. ὑπὸ δρακόντων. Δρούγγων in locum δρακόντων substituit Scaliger, notans, vocem drungus significare cohortem, eamque a barbaris saeculo Diocletiani ad Latinos et ab his ad Graecos transmissam esse. Sed Salmasius in not. ad Iulium Capitolinum de vita Antonini cap. 24 retinendam docet vocem δρακόντων, utpote quae signum militare denotet, atque dracones decem in una quaque legione fuisse, adeo ut septuaginta dracones septem effecerint legiones; neque Romanos solum, sed et Parthos, Indos atque Scythas hoc signo usos esse probat: quamquam hoc loco de Romanis potius copiis accipiat. Maxime vero huc faciunt verba Luciani ab eo allegata: σημειὸν δὲ πλήθους τοῦτο αὐτοῖς, χιλίους γὰρ αἶμαι δράκων ἄγει. Grabius.

P. 48, 12. Otto: γεμίνας φρεντησίας = geminae, fretensis.

P. 48, 12. πατρώοις. In codd. mss. legitur ad marginem πατρίοις. Mar.

P. 48, 25. παρήγοροι. Scaliger παρήγορον legit referendo ad deum. Mar.

NOTATIONES
IN
APOLOGIAM POSTERIOREM.

P. 50, 1. Καὶ τὰ χθές δὲ καὶ πρώην proverbialis est locutio ab Homero profecta et prae ceteris ab oratoribus atque sophistis in deliciis habita; v. Casaubon. ad Strab. t. I. p. 7. Ast. ad Plat. de legib. p. 143. Lobeck. ad Phrynich. p. 323. Aliqua in huius apologiae initio desiderari, Perionio suspicionem movit particula δὲ, quam exhibent codd. et editt. Coniecit Braun καὶ τὰ χθές τε καὶ πρώην et quidem patris huius ῥήσεως aliorumque auctoritate fretus. Χθιζά τε καὶ πρώιζα. II. II. 303; ἀνήκοον εἶναι ἕνιά γε χθιζά τε καὶ πρώιζα γεγενημένα. Plato Alcibiad. II. p. 141. D. Ceterum eodem modo orditur Xenophon. Oecon. Ἥκουσα δέ et Apoll. S. Σωκράτους δέ.

P. 50, 1. ἐν τῇ πόλει ὑμῶν. R. Steph. ἡμῶν, male. Vide p. 16, 26. Euseb. h. e. lib. II. c. 13. p. 83. ed Stroth.

P. 50, 3. ὑπὲρ ὑμῶν. Ita legunt H. Steph. et Maranus, idque cum omnium codicum auctoritate. Quin legendum sit cum Thirlbio, Thalemanno, Goezio et Ottone ἡμῶν, dubium non est, cum et sensus hanc lectionem flagitet, et similitudine exordii apologiae prioris p. 1, 4. firmetur.

P. 50, 5. σύνταξιν. Hanc lectionem stare non posse et veram esse σύνταξιν, bene vidit Sylburgius; σύνταξιν ποιῆσθαι nihil aliud est, quam συντάσσειν, componere.

P. 50, 9. Otto emendat: συγγενήσεσθαι propter κολασθήσ.

P. 50, 11. Iam a librariis, quod veram huius exordii structuram non intellegebant, post verbum ὀρμήσαι immissa est lacuna atque ab editoribus fere omnibus comprobata asteriscisque notata; mirifice tamen ab utrisque dissentimus. Nihil enim

ad sententiae perfectionem deerit recta instituta interpunctione, quae talis fere est, ut verba χωρὶς τῶν πεισθέντων usque ad Χριστιανῶν cancellis includantur, ut, quae sequuntur usque ad ὀρμησαι, coniungantur cum iis, quae hanc parenthesin praecedunt, ac quod iam Maranus vidit, duo nominativi subiecti, improbi homines (ὅς ἂν σωφρονίζηται) et mali daemones (καὶ οἱ φαῦλοι δαίμονες), referantur ad verba φονεύειν ἡμᾶς παρασκευάζουσιν. Quare etiam post δαίμονιῶντας commate interpungas. Totius igitur exordii hic nexus, haec summa est: „et quod nuperrime in urbe vestra, Romani, accidit, quaeque fere ubique similiter ab iudicibus peccantur, causam nostram Vobis a me exponi vehementer flagitant. Nam et ii omnes (ὅς ἂν σωφρονίζηται) qui sceleribus variisque vitiis dediti ad meliorem se frugem adduci non patiuntur (διὰ τὸ δυσμετάθετον) propter inveteratam peccandi consuetudinem ac difficilem ad virtutem nisum: nimirum eos dico (χωρὶς τῶν πεισθέντων) qui non sunt a numero Christianorum; et pravi daemones, qui nobis inimici sunt, ac tales iudices veluti δαίμονιῶντας principes in servitio suo tenent, mortem nobis atque perniciem parant“. — Quae quidem quam bene cohaereant, nemo non videt.

P. 50, 16. Totus hic locus ab Eusebio h. e. lib. IV, 17. transscriptus est, ex eaque varias lectiones, uti antea factum, ad editionem Strothii subnotabimus.

P. 50, 16. συνέβίου. Ita Vales. et Stroth.; Christophors. συνέβίω cum duorum codicum auctoritate.

P. 50, 17. ἐπει. Euseb. ἐπειδὴ δὲ; ibidem l. c. ante vocem διδάγματα Euseb. praefixum habet articulum τὰ.

P. 50, 17. ἔγνω αὐτῆ. Quidquid intra has voces et istas ὀνόματος δὲ χριστιανοῦ interiectum est, id deest in codicibus regio et Claromontano; desumpsimus autem ex Eusebio, qui lacunam opportune explet. Monet Thirlbius legendum ἔγνω αὐτῆ; deest apud Euseb. postrema vox. Mar.

P. 51, 8. Ἀλεξάνδρεια. Infamis fuit Alexandria deliciarum et voluptatum fama, quae et proverbio locum dedit! „Deliciae Alexandrinae“. Qui igitur malus Romae fuerat apud uxorem et inter concives, vix aliud ab eo Alexandriae expectari poterat, quam ut ibi absentibus iis qui eum a turpitudine revocare possent, solutior iret in praecipua vitiorum. Meminit deliciarum Alexandrinarum T. Quintilianus lib. I. inst. orat. c. 3: Gaude-

mus si quid licentius dixerint, verba ne Alexandrinis quidem permittenda deliciis risu et osculo excipimus. Halloix. p. 304, 5.

P. 51, 11. παρ' ὑμῖν. Steph. et Vales. παρ' ἡμῖν. Nostram lectionem codicum duorum Colbertinorum et unius e regiis auctoritate firmatam defendit Thirlb., recepit Strothius et commendavit Burton ad Euseb. h. e.

P. 51, 15. μὴ βουλομένου. Haec verba desunt teste Marano in duobus codd. Colbert. et uno regio; sed ab omnibus editoribus Euseb. recepta sunt.

P. 51, 19. αὐτῆς διοίκησης. Post haec verba legitur in editis et in H. Steph. exempl. ὑπέσχετο, quod a Valesio et Marano eiectum in sedem suam revocavit Strothius.

P. 51, 21. Οὐρβικος. Legitur in omnibus Eusebii codicibus mss. et editis Οὐρβίκως. Sed cum a Iustino vocetur Urbicus semel et iterum initio orationis, atque etiam infra ὁ Οὐρβικε, satius videtur in his etiam, quae ex Eusebio desumpta sunt, eandem scripturam sequi. Id enim consentit, ut observat Valesius, et cum veteri inscriptione, in qua vocatur Q. Lollius Urbicus, et cum Apuleio, qui in sua defensione non procul ab initio praefecturae urbanae, quam idem gessit Urbicus, non obscure meminit. Haec autem verba, ὁ Οὐρβικος ἐκολάσατο, leguntur in omnibus Eusebii mss. codicibus, sed apud Nicephorum desunt. Rufinus videtur illa in interpretando neglexisse, quod quidem et Valesio accidit. Mar.

P. 51, 24. Legendum monet H. Steph. αὐτὸ τοῦτο μόνον, εἰ χρ.

P. 51, 28. ἦλθεν. Praebet cod. Medic. et Fuket. ἦχθη, quae lectio probatur Valesio, Pearsono et Thirlbio; Otto eam in textum recepit; προσήχθη Niceph.

P. 51, 32. ὅτι οὐκ εἶη. Hanc meliorem lectionem notante Marano firmant tres codd. Colbert. unus e regiis et quidem antiquus cum Niceph. In edit. Euseb. et plurimis Iustini legitur ὅτι οὐκ εἶη.

P. 52, 5. ἐκολάσω. „Κολάσαι scribendum censent Steph. ad Iustin. et W. Lowth., aut pro τοῦ reponendum secundum illum δὲ ἦν, secundum hunc ὅτι. Atque sic utique scribere debuisset Iustinus, cuius tamen negligentiae τὸ ἀνακόλουθον tribuo atque nihil muto.“ Haec quidem Strothius, cui assensum praebuit Heinichius ad Euseb. l. c. Sed cum aliis locis, tum

etiam nostro, opinor, viri docti prava decepti interpunctione conati sunt loco sano afferre medelam. Tu, id ut videas, post τῆς ἢ αἰτία interrogationis pone signum; et locus omnis corruptionis et Iustinus negligentiae nota est liberatus; τοῦ autem idem esse quod τίνος, vix opus est, puto, ut moneam.

P. 52, 6. φιλοσόφῳ. Ita uno excepto omnes habent Euseb. codd., itaque legerunt Niceph. et Ruf. Pravam esse lectionem φιλοσόφου, quam unus e regiis praebet, supra p. 62 probasse mihi videor. — Articulus, qui illico ante ἰερά sequitur, deest apud Euseb.

P. 52, 7. δοκίς μοι. Vide Evang. Ioh. XVIII, 17.

P. 52, 9. ἀπαχθῆναι. I. e. ad supplicium duci; cf. Euseb. h. e. VI, 41: στρατιώτης τε αὐτοῖς ἀπαγομένοις παραστάς. Est enim illud verbum hac in re proprium. Vide Ael. V. H. XIII, 34. Cf. Plat. Men. 13, 6 ed. Buttm.: τάχ' ἂν ὡς γόης ἀπαχθείης. Pollux VIII, 9. 102. Eodem modo vel ἄγειν, ducere legitur apud Ael. V. H. I, 30: τῶν ἀγομένων, i. e. eorum, qui ad mortem ducebantur. Kypke observatt. sacrar. tom. II. p. 61 et Tertull. locum a nobis ad p. 53, 1 citatum.

P. 52, 10. καὶ χάρις. Sine καὶ Euseb.

P. 52, 10. πονηρῶν. Euseb. πονηρῶν γὰρ δεσποτῶν τοιαύτων. Deest illud τῶν in Euseb. edit. et in tribus antiquioribus codice. iam saepe memoratis, nempe duobus Colb. et uno regio. Quare visum est expungendum. Mar.

P. 52, 10. ἀπηλλάχθαι. — ἀπηλλάχθαι ἐπέειπε καὶ παρὰ ἀγαθὸν πατέρα καὶ βασιλέα τὸν θεόν. Hanc Euseb. lectionem firmant notante Strothio codd. et edit. Euseb., Niceph. et Ruf.

P. 52, 14. καὶ ξύλω ἐμπαγήναι. Ita codd. et editt. Iustini omnes; e codicibus tamen Eusebii magna enotata est lectionis varietas. Praebet nimirum Cod. Maz. καὶ ἐν ξύλω ἐντιναγήναι; Fuk. καὶ ἐν ξύλω ἐντιναγήναι; Med. καὶ ἐν ξύλω ἐνταγήναι; chronic. paschal. καὶ ξύλω ἐντιναχθῆναι. Vulgatam Iustini esse retinendam scripturam praeferebantque cuilibet allatarum, facile patet. Quodnam vero tormentorum genus sit hoc ξύλον, de eo magna est inter viros doctos dissensio, quam ob similitudinem horum suppliciorum haud facile solveris. Convertit Rufinus: baculo et olava feriendum; Perionius: cruci suffigat; Langius et Christophersonius: fustuarium pati; Scaliger: patibulo affigi; Valesius et Otto: in nervum compingi, et Maranus denique

Tertulliani fretus (locum respicit nostro plane dissimilem) auctoritate: ad stipitem affigar. Mihi veri perquam videtur simile ξύλον hoc loco idem cruciatuum genus esse, quod et alio nomine Graecis κύφων dictum atque in Christianorum persecutionibus frequenter adhibitum fuisse legimus. Latine optime designatur vocabulo numellae. Vide quae ab Hemsterhusio et Charlesio ad Aristoph. Plut. v. 476 de κύφωνι sunt disputata. „Numellae, ait Nonius Marcellus, machinae genus ligneum ad discrucianos noxios paratum, quo et collum et pedes immittunt.“ Nervus vero est truncus perforatus, quo pedes vel cervices impediuntur.

P. 52, 14. Κρίσκεντος τοῦ φιλοσόφου. ἀφιλοσόφου Euseb. Κρίσκεντος, ita etiam codices Eusebiani et Nicephorus. E nomine Latino Crescens Graeci fecere Κρίσκης, Κρίσκεντος. Euseb. h. e. IV, 16. De eius ingenio videndus Tatianus in orat. adv. Graecos c. 19, qui illum hominem ad omnem inhonestatem et iniuriam faciendam instructum fuisse affirmat.

P. 52, 15. ὁ γε περὶ ἡμῶν ἄ μὴ. — ὅς γε περὶ ὧν μὴ Euseb.; ὡς γε δημοσία καταμαρτυρεῖ ὡς ἀθέων ἡμῶν καὶ ἀσεβῶν χριστιανῶν ὄντων. Chronic. pasch.

P. 52, 17. Scripturam πεπλανημένως, quam tres Euseb. codices praebent et Valesius prorsus necessariam esse contendit, non recepit Stroth., sed vulgarem retinuit auctoritate codd. reg. Sav., Steph. et Rufin.

P. 52, 19. Pro πολὺ, quod in codd. Iustini et editis legitur, Mar. recepit πολλῶ ex quibusdam codd. Euseb.

P. 52, 21. μὴ συνῆκε. Ita locum sanavit Mar. ex Euseb., quem ita editt. (Thalem. et Goezii v. g.) exhibent: ἦ εἰ ἐντυχῶν τῶ ἐν αὐτοῖς μεγαλείῳ, ἦ συνείς.

P. 52, 24. προθέντα. Ex Euseb. recepit Mar. pro vulgari προταθέντα; προτιθέντα Grabii est coniectura.

P. 52, 25. μαθεῖν. Et hoc loco et alio paulo post (l. 30) copula apud Euseb. deest.

P. P. 52, 31. ὁμοίως Σωκράτει. Haec non leguntur apud Euseb.

P. 52, 31. φιλόδοξος. Quod de Crescente Iustinus, id patres de plerisque philosophis affirmare solent, eos nempe non veritatis inveniendae, sed aut ostentationis aut

quaestus causa philosophari. Quare Tertullianus in apologe-
tico suo c. 46 eos famae negotiatores, Hieronymus autem eos
gloriae animalia atque popularis aurae rumorum vilia man-
cipia vocat. Vide Hieronymi epist. 26 et 34 et Tertullianum
l. c. c. 46. Etiam Aristoteles in ethica sua ostendit nihil pro-
desse sermones philosophicos iis, qui vitam suam propterea
non corrigant. Ethicor. ad Nicomach. II, 2. p. 1105. ed. Acad.
Borussicae.

P. 52, 32. Platonem exprimi de rep. lib. X p. 595 C a
Iustino, viros doctos non fugit.

P. 52, 34. Nolte et Otto: προθεμένω.

P. 53, 1. πάντες οὖν. Frequens praefectorum dictum. „Ar-
rius Antoninus in Asia cum persequeretur instanter, omnes
illius civitatis Christiani ante tribunalia eius se manu facta
obtulerunt. Tum ille, paucis duci iussis reliquis ait, ὧ δειλοί,
εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρημνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε“. Tertullian. ad
Scap. 5.

P. 53, 7. γεννηθῆναι. Legendum μὴ γεννηθῆναι monuere
Perionius et Sylburgius. Mar. Sed nec sic locus restitutus
est; τοῦ οὐ γεννηθῆναι coniectura est Goezii.

P. 51, 18. μεταβολαῖς. Legendum esse μεταβολὰς observat
Thirlbius, et στοιχεῖα esse solem et lunam et alia sidera de-
monstrat ex Iustini dialogo §. 23 et 85. Vide Theophil. lib. 1.
§. 4. Valde mihi arridet eiusdem viri eruditi observatio, qui
legendum putat, καὶ θεῖον τούτοις νόμον τάξας. Mar.

P. 53, 21. γυναικῶν μίξειςιν. De angelis malis eorumque
cum mulieribus consuetudine etiam alii ex veteribus perperam
sentiebant. Genes. 6 filii Dei non sunt angeli sed pii Sethitae
et filiae hominum sunt Cainitae. Cf. passim dogmaticos et
exegetas.

P. 53, 23. διὰ μαγικῶν γραφῶν. Legitur in apologia p. 8,
10. διὰ μαγικῶν στροφῶν; ut Thirlbius observat. Mox etiam le-
gendum esse ὧν ἐπέφερον admonet.

P. 54, 1. ὄνομα — ὧ γὰρ ἄν. Locus a viris doctis varie
tentatus, a Marano simili tantum dotatus ex I. Damasc. sen-
tentia ceterum neglectus. Putat Davis. omnino legendum ὁ γὰρ
ἄν, quam coniecturam cum aptissimum praebeat sensum, aegre

relinquimus, infausta hoc loco particula καὶ coacti. Altera autem coniectura, quae est Perionii τοῦ θεμένου legentis, efficitur nihil, quare codicum scriptura ᾧ γὰρ retinenda et ἔχει cum Thalemanno legendum pro ἔχει. Melius Otto: καὶ ὀνομά τι πρ. nisi quod καὶ etiam sic abundare videatur.

P. 54, 6. γεννώμενος. Codicis Clarom. lectionem γενόμενος, Scaligero in notis ad Euseb. chronic. probatam, reiecerunt Marano adnotante Bullus et Grabius.

P. 54, 7. Χριστός μὲν, κατὰ τὸ κερῖσθαι. Scaliger loco mox citato legit κερῖσαι: sed Grabius et alii verbo passivo activam significationem tribuunt, ita ut Christus dicatur verbum, quia per illud deus omnia iunxit et ornavit. Solus Gelenius reddidit: eo, quod unctus sit. Verbum Iustinus unctum fuisse dicit, quia splendor est paternae gloriae et lumen de lumine. Hoc verbum κερῖσθαι satis aptum videtur ad significandum splendorem. Sic enim Theophilus Antiochenus lib. I. num. 12 ait: „nullum opus ornatum esse posse, nisi ungatur et ad splendorem expoliatur“, ἐὰν μὴ κερῖσθῃ καὶ στιλβωθῇ. Ait ibidem aerem quodammodo luce inungi, τρόπῳ τινὶ κερῖσται φωτί. Valentiniani inter alia nomina, quae verbo mundum creanti tribuebant, Christum illud appellabant: et Christum dicebant esse lumen illud, quo recedente Achomoth perturbata fuerat, Iren. lib. 4. n. 1 et 5. S. Ambrosius in libro de fuga saeculi cap. 13 de verbo sic loquitur: Unctus naturaliter legitur a deo patre, quia lumen est verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.“. Maran., contra quem Braun: Ne multa, docet Iustinus humani generis sospitatorem, Christum, id est unctum sive regem dictum esse, quod ipsi rerum creatarum imperium a summo numine sit traditum. Huius interpretationis vocis Χριστός exempla a Suicero in Thesauro monstrantur, ubi noster locus cum Scaligeri explicatione transscriptus est.

P. 54, 10. Ἰησοῦς δὲ καὶ ἀνθρώπου καὶ σωτῆρος ὄνομα. Nomine Iesu hominem simul et salvatorem designari, ait Maran., quia illud verbo incarnato sciebat convenire. Hoc enim discrimen inter Christi et Iesu nomen a Iustino ponitur, quod primum verbo ante incarnationem competere crederet, alterum post incarnationem. Contra quem Braunius: Iustinus de his nihil, qui docet nomine Iesu significare ἄνθρωπον, i. e. ἄνθρωπον κατ' ἐξοχήν, et Hebraica quidem lingua ad hanc interpretationem adductus.

Putabatur (?) videlicet in voce $\psi\psi\iota\eta$ contineri $\psi\psi\iota\eta$ ἄνθρωπος, similesque gnosticorum interpretationes sive somnia videri possunt apud Irenaeum libr. II. adv. haeres. cap. 22. p. 149. ss. ed. Massuet. Vide Goez. p. 30. $\Sigma\omega\tau\eta\rho$ dicitur, quia putabatur (?) nomen Ἰησοῦς ab ἰάομαι esse profectum.

P. 54, 12. $\omega\acute{\varsigma}$ προέφημεν. Cf. p. 15, 25. etc.

P. 54, 13. καταλύσει. Legendum ἐπὶ καταλύσει, ut Perionius et Sylburgius viderunt. Legendum etiam ἐπὶ σωτηρία τῶν πιστευόντων coniecit Thirlbius. Coniecturam firmavit Goezius similibus ex Iren. et Epiphan. locis. Similia sunt illa apolog. I, 57.

P. 54, 15. ἐν τῇ ὑμετέρα. H. Steph. ei Thirlb. sine causa legi volunt ἡμετέρα. Mar.

P. 54, 16. ἐπορρίζοντες. Steph. Thalem. et Goez. ἐξορρίζοντας et mox ἐξορριστῶν. Inutilis prorsus coniectura temere a Goezio in textum recepta. Vide Suicer. in v.

P. 54, 20. κατέχοντας. Clarom. κατέχοντας et ad marginem κατέχονται.

P. 54, 23. δ γνώσκει ἐν τῇ φύσει, $\delta\tau\iota$ αἰτιόν ἐστιν. Difficillimus est locus et varie temptatus. Perionius interpretatur: „Quod quidem Christianorum semen scit deus causam esse in natura, i. e. cur naturam rerum velit manere et stare“; Langus: „Quod (semen) naturae rerum causam esse novit“. Quae omnia a Grabio improbantur. Grabius ipse ita interpretatur: „quod (Christianorum semen) praevidet in genere humano (?) quoniam ipse prima rerum causa est. Segaario (ad Clem. Alex. Quis dives salvetur, p. 321) Iustinus scripsisse videtur: $\alpha. \tau. \varphi.$ $\delta\tau\iota$ κρείττον, quae coniectura ab Ottone reiicitur, qui ipse explicat: quod (semen Christianorum) novit in causa esse, cur natura rerum (antea: δ πᾶς κόσμος) exstet = non dissolvatur. Braunius existimat, male vulgo αἰτιον dici causam, cum reum significet. Ita Paulus Ephes. 2, 3. καὶ ἡμεν τέκνα φύσει ἐργῆς intellegendusque locus est de vitio originis, quemadmodum ab Augustino peccatum originale definitur. Iam locus noster ab alio plane simili apol. I, 28 explicatur. Praevidet enim quosdam ex poenitentia salutem consecuturos, quosdam nondum esse natos. Differt igitur deus sententiam propter Christianos, qui, ut reliqui homines, natura prima vitiosi

sunt, sed tamen si velint possint poenitentia et iuste vivendo salvari.

P. 54, 30. ἐκπόρωσιν. Epist. II, Petr. 3. 10 et apolog. I. p. 40, 17.

P. 55, 6. Ashton et Otto: γενητοῦ quia angeli antea cum hominibus memorati non generentur.

P. 55, 8. εἰ οὐκ ἦν ἐπ'. Legit Thirlbius εἰ οὐ καὶ (aut οὐκ ἂν ἐπ' ἀμφοτέρω τρέπεσθαι δύναμιν εἶχε. Mox idem legit τάδε μὲν. Mar. Otto cum Goezio scribit: εἰ οὐκ ἂν quod propositioni conditionali repugnat.

P. 55, 13. εἰμαρμένη. Scripserunt de fato Chrysippus, Zeno, Cicero, Plutarchus, Alexander Aphrodisius, sed omnium optime divus Thomas Aquinas libello proprio. Est autem factum vel necessitas, quemadmodum a Mureto definitur, velut sempiterna quaedam et indeclinabilis series rerum, et catena volvens semel ipsa sese, et implicans per aeternos consequentiae ordines, ex quibus apta conexaque est.

P. 55, 14. παρὰ τρεπόμενα (sic cod. Clarom., Reg.: παρα-τρεπόμενα) — ἢ μηδὲν εἶναι θεόν. Frustra torquent se in eo, quomodo haec cum antecedentibus et sequentibus cohaereant. Videntur esse transposita et post κακία γενόμενον ponenda. Thal. Braunio videtur supplendum ἀνάγκη scil. ἐστὶ, ut sit totius loci constructio: si fato omnia fieri docent, necesse est, — δυοῖν τοίνυν θάτερον, — aut deum esse negent aut statuunt nullum inter virtutem et vitium intercedere discrimen. Apol. 1. c. 28 et 43. Maran. inchoat apodosin ab ἢ μηδὲν ἐ. Θεόν (cui respondeat ἢ μηδὲν ἐ. κακίαν) dependentem a φήσουσι sub-audito ex protasi, et supplet καὶ ante φθαρτῶν. Otto refert ἢ μηδὲν ἐ. Θεόν ad protasin et apodosin inchoat a φθαρτῶν, in qua καὶ αὐτὸς τ. Θ. ab ἐσχηκέναι (!) regatur. Neque hae duae explicationes, aliis meliores, difficultate carent.

P. 55, 23. ὡς προσέφημεν. p. 30, 18. Vide Ottonis librum: de Iustini M. scriptis et doctrina p. 21.

P. 55, 23. Μουσώνιος. Musonius Volsiniensis, philosophus Stoicus, ob confidentiam et immodicam libertatem a Nerone caesus. Vide Suidam s. v.

P. 55, 26. Addidit Otto post εἰ τοὺς particulam negativam οὐ. Recte.

P. 55, 32. ἐσομένης. Commodius, ut iam nonnulli obser-
varunt, legeretur μελλούσης ἔσεσθαι. Mar.

P. 56, 2. φόβητρα. Solebant philosophi Christianis irridere
quod carnis resurrectionem et poenas aeternas assererent. „Si
gehennam comminemur, quae est ignis arcani subterraneus ad
poenam thesaurus, proinde decachinnamur.“ Tert. apolog. 47.
Celsus ap. Orig. III, 6. Arnob. adv. paganos II, 14.

P. 56, 8. καὶ ὁ αὐτῶν πατὴρ κ. τ. λ. Hoc loco omnes hae-
sitarunt critici et editores, atque quid coniciendo possent, ex-
perti sunt. Maranus putat, postrema necessario corrigenda
esse hoc modo: οἱ τούτοις οὐ συντιθέμενοι, ἄδικοι. Sed ultima
verba οὐκ ἄδικοι integra esse ex apposito οὐκ ἄδικοι ἐκεῖνοι satis
apparet. Alias aliorum coniecturas ut taceam, mihi quidem
videtur scribendum αὐτοὺς pro αὐτῶ: „sed cum nec illi iniqui
sint, nec eorum pater qui eos eadem facere per logum docet,
sequitur eos qui ipsis obsequuntur, iniquos non esse.“ Braun.
Sed nulla opus est mutatione: τὰ αὐτὰ αὐτῶ: eadem quae ipse
facit. Otto.

P. 56, 12. αἰσχρὰ καλὰ. Proverbialis sententia est: ἄλλα
παρ' ἄλλοις καλὰ.

P. 56, 20. διὰ τοῦτο λογ. Correxerunt Pearson.: διὰ τοῦ τὸ
λογ., Maranus et alii, volunt διὰ τό.

P. 56, 23. Otto: δι' εὐρέσεως.

P. 56, 25. οἱ προγεγραμμένοι. Legendum προγεγενημένοι ut
in apol. p. 30, 14. Thirlb.

P. 57, 3. ἐπιστεύθη. Legendum cum Thalem. ἐπίσθη, ut
Sylb. voluit et sequentia docent. Otto in textum recepit.

P. 57, 10. τὰ σκεύη. Leni, sed praestanti medela hunc
locum restituit Thalem. scribendo κατασκευή; in textum rece-
perunt Goezius et Otto.

P. 57, 16. Ξενοφῶν. Fabula de Hercule Prodicio narratur
a Xenoph. memorab. Socrat. II, 1, a Cicerone de offic. I, 32
et a Maximo Tyrio, dissert. 4.

P. 57, 18. ἐρωτοπεποιημένῳ. Vereor, ne legendum sit χρω-
ματοπεπ. Hoc convenit Xenophonti Mem. S. II, 1, 22, qui καλίαν
dicit fuisse fucatam, κεκαλωπισμένην τὸ χρώμα, ὥστε λευκ. etc.
Thalem. Defendi tamen potest vulgaris lectio his Xeno-

phontis verbis: ἐσθῆτα δὲ ἐξ ἧς ἂν μάλιστα ὄρα διαλάμπει. Mem. II. 1, 22. Quare nihil mutandum esse censeo.

P. 57, 26. ἄλογα. Sylburgius coniecit, legendum ἀλγινά vel ἀλγινά; ἀμήχανον γὰρ ἐστὶ τὸ ἄλογον. Pearson coniecit ἄκοσμα. Otto nihil mutandum existimat.

P. 57, 28. φθαρτῶν. Maranus Goezius et Otto volunt ἀφθάρτων. „Non enim corruptibilia sed incorrupt. imitando vitiositas sub virtutis ornamentis delitescit.“

P. 58, 1. πάντα οὖν ἔχει. Huius loci, qui interpretes mirum in modum torsit, vitium sanari potest, si una addita litterula legamus πάντα νοονεχῆ. In codice Clarom. legitur πάντα λογιζμὸν ἔκοντα, ceteris in textu omissis, sed tamen ad marginem ab alia manu restitutis. Legit etiam Thirlbuis νοονεχῆ et paulo ante cum Perionio ἔφασαν pro ἐφθασαν. Mar. Illud ἔφασαν omnibus editoribus probatum a Goezio et Ottone repositum est.

P. 58, 3. καὶ γὰρ — φονευθησόμενον. Transcripsit hunc locum Euseb. h. e. IV, 8, 5. ed. Burton p. 240.

P. 58, 4. ὄρων δὲ ἀφόβους. — ὄρων δὲ καὶ ἀφόβους Euseb.

P. 58, 4. καὶ πάντα τὰ ἄλλα. — ἄλλα apud Euseb. deest.

P. 58, 7. ἀνθρωπίνων. — ἀνθρωπείων. Euseb.

P. 58, 8. ὕπως τῶν αὐτοῦ ἀγαθῶν στερηθῆ. — ὕπως τῶν ἑαυτοῦ στερηθείη ἐπιθυμιῶν Euseb.

P. 58, 9. ζῆν μὲν. — μὲν deest apud Euseb.

P. 58, 10. ὅτι γε. — ὅτι sine γε Euseb.

P. 58, 10. κατήγγελε. Sylburgius posuit κατήγγελε, quia eodem modo legitur apud Eusebium. Sed nihil obstat, quominus aoristum retineamus. καταγγέλλειν. Niceph.

P. 58, 12. εἰς βασάνους εἴλκουσαν. Ex edit. Thirlbii εἴλκουσαν textui inseruit Goezius. Per tormenta quaerere et usitatissimum simul et foedissimum apud Romanos veri inveniendi genus fuit, saepissime etiam in Christianos adhibitum. „Necessarium credidi ex duabus ancillis, quae ministrae dicebantur, quid esset veri, et per tormenta quaerere.“ Plin. ep. lib. X, 97.

P. 58, 14. ἃ αὐτοὶ φανερώς πράττουσιν. „Haec, scilicet illa crimina quae falso Christianis obiiciuntur, quo magis refutaverim, a vobis fieri ostendam partim in aperto, et partim in occulto, per quod forsitan et de nobis credidistis. Infantes penes Africam Saturno immolabantur palam usque ad pro-

consulatum Tiberii“, Tertull. apologet. 9. v. eiusd. lib. ad nat. 15. Tatian. orat. ad Graecos. Porphy. apud Theodoret. p. 108 et 109. Graecarum affect. cur.

P. 58, 19. Κρόνου μὲν μυστήρια. De crimine infanticidii et dapium Thyestearum vide notam ad p. 17, 12; de usu autem Romanorum certis diebus Saturno et aliis diis deabusque hostiis humanis litandi vide omnino doctam Thirlbii ad h. l. disputationem et Doellingeri: Judenthum und Heidenthum, s. v. Menschenopfer.

P. 58, 20. εἰδῶλω. Ut foedus inter Latinorum et Romanorum populos ictum sempiternum maneret, Tarquinius commune Romanis et Latinis in Albano monte fanum condidit Iovi Latiali sacrum, atque huic Iovis idolo aut signo sanguine humano certis anni diebus litarunt, quae quidem res ab omnibus scriptoribus profanis, ne propriam proderent infamiam, silentio praetermissa est, sacri tamen scriptores studiose fecerunt ut turpissimum facinus memoriae proderetur. Inter hos est Tertullianus qui similia apologet. c. 9 tradit: „Aeneadarum piorum est Iupiter quidam, quem ludis suis humano proluunt sanguine“.

P. 58, 23. ποιούμενοι. Ut accuratior sit oratio, legendum monet Thirlbii ποιουμένου, vel supra προσραίνετε. Mar.

P. 58, 29. εἰ δὲ καὶ νῦν τις ἦν. Optime Maranus corrigit εἶθε καὶ νῦν τις ἄν.

P. 58, 29. τραγικῇ φωνῇ. Observat Thirlbii post Grabium, Cratem magnum concionatorem mirifice delectatum fuisse clamitando et increpando cives suos ex superiore loco: Plutarch. π. παίδων ἀγωγῆς. p. 4. et Suid. in voce Κράτης.

P. 59, 3. Otto: ψευδολογουμένων.

P. 59, 6. τοῦ Χριστοῦ. Brachylogia pro τῶν διδαγμάτων τοῦ Χρ.

P. 59, 10. ἄποπτον, a conspectu remotam, sublimiorem. Legitur in codd. et apud H. Stephanum ἄπωπτον, Langius coniicit: ἄπτωτον.

P. 59, 13. μετὰ τὸν θεόν. Vide Maran. ad h. l. et Ottonis librum de Iustini M. scriptis et doctrina p. 88.

P. 59, 21. βιβλίδιον, libellus. Non unius generis sunt libelli; hoc loco intellegas libellum supplicem. Moris erat ut prin-

cipes non viva voce adirentur sed per libellos, quibus subscribebant principes sive magistratus (ὑπογράφαντες) quod fieri vellent. Lampr. in Commodo 13. Rogat Iustinus ut subscriptus libellus proponatur. Haec quoque vox proponere, προθεῖναι loquendi proprium genus est. Proponi dicebantur, quae ut oculis paterent in publico proponebantur. Constitutionibus principum addi solebat vox: προτεθείσθω, „proponatur!“ Euseb. h. e. X, 5 et de vita Const. m. III, 45 ad eundemque Vales. notam et Iustini apolog. 49, 9, Brisson. de formulis lib. 3. 76. 77. p. 303 (306). Etiam vocabulum ἀξιούμεν est e re forensi; nam et libellus ἀξίωσις vocatur; in l. 9. D. ad leg. Rhod. Faciunt ad nostrum locum illustrandum Tertulliani loci duo: Apologet. §. 1. „non licet vobis, Romani imperii antistites“, pungens ut saepissime scribit, . . . „ad iudicandum palam despiciere et coram iudicare, quid sit liquidum in causa Christianorum, quia vestra de iustitia diligentia in publico aut timet aut erubescit inquirere“; et lib. ad Scapul. sub. init.: „necesse est vel hoc modo erumpere ad proponenda vobis ea, quae palam non vultis audire“.

P. 59, 24. διὸ. Perionius scribit διὰ τὸ, quod etiam Maranus cum reliquis editoribus commendat.

P. 59, 25. γνωριστόν. Habent codd.; legendum γνωριστικόν a multis et a Marano iam observatum est.

P. 59, 26. καταψηφιζομένους. Otto ex coniectura Ashtonii legit: πράττειν, καταψηφίζεσθαι.

P. 59, 29. πρόστιμον. Bene Thirlbius προσιμῶν.

P. 59, 31. Καὶ τοῦ ἐν τῷ — κατεφρόνησα. Perion. suspectum Otto spurium habet.

P. 59, 33. ποιήσαιμεν. Braun. putat legendum ποιήσομεν.

P. 60, 2. Σωταδεῖσις. Sotades Cretensis, poeta lascivus, qui obscena multa, phlyaces sive cinaedos scripsit, unde Cinaedus dictus est a Martiali. Hinc Sotadeum carmen. Vide Suidam s. v.

P. 60, 2. Φιλανιδεῖσις. Philaenidis celebre inter scriptores obscenos nomen; de schemate Veneris scripsisse fertur. Vide Suidam ed. Bernhardi s. voc. Ἀστυάνασσα et Δημοχάρης p. 1263.

P. 60, 3. pro ὄρχεστ. Leutsch Ἀρχεστρατείας proponit. Archestratus scripsit carmen cui titulus Ἡδυπάθεια.

P. 60, 4. καὶ γενομένοις. Thirlb. de scena explicat. Quae in tragoediis et comoediis exhibentur, ita ut non solum scripta legi, sed in scenam etiam producta spectari possint. Otto: λεγομένοις.

P. 60, 31. ὑπὲρ ἑαυτῶν. Nihil mutandum. Optat Iustinus ut patres conscripti recte iudicent non Christianorum sed suorum ipsorum causa. Vide apolog. I, p. 4, 25 et supra 59, 33 τούτου γε μόνου. „Christiani enim magis damnati quam absoluti gaudent“. Tertull. ad Scap. Idem in apologet. sub init.: „Christianus damnatus gratias agit“.

Corrigenda.

- P. 4, 12 leg. τινές pro τινες
P. 4, 29 leg. δύνασθαι pro δύνασθαι
P. 5, 27 leg. και pro παι
P. 8, 13 leg. τῷ
P. 8, 21 leg. ὅπως pro οπως
P. 9, 28 leg. θησαυρίζετε pro θεσ.
P. 12, 11 leg. Χριστός pro Χριστός.
P. 12, 16 leg. νεκρομαντεῖαι pro νεχομ.
P. 16, 28 leg. Ῥωμαϊκὴν pro Ῥωμαϊκήν
P. 22, 3 leg. οὐ pro οὐ
P. 27, 27 leg. οὔτε pro οὔτε

Alios leviores errores benevolus lector facile ipse corrigat velim.

INDEX RERUM.

Numeri priores paginas indicant, lineas posteriores.

A.

Acta Pilati 23, 7. 31, 18.
 Adiuratores 54, 18.
 Adonis 16, 12.
 Adrianus 46, 23.
 Adventus Christi 34, 9.
 Aesculapius 14, 16. 37, 13.
 Amen 44, 28.
 Amphiloehus 12, 23.
 Angeli boni 4, 9.
 Angeli mali 53, 20.
 Animi immortalitas 12, 13. 13, 13.
 43, 30.
 Antinous 18, 26.
 Antiope 16, 15.
 Antoninus, Aelius Adrian. 1, 1.
 47, 10.
 Antoninus, Marc. Aurel. 48, 3.
 Apostoli 25, 17. 45, 27.
 Aquae aspersione 41, 30.
 Arbores pro diis habitae 16, 1.
 Ariadne 14, 20.
 Assessores, *πάρεδροι* 12, 19.
 Auspicia 42, 3.

B.

Bacchus, Iustini avus 1, 5.
 Bacchus 14, 17. 16, 10. 36, 28.
 Baptismus 40, 26. 41, 30.

Barchochebas 19, 19.
 Bellerophon 14, 20. 37, 5.
 Bethlehem 22, 11.
 Bibliotheca a Ptolomaeo condita
 19, 6.

C.

Calamitates imputantur Christiani
 47, 15.
 Calumniae innocentibus nihil nocent
 17, 33.
 Capparetaea 16, 34.
 Caritas Christianorum 8, 16. 8, 19.
 38, 25.
 Castitas; de ea Christi praecepta
 8, 30.
 Census (*ἀπογραφαὶ*) sub Cyrenio
 22, 16.
 Christus, veri dei filius et apostolus
 7, 12. 7, 34. 15, 4. primo-
 genitus et *λόγος*, cuius totum
 genus humanum particeps 30, 15.
 rex, quia per eum omnia sunt
 creata 54, 7. caro factus 45, 8.
 homo factus 54, 12. e virgine
 natus 21, 11. 15, 15. sub Cyrenio
 30, 12. Dei τὸ ἔλον λογικόν
 56, 20. utrum Deus esset, an
 homo, nescierunt daemones 36,

28. Latuit usque ad aetatem virilem 22, 19. Eius docendi ratio 8, 31. Quare homo factus et mortuus sit, et quare resurrexerit 7, 32. 14, 10. 30, 15. 43, 25

Christiani, unde dicti 7, 13. nomine sunt optimi 2, 25. Christiani sunt omnes, qui rationi parent 30, 17. ex omni hominum genere vocat 1, 4. veriores, non ex Iudaeis, sed ex gentibus Christiani 35, 15. Nominē, non re Christiani 3, 7. religionis accusandae offerunt causam 3, 8. Qui doctrinam moribus non referunt, non sunt Christiani 11, 10. Sine causa odio habentur 1, 8. ob nudum nomen damnantur 2, 33. Athei 4, 4. 7, 22. 59, 5. Scelera illis obiecta 17, 12. probari non possunt 15, 30. an ab Haereticis committantur, non liquet, ibid. Horum criminum auctores daemones 6, 7. 6, 34. 15, 28. Chr. cum philosophis et poetis multa docent similia 13, 27. 58, 3. Quemcunque doctrinae suae initiant 4, 10. quae docent, probant 35, 5. Christianorum sunt, quaecunque philosophi docent 40, 20. Doctrina Christianorum longe superior philosophorum placitis 56, 19. summi Dei sunt veneratores 4, 7. ac Christum iure colunt 8, 1. Christianorum religione hominum vita et mores immutati 8, 7. 9, 8. 12, 10. 45, 5. 48, 16. Propter Christ. mundi interitus differtur 54, 21. quale regnum expectent 6, 11. pro inimicis orant 8, 20. vectigalia libenter pendunt 11, 25. Eorum caritas 8, 14. 8, 19. 38, 25. Eorum castitas; de ea Christi praecepta 8, 13. 8, 30.

Confessores 46, 8.

Conflagratio (ἐκπύρωσις) 40, 17. 54, 30.

Cotinum 48, 7.

Creatio mundi 39, 19.

Crescens Cynicus 52, 14. 52, 33. 57, 14.

Crux 13, 1. 37, 30. 40, 6.

Cynici 52, 33.

Cyrenius, 22, 16. 30, 12.

D.

Daemones 3, 20. 3, 21. 3, 25. 4, 2. 5, 10. 6, 7. 6, 34. 14, 32. 15, 28. 16, 22. 18, 1. 26, 1. 36, 28 et saepius.

Daemoniaci 12, 22.

Deus non indiget hominum oblationibus 5, 24.

Diabolus 18, 1.

Diaconi 44, 31. 46, 4.

Dii 3, 15. 47, 12. 59, 27.

Dodonae oraculum 12, 23.

Dracones 48, 8.

E.

Eleemosyna 9, 25. 46, 3.

Empedocles 12, 25.

Epicurus 55, 2.

Episcopus 45, 28.

Epistola Adriani 46, 29.

Epistola Antonini 47, 9.

Evangelia 45, 13.

Eucharistia 45, 3. 46, 2.

Eunuchi 17, 28.

Expositio puerorum 17, 18. 18, 16.

F.

Fatum 27, 27. 55, 13.

Felix, Alexandriae praefectus 18, 20. 18, 23.

Ferentarii 48, 12.

Flavia Neapolis 1, 6.

G.

Gehenna 13, 24.
 Gentilium vita moresque 8, 14.
 17, 20. 35, 23. 47, 23. 55, 20.
 58, 10.
 Germania 48, 27.
 Gittae 16, 24.
 Granianus 46, 31.

H.

Haereses 16, 19. 38, 10. 39, 3.
 Helena, comes Simonis magi 16, 31.
 Heraclitus 30, 18. 55, 23.
 Hercules 14, 18. 37, 10.
 Herodes 19, 9.
 Homerus 12, 26. 56, 31.
 Hystaspes 13, 27. 29, 17.

I.

Idololatria 15, 34.
 Ieiunium 40, 30.
 Iesse, proavus Christi 21, 9.
 Imperatores morientes immortalitati
 consecrantur 14, 21. eorum ima-
 gines 38, 1.
 Inscriptiones 38, 2.
 Inspectiones puerorum incorruptorum
 12, 18.
 Iudas, προπάτωρ Iudaeorum 20, 8.
 Iudaei 19, 33. 30, 31. 31, 27.
 34, 23. 35, 16. 42, 15.
 Iustinus 1, 5. 50, 2. 58, 2. 59, 1.

L.

Lector 45, 27.
 Legio 48, 12.
 λόγος, v. Verbum.
 Lucius martyr 52, 1—9.

M.

Magia 8, 10. 12, 17. 16, 26.
 53, 23.
 Magistratus δαίμονιῶντες 50, 13.
 Marcion 17, 4.

Martyres 4, 8. 6, 13. 47, 17.
 51, 29. 53, 7. 58, 3.
 Matrimonium secundum illicitum 9, 8.
 Matr. finis 18, 19. Cf. 50, 16.
 Menander comicus 14, 7.
 Menander Samaritanus 38, 11. Si-
 monis discipulus 16, 33.
 Minucius Fundanus 46, 30.
 Miracula 17, 2. 54, 11.
 Mithra 45, 17.
 Moses 19, 32. 29, 3. 36, 22. 39, 20
 et 27. 42, 4. 42, 16. 42, 28.
 Musonius 55, 23.
 Mysteria Veneris et Proserpinae
 16, 12. 17, 29.

N.

Necyomantia 12, 17.
 Noë 54, 28.

O.

Osculum pacis 44, 22.

P.

Peccatum originale 41, 16.
 Philaenidea carmina 60, 2.
 Philosophi 3, 10. 52, 15.
 Plato 2, 15. 4, 33. 29, 1. 39, 18.
 40, 10.
 Poenae aeternae 5, 2. 12, 16.
 28, 29. 30, 9. 34, 14. 34, 21.
 50, 8. 51, 1.
 Poenitentia 48, 30.
 Poetarum scripta 12, 26. 55, 20.
 58, 24.
 Pompeianus 48, 9.
 Pompis Deum celebrant Christiani
 7, 28.
 Pontius Pilatus 23, 7.
 Preces faciunt Christ. 7, 26. pro
 regibus 12, 6. ante baptismum
 40, 30. ante Eucharistiam cele-
 brandam 44, 19. Cf. 45, 22.
 Priscus, Iustini pater 1, 5.

Prophetae 18, 32. 19, 21. 21, 2.
27, 14. 34, 5.
Prophetiae 7, 11. 27, 10. 29, 18.
35, 7. 36, 7. 37, 17.
Ptolomaeus Martyr 51, 23.
Ptolomaeus Philadelphus 19, 6.
Pythagoras 12, 25.
Pythiae oraculum 12, 23.

R.

Repudii libellus 51, 11.
Resurrectio 13, 13. 34, 12.
Regnum, quod exspectant Christiani
6, 19 seqq.
Rhadamanthus 4, 33.

S.

Sacramento obstricti et conscripti
milites 25, 10 seq.
Sacrificia 7, 23. 44, 17. 45, 3.
53, 25.
Saltatoria 60, 3.
Samaritani 16, 24. 35, 16. 59, 31.
Saturni mysteria 58, 19. Pridie
Saturni Christus crucifixus est
46, 13.
Scenae; turpes fabulae in iis actae
60, 2.
Scripta magica 53, 23. v. Mag.
Scriptura sacra omnia ad Christum
pertinentia enarrat 21, 29.
Septuaginta 19, 6.
Serenius Granianus 46, 31.
Serpens 17, 31. 18, 1. 40, 3.
Sibylla 13, 27. 29, 17.
Simon magus 16, 24. 38, 11. 59, 31.

Socrates 3, 27. 12, 25. 54, 34.
56, 28.
Sodoma et Gormorrha 35, 29.
Solis die conveniunt Christiani 45, 25.
46, 10.
Sotadea carmina 60, 2.
Spectacula 3, 16.
Statua 5, 6. 16, 7.
Stoici 13, 28. 54, 30.
Synaxis 45, 25. 46, 10. vide
Saturnus.

T.

Terrae motus 47, 19.
Tiberina insula 16, 28.
Trinitas 4, 6. 7, 33. 40, 11.

V.

Vectigalia pendi iussit Christus
11, 25. Vectigalia gentium ex
stupris redeuntia 17, 24.
Venefici 54, 18.
Veranius Pollio 49, 10.
Verbum, 3, 33. 7, 6. 14, 10.
20, 27. 22, 2. 23, 15. 39, 26.
42, 22. 56, 9. 56, 21. 59, 13.
Vexilla 37, 30.
Virgines 9, 12.

U.

Urbicus 50, 2. 51, 28 et 34.

X.

Xenophon 57, 16.

Von Prof. Dr. **Gutberlet** sind schon früher erschienen:

Das Buch der Weisheit

übersetzt und erklärt.

Münster, Coppenrath's Verlag, 1874.

Das Buch Tobias

übersetzt und erklärt.

Münster, Theissing's Verlag, 1877.

Ueber letzteres sagt ein sonst wenig wohlwollender Recensent der „Literarischen Rundschau“ vom Jahr 1878, No. 8:

»Die Art, wie Gutberlet im Einzelnen die Kritik, auch die conjecturale übt, verdient rückhaltlose Anerkennung. Die Lesarten hat er mit grosser Gründlichkeit, Umsicht und Sorgfalt gesichtet und gewogen. Es bedurfte eines erheblichen Aufgebotes von hingebendem Fleiss und feinfühligem Takt, um dieser mühsamen und verwickelten Aufgabe Herr zu werden. . . . Bei der Sinnerklärung lässt er es sich angelegen sein, die Partikeln, diese Nervenfäden der Sprache, stets in ihrer logischen Berechtigung zu prüfen und darzulegen. Ueberhaupt ist die Sinnerklärung eine sehr gründliche, verständige und ansprechende, ebenso die der Realien, die keiner Schwierigkeit und Dunkelheit aus dem Wege geht. . . . Das philologische und linguistische Element kommt in G.' Commentar nicht minder zu seinem Rechte.«

Adolf Lesimple's Verlag in Leipzig:

- Affre, von**, Erzbischof von Paris. Das Christenthum und die Wissenschaft: oder philosoph. Einleitung in das Studium des Christenthums. *M* 1,50.
- Aristidis, Aelii**, Declamationes Leptinae. Emendatas atque annotationibus sum suis tum Angeli Maii et Jacobi Morelli illustratas edidit G. H. Grauert. *M* 4,—.
- Bartsch, Dr. H.**, de Chaeremone poeta tragico scripsit et fragmenta exhibuit. *M* 1,—.
- der Charakter der Medea des Euripides. *M* 1,50.
- Chrestomathia**, Schahnamiana. In usum scholarum edidit annotationibus et glossario locupletis instruxit J. A. Vullers. *M* 7,—.
- Fragmente** über die Religion des Zoroaster. Aus dem Persischen übersetzt und mit Commentar nebst dem Leben des Ferdusi, von Dr. J. A. Vullers. Mit einem Vorworte von Professor Windischmann. *M* 3,50.
- Harethi**, Moallaca cum scholiis Zuzenii e codicibus Parisiensibus et Abulolae carmina duo inedita e codice Petropolitano, edidit latine vertit et commentario instruxit J. A. Vullers. Typis regiis arabicis. *M* 5,—.
- Hauthal, F.**, über den Codex Heinianus oder Barcelonensis des Horaz und des Akron. *M* 1,—.
- Hermippi**, Smyrnaei peripatetici Fragmenta collecta disposita et illustrata ed. Dr. A. Lozynski. *M* 2,25.
- Hilgers, Dr. B. J.**, kritische Darstellung der Häresen und der orthodoxen dogmatischen Hauptrichtungen in ihrer genetischen Bildung und Entwicklung, vom Standpunkte des Katholicismus aus. I. Band. I. Abtheilung. gr. 8. *M* 3,50.
- Ueber das Verhältniss zwischen Leib und Seele im Menschen. *M* 2,—.
- Symbolische Theologie. *M* 3,50.
- Jarchi, R. S.**, ausführlicher Commentar über den Pentateuch, aus dem Originaltexte übersetzt und mit Anmerkungen versehen von L. Haymann. I. Band. Das erste Buch Mosis enthaltend. *M* 6,—.
- Kuhl, Dr. Jos.**, Die Anfänge des Menschengeschlechtes. 2 Bde. *M* 8,—.
- Lentzen, Dr. J. H.**, Erkennen und Glauben mit besonderer Berücksichtigung des Klemens von Alexandrien und des Anselmus von Kanterbury. *M* 2,—.
- Movers, F. C.**, kritische Untersuchungen über die biblische Chronik. Ein Beitrag zur Einleitung ins alte Testament. *M* 5,—.
- Prym, Dr. Eugen**, de Enuntiationibus relativis Semiticis. Dissertatio linguistica. *M* 2,50.
- Rospatt, J.**, die deutsche Königswahl bis auf Feststellung durch die goldene Bulle. *M* 2,25.
- Vullers, Dr. J. A.**, Grammaticae Arabicae elementa et formarum doctrina per tabulas descripta. In usum praelectionum. gr. 4. *M* 2,50.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

